

Grad-Gyenge Anikó - Timár Adrienn

[Képzőművészet szerzői jogi lencsén át](#)

Grad-Gyenge Anikó – Timár Adrienn

Képzőművészet szerzői jogi lencsén át

Impresszum

Műhelytanulmányok IV. évfolyam/5.

Képzőművészet szerzői jogi lencsén át

Szerzők:

Grad-Gyenge Anikó – Timár Adrienn

Olvasószerkesztő:

Bardi Erzsébet

© Magyar Művészeti Akadémia

Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2022

© Szerkesztők, 2022

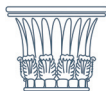
© Szerzők, 2022

ISBN 978-615-6434-46-3

MMA MMKI

1121 Budapest,
Budakeszi út 38.

A kiadásért felel a Magyar Művészeti Akadémia
Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet.

MMA•MMKI

Tartalomjegyzék

1. A képzőművészeti és a fotóművészeti alkotás létrehozása	7
1.1. A szerzői mű feltételei	7
a) A képzőművészeti, fotóművészeti alkotás mint művészeti, tudományos mű	7
b) A mű egyéni, eredeti jellege	8
c) Az eredeti műpéldány fogalma és jelentősége a képző- és fotóművészetben	10
1.2. A szerzői mű védelmével kapcsolatos egyéb szempontok	11
a) A stílus jelentősége	11
b) A kitüntetések jelentősége	12
c) A rögzítés jelentősége	12
d) Az ötlet védelme – védelmének hiánya	13
e) A restaurálás védelme	14
f) A képző-, fotóművészeti alkotás mint ügyirat	14
1.3. Szerzői művek megítélése a képzőművészet egyes modern ágazataiban	15
2. Képzőművészeti és fotóművészeti alkotás szerzője, a szerzőtársak és egyéb (kivitelezési) közreműködők	23
2.1. Az alkotó	23
2.2. Több személy közös alkotásai	24
2.3. A kiállítás kurátora mint szerző, a kiállítás mint szerzői mű	27
2.4. Több személy – nem szerzői – részvétele az alkotási folyamatban	28
2.5. Élő személyekről készült portrék alanyainak jogai az elkészült mű kapcsán	28
3. Személyhez fűződő jogok a képző- és fotóművészeti területen	37
3.1. A mű nyilvánosságra hozatala	37
3.2. A szerző nevének feltüntetése: anonim művek, monogramok, rövidítések, felvett nevek	39
3.3. A mű integritásának védelme	40
3.4. Személyhez fűződő jogok érvényesítése	43
4. Engedélyhez kötött felhasználások (vagyonai jogok) a képző- és fotóművészeti alkotások esetében	44
4.1. Többszörözés, terjesztés	44
4.2. Nyilvánossághoz közvetítés	47
4.3. Átdolgozás	47
4.4. Merchandising	50
4.5. Kiállítás	53

4.6. Követő jog	54
4.7. Fizető köztulajdon	57

5. Felhasználás engedélyezése a gyakorlatban 58

5.1. Tulajdonátruházó szerződések	58
5.2. Felhasználási szerződés	60
5.3. Vagyoni jog átruházására irányuló szerződés a reklámozás céljára megrendelt művek esetében	62
5.4. Egyéb szerződések	63
5.5. A tartalommegosztó szolgáltatók felhasználásaira vonatkozó szabályok	64

6. A joggyakorlás közös jogkezelés útján 66

7. A szabad felhasználások 69

7.1. Általános elvek	69
7.2. Képző- és fotóművészet területén is érvényesülő általános szabad felhasználási esetek	70

8. Jogérvényesítés 76

8.1. Jogsértés esetén igénybe vehető lehetőségek	76
8.2. Permegelőző lehetőségek	76
a) A Szerzői Jogi Szakértő Testület működése	76
b) Az értesítési és eltávolítási eljárás	76
c) Jogsértő felhívása és peren kívüli megegyezés	77
8.3. Igényérvényesítés a polgári bíróságon	78
a) A perindításra jogosult személy	78
b) A perben érvényesíthető igények	78
8.4. A büntető eljárás lehetőségei	81
a) Általános kérdések	81
b) Bitorlás	81
c) Csalás	82
d) Szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése elleni fellépés	83
e) Szerzői jogi szabálysértés – a kisebb értékű jogsértések elleni fellépés eszköze	84
f) Az okozott vagyoni hátrány megállapítása	84

1. A képzőművészeti és a fotóművészeti alkotás létrehozása

1.1. A szerzői mű feltételei

a) A képzőművészeti, fotóművészeti alkotás mint művészeti, tudományos mű

A magyar szerzői jogi szabályozás alapvető rendjét meghatározó szerzői jogról szóló törvény (1999. évi LXXVI. törvény, a továbbiakban: Szjt.) szerint szerzői mű lehet az irodalom, a tudomány és a művészet bármely alkotása, amelyben megnyilvánul a szerző egyéni, eredeti szellemi tevékenysége.¹

Azt, hogy egy alkotás az irodalom, a művészet vagy a tudomány területére tartozik-e, nem befolyásolja döntő módon, hogy van-e valamilyen funkciója, célja. Ez az esztétikumon túlmenő, praktikus cél ma már számos, a szerzői jog által védett alkotás esetében ugyan beazonosítható, de a betöltött funkciótól függetlenül kell azt eldönteni, hogy az adott alkotás tekinthető-e művészeti/tudományos alkotásnak. Ez a képzőművészeti alkotások esetében kevésbé merül fel élesen, mivel ezeknek a legtöbb esetben a művészeti célt meghaladó funkciója nincs. Az ipari, kereskedelmi, marketingcélokat szolgáló grafikák vagy más vizuális alkotások esetében, vagy a fotóművészeti alkotások vonatkozásában ugyanakkor igencsak fontos lehet, hogy vajon egy funkcionális rajz vagy fotó (pl. egy reklámozási célra készített divat- vagy ételfotó) védett lehet-e a szerzői jog által. Mára eldöntöttnek lehet tekinteni ezt a kérdést: a funkcionalitástól függetlenül védelem alatt állhat a grafika vagy a fotó akkor, ha megnyilvánul benne a szerző egyéni, eredeti szellemi tevékenysége.

Nincs arra vonatkozóan teljesen egyértelmű iránymutatás, hogy mely alkotások tartoznak a védett körbe, de az Szjt. egy példálódzó felsorolást ad a legjellemzőbb műtípusok tekintetében. A képzőművészeti alkotást tágan értve a törvény ide sorolja a rajzolás, a festés, a szobrászat, a metszés, a könyomás útján vagy más hasonló módon létrehozott alkotást és annak tervét, továbbá külön megnevezi a fotóművészeti alkotást is. Az Szjt. emellett nevesít még rokon területeken létrehozott alkotásokat is, amelyek szintén védelmet élveznek, ilyen például az iparművészeti alkotás és annak terve, vagy a jelmez, a díszlet és azok tervei. Fontos azonban, hogy az Szjt. nem csak a nevesített alkotástípusokat részesíti védelemben, vagyis ha nem ezekkel a nevekkal illetjük az adott szerzői alkotásokat, azok attól még védelem alatt állhatnak. Ha a képzőművészet területére nem sorolható be egy alkotás, vagy az vitatható, hogy erre a területre tartozik-e, nem jelenti azt, hogy feltétlenül kiesne a szerzői jogi védelemből, ha egyébként megfelel az egyéniség, az eredetiség kettős követelményének.

Míg a képzőművészeti alkotások igen régóta evidens módon szerzői jogi védelem alá tartoznak (a szerzői jog többoldalú nemzetközi védelmét biztosító Berni Uniós Egyezmény [BUE] kezdettől fogva, 1886-os szövege szerint biztosít védelmet a rajz, a festmény, az építészeti mű, a szobor, a metszet, a könyomat számára), köszönhetően annak, hogy ezek szerzőimű-minősége a BUE elfogadása idején már nem képezte

¹ A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény 1. § (3) bekezdés.

semmilyen vita tárgyát, addig a fotóművészeti alkotásokkal kapcsolatban igen hosszú diskurzus vezetett el oda, hogy állhatnak-e szerzői jogi védelem alatt egyáltalán. Bár a fotózás technológiai igen hamar lehetővé tették, hogy a fotók ne csupán a való életet örökítsék meg, hanem kifejezzenek művészi törekvéseket is, a nemzetközi jog először 1967-ben ismerte el a fotóművészeti alkotások szerzői jogi védelmét, méghozzá a Berni Egyezmény stockholmi módosítása alkalmával. Még ekkor is csak huszonöt éves védelmet biztosított nekik, holott a védelmi idő ebben az időszakban a többi műtípus tekintetében már a szerző életében és ezt követően ötven évig állt fenn. (A Szellemi Tulajdon Világszervezetének Szerzői Jogi Szerződése 1996-os elfogadása során kaptak a fotóművészeti alkotások a többi szerzői művel egyenrangú védelmet.) A fotóművészeti alkotások szerzői jogi védelmének „emancipációja” párhuzamosan fejlődött a fotózás önálló művészeti ágként való elismerésével. A vita tárgyát elsősorban a műszaki/technológiai eszköz általi létrehozás nagyobb jelentősége, illetve a valóság rögzítésétől való elszakadás lehetősége jelentette. Mára uralkodónak lehet tekinteni azt az álláspontot, hogy a fotóművészeti alkotásban ugyanúgy megnyilvánulhat az egyéni, eredeti jellegű alkotó gondolat, mint bármely más műtípusban. Ahogy David Hockney fogalmazza meg: „Minden kép beszámoló arról, hogy valaki néz valamit.”²

Bár a védelem az irodalmi, tudományos és művészeti alkotásokat illeti meg, annak, hogy a konkrét szellemi alkotást ezek közül melyik csoportba kell sorolni, szintén nincs praktikus jelentősége. A jog hasonlóan kezeli a képzőművészeti alkotásokat, az építészeti alkotásokat és a műszaki létesítményeket. Ennek a csoportképzésnek azonban inkább történeti, mint gyakorlati jelentősége van: az építészet területére a szerzői jog a képzőművészeti alkotások irányából közelített, és ez a megközelítésmód a mai napig rányomja a bélyegét a szabályozásra. A fotóművészeti alkotások önálló műtípusként való kezelése indokolt, és egyben egyértelműen a fotózás művészetként való értelmezését is jelenti. Ez azzal együtt sem okoz semmilyen problémát, hogy a tudományos fotók védelme ettől még természetesen létezik. Ráadásul a tudományos ábrázolás az utóbbi időkben igen gyakran a művészet határát is súrolja.³

b) A mű egyéni, eredeti jellege

A szerzői jogi védelemhez az alkotásnak a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jelleggel kell rendelkeznie. Az egyéniség követelménye meglehetősen modern koncepció az alkotások értelmezésével kapcsolatban: az első festéshez használt eszközök közel százezer évvel ezelőttről maradtak ránk, míg az első falfestmények, amelyeket megőrzött a történelem, alig harmincezer évesek. Az emberben tehát igen régóta él a kifejezés vágya, és azt vizuális produktumok formájában is megéli. A szerzői jogi védelem és az, hogy a védelemhez a műnek egyéniséget kell felmutatnia, abból a felvilágosodás idején született, tehát alig háromszáz éves gondolatból fakad, hogy az alkotó nem az isteni sugallatot közvetíti, nem a hagyományt adja tovább,

² HOCKNEY, David – GAYFORD, Martin: *A képek története*. Bp., Scolar, 2021, 8.

³ Ld. ehhez Barabási Albert-László kiállítását (BarabásiLab: Rejtett hálózatok. A hálózati gondolkodás nyelve. Ludwig Múzeum, 2020. október 10.–2021. június 26.)

hanem a saját, megismételhetetlenül egyedi személyiségét tükrözi vissza az alkotásban. A mű egyéniségéről tehát olyan értelemben beszélhetünk, hogy az ember megismételhetetlenségéből fakadó, szintén megismételhetetlen lenyomatként tekintünk az alkotásra. Ez számos alkotás esetében alig vitatható.

A védelemhez a műnek eredetinek is kell lennie, azaz nem lehet más mű szolgai másolása. A szolgai másolás számos művészeti területen a „szakma” elsajátításának részét képezi: a zeneszerzők stílusgyakorlatokat végeznek, műveket elemeznek, a szobrászok mások által alkotott szobrokat másolnak, a festők ugyanezt teszik korábbi korok mestereinek festményeivel. Bár korábbi korok alkotásai nem ritkán csak jó minőségű másolatokban maradtak fenn és ismerhetők meg a ma közönsége számára, ezek általában nem haladják meg (és nem is akarják meghaladni) az eredeti alkotást. Ha a másolást elismerik, az szerzői jogilag kevésbé aggályos, mint ha a másolás eredetiként jelenik meg. Ez utóbbi eset a hamisítás kérdését veti fel. (Lásd alább!) Ha nem szolgai, pontos másolatról van szó, akkor mindig meg kell vizsgálni azt is, hogy mit tett hozzá a „másoló” az alkotáshoz. (Ilyen esetben vizsgálандó az átdolgozás kérdése is, lásd alább.) Sok más alkotás között az egyik híres másolat, amely átdolgozásként is értelmezhető, Degas-nak *A szabin nők elrablása* című festménye, amely Poussin hasonló alkotása nyomán készült.

A fotóművészeti alkotások esetében az egyéni, eredeti jelleg megjelentetése mindig is viták tárgya volt. Ahogy Szinger András idézi tanulmányában,⁴ a kezdet kezdetén, 1869-ben az USA-beli Crawes-ügyben megállapította a bíróság, hogy a befektetett munka és energia érdemessé teszi a szerzői jogi oltalomra az olyan fényképeket is, amelyek egyszerű reprodukciói léteznek festményeknek, metszeteknek.⁵ A korabeli (1884-es) Oscar Wilde-esetben a szerzői jogi oltalmat fényképfelvétel esetében a megvilágítás, a kellékek és a beállítás alkotói megválasztására tekintettel látta a bíróság megállapíthatónak.⁶ A Bridgeman-ügyben a bíróság kimondta, hogy egy kétdimenziós tárgyról (például festményről, grafikáról) készült, pusztán reprodukciós célú felvétel esetében nincs tere az eredetiségnek, hiszen a fotóval szembeni legfőbb – ha nem az egyetlen – elvárás, hogy maximálisan élethű legyen.⁷ A szakirodalom szerint a fotós noha az alkotás „folyamata” gépi eszközzel történik, s akár egy pillanat töredékébe is sűríthető, számos sajátos mérlegelési szempontot visz be a szerzői jogi oltalmi feltételrendszer gyakorlati alkalmazásába.⁸

Mindazonáltal egy képzőművészeti vagy egy fotóművészeti alkotás egyéni-eredeti jellege meg tud mutatkozni

- a témaválasztásban;
- a fotós által megörökített pillanat egyediségében;
- a választott beállításban, a téma nézőpontjának, a kép kivágásnak az egyediségében;

⁴ SZINGER András: *Az eredetiség küszöbe = Jogtudományi Közöny*, 2005, 3. sz., 117–125.

⁵ *Graves' Case* [1869] L. R. 4. Q. B. 715.

⁶ *Burrow-Giles Lithographic Co. v. Sarony*, 111 U.S. 53, 60. (1884)

⁷ *The Bridgeman Art Library Ltd. v. Corel Corp.*, 36 F. supp. 2d 191 (S. D. N. Y.). Részletesen ld. Deazley EIPR 2001/4.

⁸ *Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez*. Szerk. GYERTYÁNFY Péter, Wolters Kluwer, 2020, 451.

- a kompozícióhoz alkotó módon használt technikai megoldásokban (például különlegesen hosszú expozíciós idő, speciális optika megválasztása, szűrők használata, egyéb kreatív képalkotói választás).⁹

Az exponálást követően is számos lehetősége van még az alkotónak, hogy egyéni, eredeti jelleget kölcsönözzön a fotónak, amit a digitális eszközök is tovább növelnek. Ha ezt az utómunkát más személy végzi el, ott már a társszerzőség kérdése is felmerülhet. A fotó előhívásához, nagyításához pusztán technikailag szükséges laborálási mozzanatok rutinszerű elvégzése természetesen nem önálló alkotói tevékenység.¹⁰

A modern kor magával hozta a mobiltelefonok és egyéb képalkotó eszközök soha nem látott technikai fejlődését, amelynek köszönhetően bárki fotóssá és adott esetben szerzővé válhat, hiszen egy hétköznapi, piacon bárki által megvehető eszközzel is kiemelten jó minőségű képek és videók készíthetők, amelyek ma már akár a telefonon lévő alkalmazásokkal is szerkeszthetők. Valószínűleg ezen alkotások többsége nem lesz művészi és nem fog rendelkezni kiemelt esztétikai jellemzőkkel, ugyanakkor mint fentebb láthattuk, ez nem is szükséges az egyéni, eredeti jelleg megállapításához. Mindezek okán fontos kiemelni, hogy a szerzői mű létrejöttének kérdése kapcsán lényegtelen a képkészítő eszköz jellege, az akár egy mobiltelefon is lehet, önmagában az eszköz technikai jellemzői nem befolyásolják a szerzői mű létrejöttét, ahogy arra a Kúria helyesen rámutatott, felülbírálv a korábbi másodfokú döntést, mely szerint „önmagában a mobiltelefonnal készített videofelvétel eleve nem lehet olyan szellemi termék, amely szerzői jogvédelem alá esik”. A Kúria kiemelte ennek kapcsán, hogy „a mindennapi élet részévé váló mobiltelefon és az azon készített felvételek megjelenhetnek az önkifejezés eszközeként, ezért a vele készített felvételt önmagában a rögzítés eszközére figyelemmel nem lehet kizárni a szerzői jogi védelem alól”.¹¹

c) Az eredeti műpéldány fogalma és jelentősége a képző- és fotóművészetben

Az eredetiség kritériumától függetlenül kell szólni a képző- és fotóművészeti alkotások körében az eredeti (első) műpéldánnyal kapcsolatos kérdésekről.

A szerzői művek többsége körében nincsen kiemelt szerepe az eredeti műpéldánynak, hiszen egy könyv esetében ritkán tartjuk kezünkben az eredeti kéziratot, vagy egy film esetében az eredeti filmszalagot. Ezek ritkán kerülnek kereskedelmi forgalomban értékesítésre. Természetesen előfordulhat ez is, elsősorban speciális aukciók keretében, ugyanakkor a vizuális művek esetében – főleg a festmények, szobrok és fotók körében – e fogalomnak kiemelt jelentősége van, hiszen az eredeti műpéldány kerül többségében értékesítésre, továbbá a szerző egyes esetekben több eredeti műpéldányt is készít. A fogalomnak komoly szerepe lehet a szerződéskötés, a jogérvényesítés és a hamisítás kapcsán is. Nyilvánvalóan kizárólag a szerző által vagy irányításával készített műpéldány tekinthető eredetinek, ugyanakkor nincsen általános

⁹ Szinger a fotóművészeti alkotások tekintetében fogalmazza ezt meg igen hasonlóan. Ld. SZINGER: *i. m.*, (2005) 120., vö. GYERTYÁNFY: *i. m.* (2020), 451.

¹⁰ BH 1992. 578.

¹¹ Pfv. 20 600/2019/5.

definíció, amely megmondaná, pontosan mi számít eredeti példánynak. A követő jog körében az Sztj. tartalmaz egy definíciót, mely szerint az a másolat minősül eredetinek, amelyet a szerző maga készített korlátozott számban, vagy az ő irányításával készült, továbbá ilyennek kell tekinteni a sorszámmal, a szerző kézjeggyel ellátott vagy más alkalmas módon a szerző által megjelölt műpéldányt.¹² Habár ez a meghatározás kizárólag a követő jog alapján fennálló fizetési kötelezettség megállapítására vonatkozik, tartalmában tekinthető egy olyan általános meghatározásnak, amely átfogóan alkalmazható a vizuális alkotások körében.

Ennek megfelelően több eredeti műpéldány is létezhet a szerző döntésétől függően. Több eredeti műpéldány készítésének a hátránya, hogy csökkent(het)i a mű piaci értékét (növelheti a hamisítás kockázatát), hiszen nem egyetlen példány van a világon, és emiatt bármely műpéldány eladása esetében szükséges kitérni rá a vételár megállapítása során és a szerződésben is. Ugyanakkor előnye lehet, hogy ha egy példányt a szerző tart meg, az egyszerűsítheti a mű szerző általi kiállítását, ami eladott egy eredeti példányos művek esetében a gyakorlatban nehézkes lehet a kiállítási jognál részletezett okokból. Egyes képzőművészeti területeken pedig bevett szokás az adott alkotásból több, számozott eredeti példányt kibocsátani, amelyek mind egyaránt eredetinek fognak minősülni, és ekként is kerülhetnek forgalomba (lásd a grafikai alkotásokat).

Érdemes röviden kitérni a fotóművészeti alkotásokra, ahol a digitális fotózás fejlődésével komoly problémát jelenthet az eredeti műpéldány meghatározása, hiszen ugyanolyan jó minőségű nyomtatott változatból akárhány példány készíthető a szerző döntése alapján a megfelelő eszközökkel, míg valójában az eredeti fotó csak a fényképező gépének memóriakártyáján létezik. A fotóművészek gyakran szimpla másolatok eladása mellett döntenek, amelyek tekinthetőek eredeti másolatnak, ugyanakkor minél nagyobb számban kerül sor eladásukra, nyilván annál kisebb a piaci értékük.

Vizonylag új, de prosperáló jelenség az ún. *non-fungible token* (nem helyettesíthető token), amely olyan digitális adategység, amely az alkotó szignójához, aláírásához hasonlóan igazolja, hogy a digitális eszköz egyedi, nem felcserélhető. Alkalmas képzőművészeti, fotóművészeti alkotások hordozására is. Ilyen módon azt az eredetiséget, amely a képzőművészeti alkotások értékének meghatározó szempontja, a digitális térben képes lehet biztosítani.

1.2. A szerzői mű védelmével kapcsolatos egyéb szempontok

a) A stílus jelentősége

Bár az alkotást igen gyakran fel lehet ismerni az alkotó stílusáról, stíluselemeiről, ebből a szempontból pedig az egyéniség leképeződésének lehet tekinteni, önmagában a stílus mégsem áll szerzői jogi védelem alatt, így a stílusutánczás sem sérti a szerzői jogot, feltéve, hogy nem egy konkrét alkotás konkrét elemének átvétele történik meg

¹² Sztj. 70. § (2) bekezdés.

az alkotó hozzájárulása nélkül, ez utóbbi ugyanis egyúttal a stílus konkrét műben való megjelenését is jelenti.

A képzőművészeti, fotóművészeti alkotásokkal kapcsolatban viszonylag gyakori jelenség, hogy olyan módon hamisítják azokat, hogy az alkotó megszokott, a közönség számára jól felismerhető stílusjegyeit másolják, vagy akár illesztenek belőlük össze korábban soha nem létezett alkotásokat és értékesítik azokat eredeti műként. Ez több kérdést is felvet: akkor, ha meglévő művek olyan elemei is felhasználásra kerülnek, amelyek önmagukban is védelmet élveznek, vizsgálni kell, hogy melyik engedélyköteles magatartást tanúsította a készítő (az alább részletesebben is tárgyalt többszörösítés, átdolgozás jöhet szóba).

Amennyiben csupán a stílusjegyek kerülnek átemelésre, akkor ott elsősorban a büntetőjogi felelősség fennállását kell megvizsgálni hamisítás tényállása tekintetében. Az előbbi, szerzői jogi felhasználást is megvalósító eset szintén nem zárja ki a büntetőjogi felelősségre vonás lehetőségét.

Az is megjegyzendő, hogy a stílus – a szerzői jogi védelemtől függetlenül – a szerző személyiségének szerves részeként, leképeződéseként értelmezhető. Emiatt pedig a stílusutánnzás általános, polgári jogi személyiségi jogsértést is megvalósíthat.

A stílus utánnzás a jövőben is igen nagy jelentőséggel fog bírni: ha a mesterséges intelligencia képes lesz már egyes ismert szerzők stílusát megtanulni és ezzel újabb, a szerző eredeti műveivel versenyképes produktumokat előállítani, annak jogszerűsége szerzői jogi szempontból nem lesz (feltétlenül) kérdés, de más jogalapon megakadályozható lesz az ilyen produktumok műpiaci versenye az eredeti alkotásokkal.

b) A kitüntetések jelentősége

Az egyéni, eredeti jelleget nem a szerző személye, hanem annak a műben való kifejeződése vonatkozásában kell mérni. Vagyis előfordulhat az, hogy egy kiváló, hivatásában magasan jegyzett, díjazott művész konkrét munkája éppen nem áll szerzői jogi védelem alatt, de az is, hogy egy fiatal, pályája elején álló, széles körben még el nem ismert alkotó műve védelem alatt áll.

Az SZJSZT 38/2001-ben az eljáró tanács nem foglalkozott azzal, hogy a tervező kapott-e Ybl-díjat, oklevelet, vagy nevét márványtábla rögzíti-e, tekintettel arra, hogy a szerzői jogvédelem fennállása szempontjából ezek a tényezők nem vehetők figyelembe.

c) A rögzítés jelentősége

A szerzői jogi védelemnek nem feltétele továbbá az sem, hogy a mű bármely formában rögzítve legyen, feltéve persze, hogy egyébként megismerhető az alkotás. Ez a képzőművészeti és fotóművészeti alkotások többségénél azonban nem okoz problémát, hiszen jellemzően valamely hordozón rögzítésre kerültek.

A performance-szerű vagy akcionista alkotások védelme tekintetében tehát inkább az a kérdés, hogy a rögzítés elmaradása esetén milyen módon védhető meg az alkotás: itt válik különös jelentőségűvé az, hogy az engedély nélküli rögzítés ellen is felléphet a szerző. Tehát ha a művészi koncepciónak kifejezetten része az „egyszeriség, ismé-

telhetetlenség”, egy engedély nélküli rögzítés ellen is fel tud lépni a szerző (az első rögzítés a szerző többszörözési joga körébe tartozik).

A rögzítettség hiánya a képzőművészeti, fotóművészeti alkotások esetében szinte nem is értelmezhető, ugyanakkor fontos lehet olyan szempontból, hogy az alkotást nem feltétlenül valamely klasszikus hordozón (papíron, vásznon) kell rögzíteni: képzőművészeti, fotóművészeti alkotások esetében ma már a kizárólagosan digitális fájlként való rögzítésük is bevett gyakorlat.

Az Európai Unió Bíróságának a C-310/17. számú Levola Hengelo-ügyben hozott döntéséből fakadóan csak az minősülhet műnek, ami alkalmas a másoktól való megkülönböztetésre, méghozzá objektív kritériumok alapján, technikai eszközökkel a tudomány mindenkori állása szerint. (Az ügy egyébként egy sajtó ízeének szerzői jogi védhetőségéről szólt.)

Az alkotás rögzítettsége tehát önmagában nem kritériuma a szerzői jogi védelemnek, viszont a megkülönböztetésre képességnek gyakran előfeltétele, hogy a mű objektív módon megismerhető legyen. Ez a mű olyan formában való tárolását eredményezheti (pl. számítógépen, bitek formájában), amely így az ember számára nem érzékelhető, azonban kell hogy legyen olyan megjelenési módja, amely befogadható.

d) Az ötlet védelme – védelmének hiánya

Igen gyakori kérdés, hogy egy alkotás vagy az alkotás bármely elemének alapját képező ötletek állhatnak-e szerzői jogi védelem alatt. Az egyéni, eredeti jelleg követelményéből azonban következik, hogy az ötlet, elv, elgondolás nem védett. (Tegyük hozzá, hogy más védelem sem illeti, legfeljebb a nyilvánosság számára elérhetőségét akadályozhatja valamilyen titoktartási megállapodás.) Az ötlet kidolgozott állapotában és ilyenként viszont már állhat szerzői jogi védelem alatt, méghozzá akkor, ha a kidolgozottsága eléri azt a szintet, amikor már egyéni, eredeti jelleget mutat (vagy más szellemi tulajdonjogi oltalom alatt, ha annak a feltételeit teljesíti). Ebből fakadóan egy képzőművészeti, fotóművészeti alkotás sem csak az elkészült, végleges verziójában állhat szerzői jogi védelem alatt: amennyiben a műhöz készülnek vázlatok, az egyes részletek külön is kidolgozásra kerülnek, ezek védelméről is lehet beszélni, feltételezve, hogy ezekben is megmutatkozik a védelemhez szükséges egyéni, eredeti jelleg. Ez különösen fontos lehet a képzőművészeti alkotásokhoz készült vázlatok, skiccek és egyéb előkészítő dokumentumok szerzői jogi védelme tekintetében.

Az SZJSZT a 3/11. ügyben megállapította, hogy vázlatok és alaprajzi skiccek – elnevezésüktől függetlenül – is tekinthetők műnek, amennyiben egyéni, eredeti jelleggel bírnak. A védelem nem függ mennyiségi, minőségi, esztétikai jellemzőktől vagy az alkotás színvonalára vonatkozó értékítéllettől. Tehát az egyéni, eredeti jelleg megléte esetében egy még el nem készült mű, illetve a mű alkotási folyamatának részét képező elem vagy vázlat is védelemben részesülhet. Mindez természetesen nem jelenti egy pusztán a szerző által elképzelt, esetleg elmondott ötlet védelmének lehetőségét továbbra sem.

Érdekességgént felhozható az idei év újdonsága, a „láthatatlan szobor”. Habár a filmekben és az irodalomban már megszokhattuk a láthatatlan tárgyak és emberek megjelenését, az mégis meglepő fordulatnak tekinthető, hogy Salvatore Garau olasz mű-

vész 15 ezer euróért értékesítette „Io sono”, azaz „Én vagyok” elnevezésű immateriális szobrát. A művész szerint habár „az alkotás nem látható, az a levegő és a lélek elegye, egy mű, amely a képzelőerőt aktiválja, ami mindenkiben megvan”.¹³ Ez egy nagyon szépen csengő magyarázat, ugyanakkor mégis egy puszta ötletről van szó, hiszen „az alkotás” emberek számára nem érzékelhető, így ha mégoly kelendő is volt a koncepció a piacon, a szerzői jogi védelem fennállásának lehetősége erősen kétséges.

e) A restaurálás védelme

Önmagában a restaurálás bármennyire is óriási munkát képvisel, szellemi teljesítményt tükröz, általában nem hoz létre szerzői alkotást, mert szerzői jogi értelemben nincs az eredménynek egyéni, eredeti alkotójellege, hiszen az alkotás rendeltetése, külső megjelenése, tömegképzése, elhelyezkedése, anyaghasználata stb. meghatározott. A restaurátor nem törekszik másra, mint az eredeti alkotás helyreállítására, munkája annál tökéletesebb, minél jobban sikerül az eredeti művet helyreállítani. Az SZJSZT egy homlokzati terv kapcsán vizsgálta, hogy a rekonstrukció állhat-e szerzői jogi védelem alatt. Ebben az SZJSZT-06/10. véleményében megállapította, hogy az építkezéshez használt védőhálón megjelenő rekonstrukciós képen látható eltérések nem eredményeznek új, egyéni-eredeti szellemi alkotást, ugyanis azok az eredeti épületen (és ezek szerint az eredeti tervekben) is szereplő motívumok (díszítőelemek, kőfejek, domborművek) minimális variációi. Új, az eredeti homlokzaton nem szereplő lényeges építészeti elemet a grafika nem tartalmaz. Pusztán az eredeti homlokzaton is szereplő motívumokat variálja olyan módon, hogy azzal a felújítás előtti homlokzati látképet, az építészeti alkotás egészét csak jelentéktelen mértékben változtatja meg. Mindezek alapján a védőháléhoz felhasznált grafika nem éri el a szerzői jogi oltalomhoz szükséges egyéniség, eredetiség szintjét, így az Szjt. 1. § (3) bekezdése alapján nem áll szerzői jogi oltalom alatt. Az Andrássy út 52. szám alatti épület eredeti terveit Schmall Henrik (1846–1913) alkotta, akinek a művei, tekintettel a szerzői jogi védelmi idő lejártára, már nem állnak szerzői jogi védelem alatt az Szjt. 31. § (1) bekezdése alapján.

f) A képző-, fotóművészeti alkotás mint ügyirat

Az Szjt. külön rögzíti, hogy az ügyiratok nem állnak szerzői jogi védelem alatt. Ennek nyilvánvalóan akkor van csak jelentősége, ha egyébként az ügyirat alkotás is egyben: egy egyszerű nyomozást rögzítő fotódokumentáció valószínűleg nem lesz szerzői mű, de az ügy ügyiratai közé fog kerülni. Ha azonban az egyébként szerzői jogi védelem feltételeinek megfelelő (és így védett) alkotás valamely eljárásban felhasználásra kerülne, az magával vonja, hogy az ügyiratként való használat során nem fognak rá vonatkozni a szerzői jog szabályai. Az egybehangzó joggyakorlat alapján ez sosem

¹³ DAFOE, Taylor: *An Italian Artist Auctioned Off an 'Invisible Sculpture' for \$18,300. It's Made Literally of Nothing.* <https://news.artnet.com/art-world/italian-artist-auctioned-off-invisible-sculpture-18300-literally-made-nothing-1976181> (A kötetben hivatkozott internetes források letöltésének utolsó időpontja: 2022. május 31.)

jelenti azt, hogy a szigorúan vett ügyiratként kezeléstől eltérő körülmények közti felhasználás is kikerülne a szerzői jogi védelem alól, vagyis ezekhez a felhasználásokhoz viszont már újra a szerző engedélye szükséges. Más a helyzet akkor, ha a nem védett fotók egy tőlük független képzőművészeti alkotáshoz kerülnek felhasználásra. Ez nem teszi a védettség nélküli fotókat önmagukban védetté.

Itt kell említeni továbbá az Szjt. azon szabad felhasználását, amely lehetővé teszi a képző- és fotóművészeti alkotásokkal kapcsolatban is azok bírósági, továbbá közigazgatási vagy más hatósági eljárásban való felhasználását bizonyítás céljára, a célnak megfelelő módon és mértékben. Ez pedig azt jelenti, hogy a bizonyítékként való felhasználás során nem ügyirati funkcióban kell értékelni az alkotásokat, de a szabály alkalmazásával igen hasonló jogi megítélésük jöhet létre: a bizonyítékként való felhasználásukhoz nem szükséges a jogosult hozzájárulása. A Painer-ügyben az Európai Bíróság megállapította, hogy a kiskorú óvodai fotójának az eltűnését követő nyomozati eljárás érdekében történő felhasználása szabad, de a nyomozati érdek megszűnését követően a felhasználás engedélyköteles tevékenységnek minősül.

1.3. Szerzői művek megítélése a képzőművészet egyes modern ágazataiban

A képzőművészet világában megjelentek olyan irányzatok és alkotások, amelyek esetében a szerzői jogi védelem fennállása, terjedelme és a jogérvényesítés lehetősége sokszor kétséges. E művek gyakran hétköznapi tevékenységekkel forrnak össze, mint a kertészet vagy a konyhaművészet. Egyes esetekben a mű változékony jellege jelenti a problémát, az, hogy annak alkotóelemei vagy elhelyezése révén természetéből adódóan az enyészeté lesz rövid élettartamát követően. Más esetekben a mű előállításához használt nem szokványos médium is problémát jelenthet, mint egy harmadik személy tulajdonában álló épület vagy egy másik személy bőrfelülete. Ebben a részben a vizuális művészet rendhagyó formáiról lesz szó, mint a „street art”, a „body art”, az „eat art” vagy a „land art”. Itt is szem előtt kell tartani a szerzői művekről általánosan írtakat, tehát ezekben az esetekben is kizárólag az egyéni, eredeti jelleg a szerzői jogi védelem kritériuma. Amennyiben az alkotás ennek megfelel, és azt egy természetes személy (szerző) hozta létre, szerzői műről beszélünk. A szerzői mű fogalmától el kell különíteni a jogérvényesítés kérdését, amit megnehezíthet a mű változékony, romlandó vagy tűnékeny jellege. Ennek ellensúlyozására célszerű folyamatosan maradó formában dokumentálni az alkotói folyamat lépéseit és magát az elkészült művet is. A jogérvényesítésről és az esetleges kártérítési igényekről a jogérvényesítésről szóló fejezetben, míg a művek elpusztításáról és megcsonkításáról a személyhez fűződő jogokról szóló fejezetben, a mű integritása körében lesz szó bővebben.

A „land art” terminológia egy olyan művészeti irányzatot takar, amely közvetlenül a természetbe integráltan, a földet szobrászként faragva vagy a tájban struktúrák kialakításával jeleníti meg művét, többnyire természetes alkotóelemekkel dolgozva.¹⁴ Habár a természet elemeivel dolgozik, nem azonosítható a kerttervezéssel vagy táj-

¹⁴ Land art. <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/l/land-art>

építészettel. Ide sorolható Mick Petts *Sultan the Pit Pony* vagy Robert Smithson *Spiral Jetty* című műve. Ezek maradandó, ma is megtekinthető alkotások, ugyanakkor fontos kiemelni, hogy számos e körbe eső alkotás időlegesen vagy végleg eltűnik a természet változásával, így ezen művek esetében az egyik legfontosabb kérdés, hogy szerzői mű lehet-e egy olyan alkotás, amely megsemmisül az idő múlásával, illetve egyéb, a mű jellegéből adódó körülmények következtében. A *Spiral Jetty* például harminc évig láthatatlan volt és így szerzője nem is élhette meg alkotása sikerét,¹⁵ vagy Halász Károly Smithson emlékére a Duna-part homokjában készített illanó művét csak fényképek dokumentálják.¹⁶ A kerttervezés és a tájépítészet ugyan eltérő kifejezési forma, sokszor művészi és egyedi elemekkel, vizuális megjelenítésekkel dolgozik, és szerzői jogi védelme azonos problémákat vethet fel a természet folyamatos változása következtében. A magyar joggyakorlat mindeddig nem foglalkozott ezzel a kérdéskörrel, de mintaként szolgálhat az amerikai jogirodalom. Az egyik föderális fellebbviteli bíróság 2011-ben a Chapman Kelley által a chicagói Grant Parkban megalkotott *Wildflower Works* című alkotás lehetséges védelmét vizsgálta, amely két hatalmas elliptikus virágágyás meghatározott módon történő beültetésével került kialakításra és „élő művészetként” hirdette Kelley.¹⁷ A kert gondozása komoly kertészeti, újraültetési munkákat igényelt a formája megtartásához. A megfelelő gondozás hiányában az alkotás leromlott, és a park igazgatósága a kert méretének csökkentése, drasztikus átalakítása, a virágágyások formája és egyes ültetési alapanyagok megváltoztatása mellett döntött. Kelley beperelte a parkot a Visual Artists Rights Act (VARA) által biztosított, a mű egységéhez fűződő jogának¹⁸ megsértéséért és szerződésszegésért. A bíróság valójában a mű egységének védelmét már nem vizsgálta, mivel megállapította, hogy az alkotás nem felel meg a szerzői jog két alkotmányos követelményének, nevezetesen annak, hogy természetes személy műve legyen és valamilyen materiális formában rögzített. A rögzítés kritériuma annyit jelent, hogy „a mű megjelenése eléggé stabil vagy állandó ahhoz, hogy meg lehessen tekinteni, vagy többszörözhető, vagy más formában közvetíthető legyen hosszabban, mint egy tűnékeny pillanatra”.¹⁹ Ugyan a magyar szerzői jog nem tartalmaz ilyen feltételt az oltalom fennállásához, ez szükséges lehet ahhoz, hogy a mű létezése bizonyítható legyen, és jogérvényesítést lehessen rá alapozni a későbbiekben. Ezzel kapcsolatosan Nimmer megjegyzi, hogy a konceptuális művészet egyes alkotásai e kritérium miatt alaptól kies(het)nek a védelemből. A bíróság szerint Kelley alkotásának állandó elemei élnék és jellegüknél fogva változóak, így a mű nem tekinthető rögzítettnek,²⁰ a kert ültetvényei az örök változás állapotában vannak. Álláspontjuk szerint továbbá azokban az esetekben

¹⁵ 30 évig volt láthatatlan a legismertebb land art alkotás.
https://zoldbazar.blog.hu/2014/07/02/30_evig_volt_lathatatlan_a_legismertebb_land_art_alkotas

¹⁶ Land art Magyarországon.
<https://artportal.hu/lexikon-szocikk/land-art-magyarorszagon/>

¹⁷ Kelley v. Chicago Park Dist, 635 F.3d 290 (7th Cir. 2011);
<https://casetext.com/case/kelley-v-chicago-park-dist>

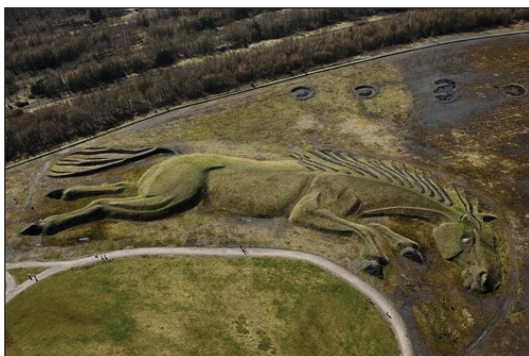
¹⁸ Erről bővebben ld. Rogers v. Koons, 960 F.2d 301, 305 és 308 (2d Cir. 1992); JONES, E. Michael: *Art Law, a concise guide for artists, curators and art educators*. Rowman & Littlefield, 2016, 145.

¹⁹ 17 U.S.C. § 101.

²⁰ Kelley v. Chicago Park Dist, 635 F.3d 290, 304 (7th Cir. 2011).

nem lehet természetes személy szerzőről beszélni, amikor a mű formáját a természeti erőnek köszönheti,²¹ és a többsége annak, amit egy kertben érzékelünk, a természetből és nem a kertész elméjéből ered.²² A bíróság elismerte, hogy a növények eredeti, tervek szerinti elhelyezése nagyban befolyásolhatja a végeredményt, de álláspontja szerint ettől még az alkotó szerzősége nem állapítható meg.²³ A bíróság szerint Kelley alkotása minősülhet konceptuális művészeti alkotásnak, ugyanakkor nem minősül szerzői jogilag védettnek. Hozzátette, hogy ezzel szemben egy kerttervező által grafikusán elkészített terv már tekinthető a kertész szellemi tulajdonának. A döntés nem jelenti azt, hogy egy művész sohasem szerezhethet szerzői jogot olyan mű esetében, amely természetes vagy más élő elemeket is magába foglal, vagy hogy kizárólag statikus vagy teljesen állandó formában megjelenő művek állnának védelem alatt,²⁴ és a mű egyéni, eredeti jellegét nem kérdőjelezi meg, ugyanakkor egy másik, a magyar jog által is kötelezően megkívánt elemet, a természetes személy szerző meglétét igen. A vizuális művészek számára tehát azt a következtetést érdemes levonni, hogy a „land art” irányzatba tartozó alkotások kétségkívül állhatnak szerzői jogi védelem alatt, a problémát az jelentheti, amikor a felhasznált természetes alapanyagok annyira változékonnyak, hogy a szerző személye helyett az alkotást sokkal inkább a természet maga szabályozza, mint a példában lévő ültetett virágok esetében.

Amikor a modern gasztro-nómiára gondolunk és a sokszor már művészi jelleggel megkomponált ételekre, amelyeket a konyhaművészek prezentálnak, óhatatlanul felmerül a szerzői jog kérdése is.²⁵ Védelem alatt állhat-e egy olyan alkotás, amely romlékony, alkotóelemei többnyire nem teszik lehetővé

²¹ Kelley v. Chicago Park Dist, 635 F.3d 290, 304 (7th Cir. 2011).

²² Kelley v. Chicago Park Dist, 635 F.3d 290, 304 (7th Cir. 2011).

²³ Kelley v. Chicago Park Dist, 635 F.3d 290, 304 (7th Cir. 2011).

²⁴ Kelley v. Chicago Park Dist, 635 F.3d 290, 305 (7th Cir. 2011).

²⁵ Itt kizárólag az ételek vizuális megjelenítéséről, a képzőművészetben való felhasználásukról lesz szó, a receptek mint eredendően funkcionális leírások, módszerek szerzői jogi védelméről ld. SZJSZT 21/2004.

hosszú távú tárolását. A konyhaművészet esetében ez kiegészül a problémával, hogy az étel prezentálása az érzékeink elvarázsolásának része, ugyanakkor végső célja mégis az elfogyasztás.²⁶ A kérdés felmerül a gourmet-konyha mellett a vizuális művészetek egy sajátos irányzata, az „eat art” esetében is, ahol az étel a művész eszköze művészi céljai kifejezéséhez.²⁷ Vagy mégsem? Ha megvizsgáljuk az irányzat egyik legismertebb képviselőjét, Daniel Spoerrit, láthatjuk, hogy a művészetében eszközként történő pusztá felhasználástól elmozdult a rendhagyónak tekinthető étkezéssel egybekötött általa szervezett bankettekhez, ahol egy sajátos „kiállítás” díszletei között a vendégek elfogyaszthatták műalkotásait.²⁸ Ezzel a művészeti cél mellett megjelent a műalkotás elfogyasztásának célja is, ami némileg elmossa a határt a „gourmet”-konyha és az „eat art” között, habár míg az előbbi esetében talán továbbra is az étel elfogyasztása tekinthető elsődlegesnek, addig az utóbbi esetében a műalkotás létrehozása. Szerzői jogi szempontból mindkét esetben a mű tűnékeny, illetve romlandó jellege, ami kihívást jelent. Ahogyan azt a „land art” esetében jeleztük, a magyar jogban nincsen a mű rögzítettségére semmiféle kritérium, így az egyéni, eredeti jellegű alkotás, legyen alapanyaga mégoly romlandó is, védelemben részesülhet. Míg az „eat art” esetében ezt nehezen lehetne vitatni, hiszen az elrendezés és a megjelenés általában egy, a szerző által célzott társadalmi kép megjelenítését valósítja meg,²⁹ addig a „gourmet”-konyha esetében ez problémát jelenthet, hiszen rengeteg séma, módszer és adott ételek megjelenítésére vonatkozó általánosan bevett módszerrel dolgozik, ami miatt egyéni, eredeti alkotás létrehozására relatív szűk alkotói tér áll rendelkezésre. Ezzel kapcsolatban fontos visszautalni arra, hogy a szerzői jog nem részesít védelemben valamely ötletet, elvet, elgondolást, eljárást vagy működési módszert.³⁰ Emiatt, ha például valaki önmagában Spoerri koncepcióját követi, miszerint egy bankettet szervez, ahol a műveket el lehet fogyasztani, ez egy pusztá ötlet, amely nem áll védelem alatt, és így jogsértést sem valósíthat meg. Valószínűleg ugyanígy elvesztene egy szerzői jogi pert Caitlin Freeman is, akinek a San Francisco-i modern művészeti múzeumban elhelyezett kávézójában Mondrian és mások híres festményei által inspirált süteményeket fogyaszthattak a vendégek. A múzeum bővítése miatt bezárt kávézó helyét egy másik szolgáltató vette át, amely követte a híres művek által inspirált édességek koncepcióját anélkül, hogy Freeman ikonikus Mondrian-süteményét felhasználta volna.³¹ Összességében elmondható, hogy egyes ételek vagy

²⁶ Az „eat art” irányzatról és az ételek vizuális megjelenítése kapcsán felmerülő szerzői jogi kérdésekről lesz szó, és nem az egyéb rendhagyó kérdésekről, mint az íz vagy az illat védelme. Az étel ízének szerzői jogi védelmének kizártságáról ld. az EUB C-310/17. sz. Levola Hengelo BV v. Smilde Foods BV ügyben hozott döntést. Az illat védelméről ld. a Holland Legfelsőbb Bíróság 2006-os Lancôme v. Kecofa ügyét (COLEMAN, Kamiel: *Copyright in the Courts. Perfume as Artistic Expression?* https://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2006/05/article_0001.html) és a Francia Legfelsőbb Bíróság döntéseit SPITZ, Bad: *France: no copyright protection for Perfume*. <http://copyrightblog.kluweriplaw.com/2014/02/17/france-no-copyright-protection-for-perfume/>).

²⁷ MERKL Márta: *Az eat art tovább él!* <https://www.kortaronline.hu/aktual/az-eat-art-tovabb-el.html>

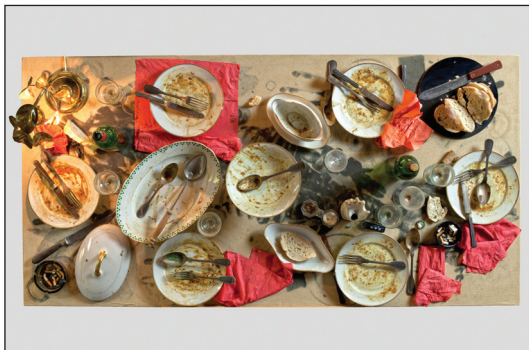
²⁸ Gy. Zs.: *Mi az eat art?* https://hvg.hu/gasztronomia/20110624_mi_az_eat_art

²⁹ Gy. Zs.: *Mi az eat art?* https://hvg.hu/gasztronomia/20110624_mi_az_eat_art

³⁰ Szjt. 1. § (6) bekezdés.

³¹ REED, Natascha: *Eat your Art Out. Intellectual Property Protection for Food*. <https://www.trademarkand-copyrightlawblog.com/2016/06/eat-your-art-out-intellectual-property-protection-for-food/>.

a konyhaművészet egyes tálalási megjelenítései mint vizuális alkotások állhatnak védelem alatt a magyar jog alapján, amennyiben a séf kreatív alkotást hoz létre, felhasználva a rendelkezésére álló alkotói teret, és túllép a tálalás általános, bevett formáin.³² Jó példa lehet erre bármelyik három Michelin-csillaggal bíró étterem séfjének alkotása, ahol a művészi megjelenítés is a menü egyik fontos eleme, mint például séf Grant Achatz pazar vacsorái az Alinea étteremben. Fontos kiemelni, hogy más országok joga alapján eltérő eredményre juthatunk, így például Michael E. Jones könyvében kategorikusan kijelenti, hogy az amerikai jogban az ételkreációk mint művészeti formák nem esnek védelem alá.³³ Egy 2014-es amerikai tanulmány³⁴ pedig arra a következtetésre jut, hogy még ha az egyéni jelleg alapján meg is állhatna a védelem, az kizárt a mű használati jellege³⁵ okán, mivel a megevés mint használati funkció ebben az esetben nem lenne elválasztható a műtől. Ezáltal a mű nem tenne eleget az egyik jellemző, amerikai bírói gyakorlat által alkotott tesztnek, amely megköveteli a használati cikkek és az alkalmazott művészet alkotásai

³² Ezt a szemléletet tükrözi a német jog egy 2015-ös elemzése is, amely már tekintettel van a bírósági gyakorlatban 2013-ban bekövetkezett változásra: BECK, Benjamin – VON WERDER: *Food planting and copyright can instagrammin your meal be construed as copyright infringement?* <https://www.allaboutipblog.com/2015/09/food-planting-and-copyright-can-instagramming-your-meal-be-construed-as-copyright-infringement/>. Erről bővebben ld. KISS Zoltán Károly – KISS Dóra Bernadett: *A vizuális művészetek és a jog*. Bp., NMHH, Média tudományi Intézet, 2020, 85. Elérhető: <https://nmhh.hu/dokumentum/208851/MK37web.pdf>

³³ Rogers v. Koons, 960 F.2d 301, 305 és 308 (2d Cir. 1992); JONES, Michael E.: *Art Law, a concise guide for artists, curators and art educators*. Rowman & Littlefield, 2016, 124.

³⁴ SMITH, Cathay Y. N.: *Food Art: protecting „Foof Presentation” under U. S. = Intellectual Property Law*. 14 J. Marshall Rev. Intell. Prop. Law 1 (2014), 12. https://scholarship.law.umt.edu/faculty_lawreviews/107/

³⁵ Az amerikai szerzői jogban a használati tárgyak (useful articles) szerzői jogi védelme korlátozott, használati funkciójuk behatárolt.

esetében, hogy a mű esztétikai és művészeti jellemzői koncepcionálisan elválaszthatóak legyenek annak használati funkciójától.³⁶

A „graffiti” vagy a „street art” esetében a tipikus klisének tekinthető feliratokon túl lépve nem kétséges, hogy vizuális művészeti alkotások is készülnek. Itt az egyik problémát a médium jelenti, amely gyakran egy harmadik fél tulajdonában álló épület vagy falfelület, amelyre a tulajdonos engedélye és tudta nélkül kerül fel a mű. Mivel ebben az esetben a művész szerzői joga és a médium tulajdonosi jogai ütköznek egymással, általában egy, a bíróság által elvégzett érdekösszemérés a megoldás, amelyről a 6. fejezetben lesz bővebben szó. A másik probléma, ami gyakran felmerül a graffiti-alkotásokkal kapcsolatban, hogy a szerzőjük nem, vagy csak nehezen azonosítható. Ez azonban nem jelenti a védelem hiányát, sem a szabad felhasználhatóságot. Erre a következtetésre jutott az SZJSZT 08/2011. sz. ügyében, amelyben graffitik boroscímkéken való felhasználása volt a megkeresés tárgya, illetve a New York-i bíróság is, amely pedig a Cavalli divatcég által egy cicanadrág mintájaként felhasznált graffiti szerzői jogi védelmét mondta ki (és állapította meg a jogsértést). Érdekes fejlemény, hogy Olaszországban a Vatikán ellen folyik egy szerzői jogi per, amelyet Alesia Babrow graffiti-művész indított, akinek Róma egyik hídján elhelyezett, Krisztust ábrázoló alkotását a Vatikán engedély nélkül használta fel a 2020. évi húsvéti bélyegzőjén, melyből 80 ezer első nyomat készült és 1,15 euróért értékesítették darabonként.³⁷

A „body art” mint a testfestés művészete³⁸ – a különböző rituális eredetű formáit nem számítva – az 1960-as évektől kezdve jelent meg, és ma is számos formában létezik. Ahogy Marina Abramović mondta, e művészeti ág esetében „a test maga a médium”.³⁹ Ennek megjelenési formája lehet egy, a test egy részét vagy egészét beborító kép, egy tetoválás, vagy akár egy egyedi megjelenésű színpadi smink is. Felmerült a jogi szakirodalomban – főként az USA-ban –, hogy a testfestés eredménye tekinthető-e szerzői jog által védett alkotásnak. Itt is kihívást jelenthet a mű átmeneti jellege, főleg a sminkes esetében, ahol a művek csak órákig vagy napokig maradnak eredeti formájukban. Ennél nagyobb problémát jelent azonban a művet hordozó mé-

³⁶ Ez az ún. „conceptual separability test”. Hazánk szerzői joga nem tesz különbséget használati tárgyak szerzői joga esetében.

³⁷ WINIFRED, Nicole: *Vatican issues a street art stamp ends up getting sued*. <https://abcnews.go.com/Entertainment/wireStory/vatican-issues-street-art-stamp-ends-sued-77888186>

³⁸ Itt nem lesz szó az azonos, az előadóművészetben használt fogalomról.

³⁹ *Summary of body art*. <https://www.theartstory.org/movement/body-art/>

dium, amely egy élő személy, akinek alkotmányos joga a saját testével való rendelkezés. Mindezek ellenére a szakirodalom a tetoválások esetében egyelőre azt az álláspontot látszik tükrözni, hogy a kliséken túllépő, eredeti alkotások szerzői jogi védelmet élvezhetnek hazánkban⁴⁰ és külföldön⁴¹ is. A kérdés többnyire az amerikai joggyakorlatban merült fel, főként híres sportolók tetoválásai kapcsán. Kezdetben a perek megegyezéssel zárultak, így Rasheed Wallace NBA-játékos és a reklámjában őt megjelenítő Nike 2005-ben megegyezett a tetoválást alkotó Matthew Reeddel, és ugyanígy tett a Warner Bros is Victor Whitmillel, akinek ikonikus Mike Tyson arcára készített tetoválását a *Másnaposok* című film készítői felhasználták a filmben.⁴² A legutóbbi esetben NBA-játékosokon (LeBron James, Kenyon Martin, Eric Bledsoe) lévő tetoválások esetében vizsgálta az egyik New York-i bíróság a szerzői jogsértés kérdését, amelyek egy számítógépes játékban jelentek meg az élethű játékelmény fokozása céljából. A bíróság nem kérdőjelezte meg a tetoválások szerzői mű mivoltát, ugyanakkor a jogsértést sem állapította meg három tényezőre hivatkozva, melyek a mű felhasználásához és megalkotásának körülményeihez kapcsolhatók. A bíróság figyelembe vette, hogy a tetoválások pusztán az élethű játékelmény fokozásának részeként kerültek a játékba, méretük olyannyira le lett kicsinyítve, hogy egy átlagos szemlélő abból nem ismerné fel az eredetét, továbbá azt, hogy a tetoválóművészek tudták, kire kerül a tetoválás, és így elkészítésükkel vélelmezhető részükről a felhasználási engedély megadása ráutaló magatartással.⁴³

A tetoválásoknál problémásabb a smink megítélése, amely hétköznapi formájában nyilvánvalóan nem éri el az egyéni, eredeti jelleget, ugyanakkor egy különleges színpadi smink esetében – legyen szó egy színházi előadásról vagy egy divatbemutatóról, divatfotózásról – elképzelhető a védelem. Ezt erősíti meg az amerikai joggyakorlat egyetlen

⁴⁰ HEKA László – HARKAI István: *A tetoválás tilalma a vallási jogrendszerekben = Jogelméleti Szemle*, 2019, 4. sz. 24. Elérhető: http://jesz.ajk.elte.hu/2019_4.pdf

⁴¹ HATIC, Meredith: *Who owns your body art?: The copyright and constitutional implications of tattoos = Fordham Intellectual Property, Media and Entertainment Law Journal* Vol.23. No.1. 2013, 423–425. Elérhető: <https://ir.lawnet.fordham.edu/iplj/vol23/iss1/7/>; KING, Yolanda M.: *Copyright protection of tattoos = Non- Conventional Copyright – Do New and Atypical Works Deserve Protection?* Szerk. BONADIO, Enrico – LUCCHI, Nicola, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK – Northampton, MA, USA, 2018, 127.

⁴² BEASLEY, Matthew: *Who owns your skin: intellectual property law and norms among tattoo artists = Southern California Law Review*, 2012, 85. sz., 1147–1148. Elérhető: <https://southerncalifornialawreview.com/2012/05/02/who-owns-your-skin-intellectual-property-law-and-norms-among-tattoo-artists-note-by-matthew-beasley/>

⁴³ Erről bővebben ld. GRASSER, Joseph – DYADKINA, Raisa: *Copyright defences when a copyright infringement claim gets under your skin*. <https://www.iptechblog.com/2020/04/copyright-defenses-when-a-copyright-infringement-claim-gets-under-your-skin/>

kapcsolódó esete is, amelyben az egyik New York-i bíróság szerzői műnek minősítette a *Macskák* című musical színpadi sminkjét, amely nyolc réteg smink felvitelét és jó pár órát igényelt minden egyes előadást megelőzően.⁴⁴ Az ezt követő hasonló per a *Star Trek* sminkjeihez kapcsolódó szerzői jogok megsértése kapcsán

már egyezséggel zárult.⁴⁵ Érdekesség még a Sammy Mourabit, „makeup artist” által indított per, amelyben a tagállami bíróság elutasította a keresetet a megelőzés elvére hivatkozva a föderális jog kapcsán, amit a föderális bíróság is megerősített, ugyanakkor az elutasításból kitűnik, hogy az általa alkotott smink elvileg szerzői jogi védelmet élvezhetnek.⁴⁶

⁴⁴ <https://itsartlaw.org/2016/04/18/protect-your-face-body-art-and-copyright-part-ii/>

⁴⁵ <https://www.theverge.com/2017/1/20/14340666/axanar-productions-settled-lawsuit-paramount-star-trek-fanfilm>

⁴⁶ A keresetet a megelőzés elvére (preemption), azaz a föderális szerzői jog elsődlegességére tekintettel utasították el, mivel a smink e szempontból a bíróság szerint a szerzői jogi törvény által meghatározott kategóriába eshetnek. Ez az első eset, hogy a smink kérdése föderális szintig jutott, ugyanakkor a bíróság indoklása nem jelenti e kérdés végleges eldöntését föderális szinten. Ld. <https://rus.wolterskluwer.com/news/ip-law-daily/copyright-act-preempts-state-law-claims-based-on-makeup-artistry-on-a-human-face/114031/>; <https://www.natlawreview.com/article/second-circuit-declines-to-decide-if-human-skin-can-be-tangible-medium-expression>

2. Képzőművészeti és fotóművészeti alkotás szerzője, a szerzőtársak és egyéb (kivitelezési) közreműködők

2.1. Az alkotó

A mű szerzője (és így a szerzői jog jogosultja) mindig valamely természetes személy, tehát ember, őt illeti a szerzői jog. Bár számos olyan jogrendszer található a világban, amely valamely jogi eszköz útján lehetővé teszi azt is, hogy ne csak természetes személy lehessen szerző, a magyar – és több más, jellemzően kontinentális, pl. a német, az osztrák, a francia – jogrendszer fő szabály szerint azt a személyt tekinti szerzőnek, aki a művet ténylegesen létrehozta.

A szerzői jog kortól és mentális állapotától függetlenül megilleti az embert. A szerzői jog fennállásának kérdése, hogy ha a készítő szellemi állapota fiatal kora vagy valamely mentális fogyatkozása miatt még vagy már egyáltalán nem teszi lehetővé az egyéni, eredeti gondolat kifejezést. Az alkotó személy a szerzői jog jogosultja tehát egy ovis rajz esetében, vagy egy, a pszichés betegséggel élő személynek nyújtott művészetterápiás foglalkozás során előállított alkotás esetében is. Így például az Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet elhíresült gyűjteményében lévő, művészetterápiás programok keretében készült alkotások is szerzői művek, a szerzői jog pedig készítőjüket illeti meg. Az óvodai rajzfoglalkozások eredményei is állhatnak védelem alatt, ha azokban az alkotó kisgyermek egyéni, eredeti látásmódja tükröződik. Itt érdemes kiemelni, hogy ebből következően egy iskolai foglalkozáson adott feladat eredményeként keletkező rajz, fénykép vagy videó is lehet szerzői alkotás, melynek szerzője a diák lesz. A teljes cselekvőképességgel nem rendelkező személyek esetében tipikus ugyanakkor, hogy szerzői vagyoni jogaikat nem egyedül, hanem képviselőik (törvényes képviselő, gyám, gondnok) közreműködésével, vagy kifejezetten ezek útján gyakorolják.

Nem lehet a mű szerzője valamely állat. Az utóbbi időszakban nagy sajtónyilvánosságot kapnak azok a „szelfiző” (fényképezőgéppel önarcképet készítő) majmok, festő kutyák, mancsukba festőecsetet fogó és azzal pingáló más állatok, amelyek/akik az emberi alkotó folyamat eredményéhez hasonló eredményeket tudnak létrehozni. Ezek produktumai azonban semmilyen körülmények között nem állhatnak szerzői jogi védelem alatt sem az állat, sem annak gazdája, esetleg a szelfit készítő fényképezőgép vagy más felhasznált eszköz tulajdonosa javára sem.⁴⁷

Hasonló megítélés alá esik az is, ha a produktum valamely gép erre irányuló működésének eredménye, így a mesterséges intelligencia által létrehozott produktumok is. Ma már számos olyan számítógépes program áll rendelkezésre, amely betáplált, akár védelem alá nem is eső adatokból képes valamely vizuális termék előállítására, akár még olyan minőségben is, amely egy, a képzőművészetben nem járatos szemlélő számára olyan hatást kelt, mintha ember készítette volna. Ez abban az esetben igaz,

⁴⁷ *New animal selfie ALERT!*
<http://the1709blog.blogspot.co.uk/2015/01/new-animal-selfie-alert.html>

ha a létrejövő eredményre nem biztosít a betápláló személy semmilyen befolyást, ilyenkor ugyanis nincs olyan, az eredményre közvetlenül fordított hozzáadott szellemi teljesítmény, ami a védelmet megalapozná. Ha a mesterségesintelligencia-szoftver az alkotó stílusát megtanulva olyan alkotást állít elő, amely akár még piaci versenytársává is válhat az alkotó eredeti alkotásainak, ott elsősorban a személyiségvédelem megsértése, illetve a hamisítás merülhet fel, kevésbé van a szerzői jogi védelemnek szerepe.

Más a helyzet akkor, ha a gép csupán eszköze az egyébként szellemi tevékenységet végző embernek mint alkotónak. Jellemző az ilyen eszközök használata például az alkalmazott művészetek (építészet, design, grafika) területén, mivel a tervezők számos rajzoló-, tervezőszoftvert használnak, amelyek azonban nem önmaguk kreálnak alkotásokat, hanem a rajzolás egyes mechanikusabb munkafázisait veszik csak át az alkotótól. Ebben az esetben a szoftver vagy a mesterséges intelligencia pusztán az „ecset” a szerző kezében.

A szerző nem lehet jogi személy. Vagyis szerzői jog semmilyen körülmények között nem keletkezhet eleve valamely gazdasági társaság javára. Egyes kivételes esetekben van arra mód, hogy jogi személy ne csak egyszerű felhasználási jogot, de akár a vagyoni jogok teljes körét is megszerezze a törvény erejénél fogva vagy átruházás, esetleg egyéb (pl. munka-) szerződés útján az eredeti jogosulttól, de ebben az esetben sem válik a jogi személy a természetes személy alkotó személyhez fűződő jogainak alanyává, vagyis a teljes szerzői jog nem kerülhet hozzá. Tehát ha egy vállalkozás a marketingjéhez logót terveztet, esetleg más, szöveges vagy vizuális reklámanyagokat készített, ezek nem lesznek a vállalkozás szellemi termékei, legfeljebb hasznosítási, használati, felhasználási jogokat szerezhet rajtuk az alkotóval létrejövő szerződések kötésével. Ha kifejezetten reklámozás céljára jön létre az adott mű, a megrendelő ott is csak a vagyoni jogokat szerzi meg.

2.2. Több személy közös alkotásai

Az sosem volt kizárt, hogy több alkotó együttműködve, közösen hozzon létre egyetlen alkotást. A technológia fejlődése egyre szélesebb körben teszi lehetővé a kooperációt több személy között, még ha ez közvetlenül arra nincs is hatással, hogy jogilag ezeket miként ítéljük meg. Mindig el kell ettől különíteni az alkotótevékenységnek nem minősülő hozzájárulásokat, vagyis ahhoz, hogy többszerzős műről lehessen beszélni, mindig szükséges, hogy valamennyi figyelembe vett hozzájárulás egyéni, eredeti jellegű legyen. Több szerző számtalan módon, formában és eredménnyel tud együttműködni egymással, így az alkotófolyamat egyes jellemzői alakítják azt, hogy milyen szerzői jog keletkezik a művön és ez milyen feltételekkel gyakorolható.

Ha több alkotó olyan módon készít közös művet, hogy annak részei nem használhatók fel önállóan, akkor együttesen illeti meg őket a szerzői jog. Ilyen történhet egy fotóművészeti alkotás esetében akkor, ha magát a fotót elkészíti valaki, a szintén egyéni, eredeti jelleget hordozó utómunkákat pedig valaki más teszi hozzá. Amennyiben ők maguk nem állapodnak meg arról, hogy milyen arányban részesülnek a szerzői jogban, akkor az fele-fele arányban jár nekik, ez ilyen esetekben a közös tulajdonhoz

hasonlóan természetesen csak eszmei hányadot jelent. Ez utóbbinak elsősorban a befolyó díjakban való részesedés tekintetében van jelentősége. A szerzői joguk megsértése esetén bármely szerzőtárs önállóan is felléphet, ami részben azzal függ össze, hogy saját hozzájárulása pontosan nem leválasztható a többi szerzőjéről, ezért szükségyszerűen képviseli a többieket is, másrészt a jogsértés éppen ezért a teljes mű tekintetében érinti őt is, így jogérvényesítése során nem szükséges minden szerzőtárs egyetértését megszereznie. A szerzői jogi szabályokban nem rendezett kérdésekben a közös tulajdon általános polgári jogi szabályai megfelelően irányadók lehetnek.

Ezzel szemben, ha a közös mű részei önállóan is felhasználhatók (összekapcsolt művek), a saját rész tekintetében a szerzői jog önállóan gyakorolható. Ilyen lehet egy olyan, egységes történetet elmesélő festménysorozat, amelynek minden elemét más alkotó hozza létre. Az önálló felhasználhatóság elválaszthatóságot és független kereskedelmi hasznosíthatóságot feltételez. Érdekes esete az ilyen „közös” műveknek az, amikor egy festmény két oldalára más-más festő készít alkotást. Ilyenkor a hordozó kényszerű „egysége” eredményezi csak a közösséget, de a szerzői jog önálló. Ez azt is jelenti, hogy ilyenkor a jogosultaknak lényegében egymástól független szerzői joga keletkezik. Egy tekintetben rendelkezik eltérően az Sztj., ez pedig az az a eset, ha a közös mű részeit egymásra tekintettel alkották a szerzők, és az ilyen mű valamely részét egy újabb alkotással kívánják összekapcsolni. Ebben az esetben az eredetileg együtt alkotott közös mű valamennyi szerzőjének hozzájárulása szükséges lesz valamely résznek egy újabb alkotással való összekapcsolásához.

Az Sztj. megkülönbözteti továbbá az együttesen létrehozott mű kategóriáját, amely esetben a mű megalkotásában együttműködő szerzők hozzájárulásai olyan módon egyesülnek a létrejövő egységes műben, hogy nem lehetséges az egyes szerzők jogait külön-külön meghatározni. Ez nem az előző pontban említett alkotói együttműködés, ilyenkor csak a jogok gyakorlása nem lehetséges önállóan. Ilyenek lehetnek a nagyon sokszerzős szoftverek, adatbázisok, térképművek. Az együttesen létrehozott művek tekintetében az Sztj. kivételt enged a vagyoni jogok átruházása alól (sőt: a törvény megfogalmazása szerint a teljes szerzői jog átruházhatatlansága alól), mivel ebben az esetben a gazdasági társaságot illeti meg, amelynek kezdeményezésére és irányításával a művet létrehozták, és amely azt a saját nevében nyilvánosságra hozta.

A több alkotó közreműködése alapján létrejövő művek közül az utolsó típus az ún. gyűjteményes mű, amelynek sajátossága, hogy olyan gyűjtemény, amelynek a tartalmának összeválogatása, elrendezése vagy szerkesztése egyéni, eredeti jellegű. Ilyenek lehetnek a képekkel illusztrált művészettörténeti könyvek. Ebben az esetben tehát az alkotóelemekkel való rendelkezés sajátos tevékenységében jelenik meg az egyéni, eredeti jelleg, ennek az engedély nélküli felhasználása ellen védi a szerkesztőt a szerzői jog. A védelem a gyűjteményes művet megilleti akkor is, ha annak részei, tartalmi elemei nem részesülnek, illetve nem részesülhetnek szerzői jogi védelemben. Nem részesülnek akkor, ha eleve nem alkalmasak a védelemre, például népi motívumok, és nem részesülhetnek védelemben, ha például már nem védettek, mert lejárt a védelmi idejük. Ebből fakadóan valójában abban az értelemben nem többszerzős a gyűjteményes mű, hogy a beválogatott elemek szerzői és a szerkesztő egymással nem válnak társszerzővé. A gyűjteményes mű egészére a szerzői jog az összeválogatást, elrendezést, szerkesztést végző szerkesztőt illeti, ez azonban nem érinti a gyűjte-

ménybe felvett egyes művek szerzőinek és a kapcsolódó jogi teljesítmények jogosultjainak önálló jogait, azoktól függetlenül gyakorolható. Ha a gyűjtemény elemei is védelem alatt állnak (pl. még védett versek), és ezeket egy másik gyűjteményben vagy máshol szeretnék felhasználni, ahhoz nem szükséges a gyűjtemény szerkesztőjének engedélye, csak a vers, fotó szerzőjétől kell engedélyt kérni ehhez. A gyűjteményes mű szerzői jogi védelme nem terjed ki a gyűjteményes mű tartalmi elemeire, vagyis ha egy gyűjteménybe nem védett elemek kerülnek be, azok a gyűjtemény védettségét nem osztják, emiatt nem keletkezik rajtuk külön szerzői jog.

Sajátos módon több szerző alkotótevékenységéből jön létre az átdolgozott mű, amely szerzői jogi értelemben olyan egyéni, eredeti alkotás, amely védelem alatt álló (tehát szintén egyéni, eredetinek minősülő) alkotáson nyugszik. Az átdolgozásról részletesen a szerző vagyoni jogai között szólnak.

A szerzőség (vagyis hogy ki az adott mű szerzője) viszonylag ritkán vitatott. Minél alacsonyabb szintű vagy terjedelmű az egyéni, eredeti jellegű rész egy műben, akár a kreativitás alacsony foka, akár az adott műfaj szigorú szabályai miatt, annál nagyobb az esélye annak, hogy hozzá igen hasonló alkotást más is el tud készíteni. Alacsonyabb a kreativitás lehetősége a funkcionális alkotások esetében (pl. ételfotók, tárgyfotók). Mivel a szerzői jog nem zárja ki a párhuzamos védelmet, ezért a szerzőségi vitákban mindig meg kell vizsgálni, hogy az alkotók nem párhuzamosan, egymástól függetlenül hozták-e létre az alkotásaikat. Ha azonban mégis ez a jogvita tárgya, akkor jó eséllyel kell alkalmazni az ún. szerzőség vélelmét (ugyanezek a szabályok a kapcsolódó jogi jogosultak tekintetében is alkalmazandók). A szerzőség vélelme alapján egyes feltételek fennállása esetén vélelmezni kell a szerző személyét, és ha ezt vitatja valaki, akkor azt, hogy nem a vélelem által megjelölt személy a szerző, annak kell bizonyítania, aki ezt vitatja (vagyis meg kell döntenie a szerzőség vélelmét). A vélelem alapvetően annak javára áll fenn, akinek a nevét ilyenként a művön a szokásos módon feltüntették (például keletkezteti a vélelmet a képen elhelyezett aláírás, szignó, vagy bármely más, a szerző nevének beazonosítására alkalmas megjelölés). Ha nincs olyan személy, akinek a neve a szokásos módon fel lenne tüntetve a művön, vagy az adott területen nem szokás feltüntetni a szerző nevét (például szoftverek esetében), akkor az ellenkező bizonyításáig azt kell szerzőnek tekinteni, aki a művet sajátjaként a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalánál (SZTNH) vezetett – közhitelesnek minősülő – önkéntes műnyilvántartásba vetette⁴⁸ és ezt (a hivatal által kiállított) közokirattal igazolja. Szükséges megjegyezni, hogy az SZTNH a nyilvántartásba vétel során nem vizsgálja, hogy a benyújtott anyag valóban egyéni, eredeti-e és valóban a kérelmező a szerzője, vagyis lényegében előzetes vizsgálat nélkül, önmagában a bejelentéssel keletkezik a szerzőség vélelme. Ha a művet az SZTNH-nál sem helyezték műnyilvántartásba, az ellenkező bizonyításáig azt kell szerzőnek tekinteni, aki ezt közös jogkezelő szervezet által a közös jogkezelés alá tartozó művekről, szomszédos jogi teljesítményekről, illetve jogosultakról fenntartott adatbázis alapján kiállított teljes bizonyító erejű magánokirattal igazolja. Ilyen magánokiratot a közös jogkezelő szervezet

⁴⁸ <http://www.sztnh.gov.hu/hu/szakmai-oldalak/szerzoi-jogi-foosztaly/mivel-fordulhat-hozzank/onkentes-munylvantartas>

önként vállalt szolgáltatásként – alapszabályával összhangban – saját tagja számára, a tag kérésére állíthat ki. A HUNGART, mint a képző- és fotóművészek magyarországi közös jogkezelő szervezete jogosult ilyen dokumentum kiállítására. A vélelem e szintje tehát szűkebb tárgyi hatályú: csak azon művek és teljesítmények tekintetében alkalmazható, amelyek vonatkozásában működik közös jogkezelő szervezet, és az egyébként önkéntes, a közös jogkezelésen túlmutató feladatként fenntart ilyen adatbázist és ebbe van bejegyezve a mű vagy más teljesítmény. Végül, ha egyik korábbi vélelem sem áll be, az ellenkező bizonyításáig azt kell szerzőnek tekinteni, aki a művet először hozta nyilvánosságra. (Értelemszerűen itt is érvényesül az az elv, hogy az első nyilvánosságra hozó is csak természetes személy lehet. Vagyis ha egy kiadvállalkozás hozza a művet elsőként nyilvánosságra, a szervezetet nem lehet szerzőnek tekinteni.) A bemutatott vélelemrendszerben az egyes vélelmi okok sorrendje kötött: ebből következően ha például más van feltüntetve szerzőként a művön és más személy van bejegyezve a műnyilvántartásba, akkor a vélelem annak javára áll be, aki a művön fel van tüntetve.

2.3. A kiállítás kurátora mint szerző, a kiállítás mint szerzői mű

A kiállításra tipikusan mint a vizuális művek bemutatására szolgáló időszakos vagy állandó eseményre gondolunk, ugyanakkor egy kiállítás megszervezése gyakran túllep a művek pusztá megjelenítésén. A kiállítás szervezője, kurátora megalkot egy koncepciót, amelynek mentén a kiállítás darabjait elhelyezi, hogy azok egy történetet meséljenek el a látogatók számára, legyen az egy korszak bemutatása vagy egy meghatározott téma körbejárása. Mindezek alapján felmerül a kérdés, hogy egy kiállítás is lehet-e szerzői mű.

Az Szjt. védelemben részesíti gyűjteményes műként azt a gyűjteményt (lásd felsebb), amely tartalmának összeválogatása, elrendezése vagy szerkesztése egyéni, eredeti jellegű.⁴⁹ E definíciónak egy kiállítás is könnyedén megfeleltethető, hiszen művek gyűjteménye, amelyeket egyedileg válogat össze a szervező és megvan a lehetősége e művek egyéni, eredeti jellegű elrendezésére és szerkesztésére. A kiállításra kerülő alkotások kiválasztásában ellenkező szerződéses kötelezettségvállalás hiányában a kurátor nincsen korlátozva, így jogszerűnek minősítette a Legfelsőbb Bíróság a felperes műve kiállításának mellőzését még abban az esetben is, ahol a művet a kiállítás előzetes bírálóbizottsága elfogadta, az a kiállítási katalógusban szerepelt és így mellőzése sérelmes volt a művészre, hátrányosan befolyásolta értékelését, hírnevét.⁵⁰ Számos külső elem korlátozhatja a kurátort, így a kiállítási tér adottságai, technikai felszereltsége és a pénzügyi keretek, így az alkotásra rendelkezésre álló mozgástere esetről esetre változik.⁵¹ Az esetek többségében a szerzői mű megalkotásához szükséges mozgástér ugyanakkor rendelkezésre áll. Ehhez pusztán annyi szükséges, hogy

⁴⁹ Szjt. 7. § (1) bekezdés.

⁵⁰ BH 1984. 222.

⁵¹ SZJSZT 34/13. sz. véleménye 3. pont., 4. o.

a gyűjtemény valóban válogatás eredményeként szülessen meg, vagyis a kurátor az egyes elemeit egy műveket és adatokat tartalmazó nagyobb halmazból valamilyen egyéni, eredeti szempont alapján válogassa össze, és az elrendezés meghaladja a nyilvánvaló sorrendbe illeszthető tulajdonságok alapján történő automatikus rendezést.⁵² A kiállítás szerzői műnek minősítése nyomán a kurátor is szerzőnek minősülhet a kiállítás mint gyűjteményes mű esetében, amely természetesen nem érinti a kiállításon szereplő egyes művek jogosultjainak szerzői jogait és nem terjed ki a gyűjtemény egyes tartalmi elemeire.⁵³ A védelem egy gyakorlati következménye lehet, hogy egy kiállítás fotózása esetében nemcsak a kiállításon szereplő egyes művek szerzői jogaira (többszörözés, átdolgozás, interneten közzététel esetében nyilvánossághoz közvetítés) kell tekintettel lenni, de felmerülhetnek a kurátor teljes kiállításra fennálló szerzői jogai is a fotó elkészítésének körülményeitől függően.

2.4. Több személy – nem szerzői – részvétele az alkotási folyamatban

A művészettörténetben számos olyan példa ismert, de a mai alkotók sem idegenkednek attól, hogy tanítványokat, segédeként vonjanak be az alkotás folyamatába. Fontos kérdés, hogy ilyen esetben ők szerzőnek minősülnek-e. Ezt az fogja eldönteni, hogy részvételük az alkotótevékenységben milyen jellegű. Ha kizárólag a mester utasításai alapján, az általa megadott formákat, színeket helyezhetik el egy festményen, akkor hozzájárulásuk alárendelt, technikai, nem áll védelem alatt. Ha azonban ezen túllépve van tere az egyéni-eredeti gondolataik megjelenésének, akkor akár a mesterrel közös művek is keletkezhetnek.

Nem ritka, hogy az alkotási folyamat környékén megjelennek olyan személyek is, akik ugyan egyéni-eredeti jellegű szellemi tevékenységet nem folytatnak, mégis valamilyen módon segítik a mű létrejöttét. Ez megvalósulhat egyszerűen úgy, hogy valaki ihletet, ötletet ad a műhöz, vagy helyszínt biztosít az alkotáshoz, adott esetben az eszközöket nyújtja hozzá (műtermet bocsát rendelkezésre). Bár ez a hozzájárulás is lehet olyan, ami nélkül nem jött volna létre az alkotás, ennek szolgáltatója mégsem lesz szerző. (Ha pedig valamilyen okból mégis szerzőnek állítanák, ez a későbbiekben okozhat komoly vitákat, hiszen a szerzőség védelme alapján annak kell bizonyítania, aki vitatja a szerzőséget.)

2.5. Élő személyekről készült portrék alanyainak jogai az elkészült mű kapcsán

A vizuális művek számos esetben élő személyeket ábrázolnak, így fontos röviden kitérni az alkotáson szereplő személyek a mű kapcsán fennálló jogaira. Az alábbi fejezetben a történeti kitekintést az is indokolja, hogy – ellentétben az általános szerzői jogi védelemmel – a képmásokra vonatkozó szabályozás jelentősen változott az idők során.

⁵² SZJSZT 38/06. sz. véleménye Ad. 1, 3. o.

⁵³ Szjt. 7. § (1)–(2) bekezdés.

Először is fontos kiemelni, hogy itt két különböző jogról van szó: a fotós rendelkezik az elkészült képmás szerzői jogával, ugyanakkor e szerzői jog alapján a kép hasznosítását korlátozzák a portré alanyának személyiségi jogai. Zavaró lehet az Sztj. némileg archaikus rendelkezése, amely a korábbi 1969. évi III. törvényből került átvételre, és amely szerint a megrendelésre készült képmás tekintetében a szerzői jog gyakorlásához az ábrázolt személy beleegyezése is szükséges. E rendelkezés azt sugallja, hogy a portré alanyának csak megrendelésre készült képmás esetében szükséges a beleegyezése, azonban e rendelkezést kiegészítik a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (továbbiakban: Ptk.) személyiségi jogokra vonatkozó rendelkezései, és ennek eredményeként minden portré esetében szükséges lesz a képen szereplő személy előzetes beleegyezése a kép minden egyes felhasználásához, függetlenül attól, hogy megrendelésre készült-e vagy sem.

A fényképeken szereplő személyek esetében felmerülhet továbbá a képmás védelme, és a kép tartalmától függően akár még a jó hírnév védelme, továbbá ha a képen szereplő már elhunyt, a kegyeleti jog is. Ezek a jogok a fénykép szerzői jogi védelméről függetlenül állhatnak fenn a fénykép által megjelenített természetes személyek mint jogosultak esetében, és a szerzői jogokkal ellentétben védelmi idejük nem egy kötött időtartam, hanem folyamatosan fennáll, így a kép kora nem releváns. Érdemes előjáróban megjegyezni, hogy itt csak a polgári jogi védelemről lesz szó, de a képmás jogosulatlan felhasználása nemcsak polgári jogi, de büntetőjogi szankciót is vonhat maga után. A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény büntetni rendeli a becsület csorbitására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel készítését és nyilvánosságra hozatalát (226/A–B. §), illetve a képek felhasználásával is megvalósítható rágalmozást (226. §), becsületsértést (227. §) és kegyeletsértést (228. §).

A képmás és jóhírnév védelme érdekében a jogosult bármikor felléphet, tehát bármilyen régi kép esetében – a szerzői jog esetleges fennálltától függetlenül – elképzelhető a személyiségi jogok megsértésére alapított igény, amennyiben a képen szereplő személy még életben van. Figyelemmel arra, hogy személyiségi jogokról van szó, kizárólag a jogosult érvényesítheti ezeket, így halálát követően legfeljebb a kegyeleti jogot (halott emléké) sértő képek esetében van lehetőség jogérvényesítésre. A személyiségi jogok esetében jogosultnak a képen szereplő, egyedileg megjelenített és ezáltal felismerhető személy minősül. A szerzői jog által már nem védett, a közkincsbe került képek esetében a személyiségi jogsértés lehetősége szinte teljesen kizárt, figyelemmel a kép szerzőjének halálát követő hetvenéves védelmi időre (amelyet a törvény átmeneti rendelkezései azon művekre is kiterjesztenek, amelyek védelmi ideje a korábbi szabályozás szerint már lejárt⁵⁴).

Fontos azonban kiemelni, hogy attól, hogy valaki jogszerűen tesz szert – például egy archívum öröklése vagy megvásárlása révén – képekre, az nem jelenti, hogy a képek felhasználásával nem követhetne el jogsértést. Önmagában az örökléssel vagy

⁵⁴ A védelmi idő az 1884. évi XVI. tc.-ben a megjelenéstől számított 5 év, majd az 1921. évi LIV. tc.-ben és az 1969. évi III. tc.-ben a szerző halálától számított 50 év volt. Figyelemmel arra, hogy az 1921. évi tc. kiterjeszti hatályát azon művekre, amelyek védelmi ideje a hatályba lépéskor még nem járt le, az 1999. évi tv. átmeneti rendelkezései nélkül az 1915 előtt készült képek semmiképp sem eshetnének szerzői jogi védelem alá.

vásárlással (szerzői) felhasználási jogot nem szerez az új tulajdonos. A szerzői jog szempontjából jogszerűen megszerzett képek felhasználása lehet engedélyköteles. Az a felhasználás pedig, amelyre a fényképész mint szerző vagy jogutódja engedélyt adott, bizonyos esetben személyiségi jogsértést még megvalósíthat. Amennyiben egy személy egyedien, tömegből kiemelten szerepel a képen, akkor az ő engedélye is szükséges a jogszerű felhasználáshoz. Ezen engedély beszerzése alól nem mentesít, ha az adott képet már korábban nyilvánosságra hozták, vagy a jogosult másnak már engedélyt adott a felhasználásra, sőt az sem, ha a jogosult a felhasználónak adott korábban más célból felhasználási engedélyt.

Figyelemmel arra, hogy a vizuális művészeti alkotások esetében a portré alanyának jogai még az 1920-as években készült alkotásoknál is fennállhatnak, érdemes egy rövid történeti kitekintést is tenni, ami egyúttal magyarázatot adhat az Szjt. 72. § létezésére is. Az 1959. évi Ptk. hatályba lépését megelőzően nem találunk hatályos magánjogi kódexet, ugyanakkor a bírói gyakorlat – beleértve a Kúria döntéseit is – rendszeresen hivatkozott az 1928-as magánjogi törvényjavaslatra (a továbbiakban Mt.) mint élő jogra, tehát a személyiségi jogok esetében ez az irányadó az 1959 előtt készült képek esetében. Fontos kiemelni, hogy a korabeli szakirodalom a képmás védelme kapcsán az akkor hatályos szerzői jogi törvényekre – az 1884. évi XVI. törvénycikkre és az 1921. évi LIV. törvénycikkre – hivatkozott, és a szerzői jogi védelem körében tárgyalta a kérdést. Az 1884. évi XVI. törvénycikk 64. §-a rendelkezett az utáncépzési jogról, amely a mai többszörözés akkori fogalmának tekinthető, kimondva, hogy a megrendelt arcképeknél és szoborképmásoknál e jog a megrendelőt illeti. Ebből következően a fotósnak nem volt joga a megrendelt képek esetében azok reprodukálására és így nyilvánosságra hozatalára sem. Az 1921. évi LIV. törvénycikk már a többszörözés fogalmát használja, kimondva 64. §-ában, hogy megrendelt arcképek és szoborképmások tekintetében azok egészben vagy részben történő többszörözéséhez, közzétételéhez, forgalomba helyezéséhez és mechanikai vagy optikai készülékek segítségével való üzletszerű bemutatásához szükséges a megrendelő beleegyezése, kivéve a nem üzleti célú többszörözést, ahol az eredeti mű változatlan formában kerül megjelenítésre. Fontos kiemelni, hogy mindkét törvény csak a megrendelésre készített képekről rendelkezik, tehát a spontán utcai képek nem esnek ebbe a kategóriába, azok esetében feltehetően nem áll fenn ilyen védelem. Ehhez hozzátartozik, hogy az adott kor technikai színvonalát, a fényképezőgépek kezelésének bonyolultságát, méretüket és záridejüket figyelembe véve nem valószínű, hogy valakit tudtán kívül lefotózhattak volna, vagy egyáltalán bármilyen formában nem megrendelt kép készült volna róla ebben az időszakban. A Szegedi Törvényszék az 1884. évi XVI. törvénycikk fent hivatkozott rendelkezéséből levezette, hogy a megrendelő kizárólagos utáncépzési joga nem a szerzői jogon alapszik, hanem a megrendelő személyiségi, illetve az arckép feletti rendelkezési jogán, ami önálló, a szerzői jogtól függetlenül fennálló jog. Ezt kiegészítette azzal, hogy a törvényben szabályozott védelmi idő kizárólag a fényképész szerzői joga esetében áll fenn, a képen szereplő személy személyiségi jogának érvényesítése nincs időbeli korlátok közé szorítva. Meszlény Artúr megállapította továbbá *Magyar magánjog* című könyvében, hogy habár a bírósági gyakorlat a szerzői jogi törvényekre hivatkozik, a képmáshoz való jog mint személyiségi jog valójában az Mt. T. 107–109. §-ai hatálya alá tartozik, az alapján részesül

oltalomban.⁵⁵ Ezt követően a Kúria több korabeli ítéletét idézte, amelyek elismerték a képmáshoz való jogot, megállapítva, hogy az állásfoglalások továbbra is helyesek, de a szerzői jogi törvényre történő hivatkozások elavultak. Érdekesség, hogy az egyik általa idézett, 1909-ben hozott ítélet már megállapította a kép felhasználására a megjelenített személy által adott engedély célhoz kötöttségét, amikor jogsértőnek nyilvánította a fényképésznek az üzlete kirakatában történő kitétel céljából felhasználásra átadott fotó fényképész általi egyéb reklámcélú felhasználását.⁵⁶ Összességében elmondható, hogy a képmás személyiségi jogi védelme az 1880-as évek óta jelen van a magyar bírósági gyakorlatban, pusztán a hivatkozási alap volt más: magánjogi kódex híján a szerzői jogi törvényekre, illetve a hivatalosan soha hatályba nem lépett Mt.-re hivatkoztak.

A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (továbbiakban: régi Ptk.) hatályba lépésétől kezdve jogi védelemben részesítette a képmást a személyhez fűződő jogok körében. A képmással való bármiféle visszaélés tiltott volt, minden felhasználáshoz az érintett személy hozzájárulása volt szükséges. Kezdetben (1978-as módosításáig) a régi Ptk. példálózó módon felsorolta a visszaélés lehetséges formáit, ide sorolva a jogosulatlan felhasználást, sokszorosítást, nyilvánosságra hozatalt és a megváltoztatást. A felsorolás később kikerült a törvényből, ami azonban nem változtat e tevékenységek tiltott jellegén, csupán arról volt szó, hogy a továbbiakban nem tartották szükségesnek a példák kiemelését. Az 1978-as módosítás során a képmás védelmére vonatkozó szabály kiegészült egyrészt azzal, hogy kifejezetten kimondta: a nyilvánosságra hozatalhoz az érintett hozzájárulása szükséges, másrészt bekerült a nyilvános közszereplésre vonatkozó kitétel.

A Ptk. nem módosít a képmás védelmének lényegén, valójában a korábbi bírói gyakorlat került beépítésre a jogszabályba. Egyrészt nem megtiltotta a visszaéléseket, hanem a felhasználást a jogosult engedélyéhez köti, némileg más irányból közelítve meg a kérdést. Másrészt beemeli azt a bírói gyakorlatban kialakult – és a BDT 2003. 823,⁵⁷ BDT 2007. 1682,⁵⁸ BDT 2009. 1962,⁵⁹ BDT 2014. 3130.⁶⁰ számú ítéletekben kifejtett – álláspontot, miszerint a kép elkészítése és felhasználása elkülönülő cselekmények, így külön-külön szükséges hozzájuk a jogosult kifejezett hozzájárulása. Az elkészítés és a felhasználás elkülönülő cselekményekként értékelése azt jelenti, hogy a kép elkészítéséhez adott hozzájárulás egyúttal nem minősül a felhasználáshoz, így például a nyilvánosságra hozatalhoz adott hozzájárulásnak is. Ez alól egyedül az képez kivételt, amikor a fénykép elkészítésének céljáról és felhasználásáról tudott a jogosult a kép készítésekor, és ilyen formában is vállalta azt (pl. egy castingfotózás). Fontos azonban kiemelni, hogy kizárólag akivel megállapodott a jogosult a felhasz-

⁵⁵ Dr. MESZLÉNY Artur: *Magyar magánjog*, I. Bp., Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1928., 611.

⁵⁶ U. i. p. 612., Curia 2650/909. sz. ítélete.

⁵⁷ Fővárosi Bíróság 48. Pf. 29 878/2001/3.

⁵⁸ Fővárosi Ítéltábla 2. Pf. 20 271/2006/4.

⁵⁹ Fővárosi Ítéltábla 2. Pf. 20 922/2007/5.

⁶⁰ Fővárosi Ítéltábla 2. Pf. 21 008/2013/6.

nálásról, az hozhatja nyilvánosságra a képet, és attól, hogy a jogosult egyvalakinek engedélyezi, az így nyilvánosságra hozott képet más nem hozhatja engedélye nélkül ezt követően sem nyilvánosságra.⁶¹ A szerződéses szabadság itt is fennáll, a jogosult annak és olyan feltételek mellett ad engedélyt, akinek akar. Az engedély nélküli nyilvánosságra hozatal mint jogellenes magatartás nem menthető ki arra való hivatkozással sem, hogy a jogosultról készült így felhasznált kép egy internetes szabad felhasználású oldalról lett letöltve, hiszen egy ilyen letöltés alkalmával a felhasználó nem képes eldönteni azt, hogy a képmás tulajdonosa a képmásának mennyiben és milyen módon történő felhasználásához adta a hozzájárulását.⁶² Az sem képez kivételt az engedély beszerzése alól, amikor a korábban a jogosult által engedélyezett felhasználó jogutódja használná fel a képet, így például egy archívum részeként örökölt fotó sem használható fel a jogosult kifejezett hozzájárulása nélkül. Ebből a szempontból irreleváns tény, ha a fénykép régen készült és a jogosult személye nehezen vagy egyáltalán nem állapítható meg, ez a nyilvánosságra hozattalal elkövetett jogsértés esetleges következményei alól nem mentesít.⁶³ A hozzájárulásnak kifejezettnak kell lennie, ami azt jelenti, hogy önmagában a fényképezés tényének észlelhetősége és a tiltakozás elmaradása nem elégíti ki a Ptk. szerinti hozzájárulás követelményét. A nyilvános közzétételről az elkészült fényképfelvétel ismeretének hiányában a jogosultnak nincs módja megfelelően dönteni, és még amennyiben az elkészítéséhez adott is engedélyt, sincsen lehetőség a hozzájárulás jogosult hátrányára történő, kiterjesztő értelmezésére.⁶⁴ A hozzájárulásnak nemcsak konkrétan, de célhoz kötöttnak is kell lennie, korábban adott engedély az elkészítésre és a felhasználásra nem alapozza meg a több évtizeddel később megvalósuló felhasználásra való jogosultságot.⁶⁵ A hozzájárulásnak nincsenek alaki kellékei, azt bármilyen formában, így ráutaló magatartással is meg lehet adni, például azzal, ha valaki belép egy olyan helyiségbe, amelynek ajtaján feltüntetették, hogy kamerával megfigyelt terület, és ezáltal tudja, hogy felvétel készülhet róla,⁶⁶ vagy miután észlelte a felvételkedészítés tényét, annak helyszínére megy és a felvétel elkészítése ellen nem tiltakozik.⁶⁷

A jogosult engedélye nélküli felhasználás két esetkörben lehetséges, az 1978-as módosítással bekerült közszereplés esetében és a Ptk.-ban nevesített módon megjelenő tömegfelvételek körében.

A közéleti szereplés esetében beemelte a törvény annak a bírói gyakorlatban alkalmazott mércének az alkalmazását is, miszerint a személyiségi jogok korlátozása a közügyek szabad vitatását biztosító alapjogok gyakorlásának biztosítása érdekében a szükséges és arányos mértékben lehetséges, az érintett emberi méltóságának sé-

⁶¹ BDT 2007. 1682.

⁶² BDT 2007. 1682.

⁶³ BDT 2009. 1962.

⁶⁴ BDT 2002. 7. (Legf. Bír. Pfv. IV. 22. 415/1999. sz.)

⁶⁵ BDT 2014. 3130.

⁶⁶ BDT 2011. 2550. (Szegedi Ítéltábla Pf. II. 20 348/2010.)

⁶⁷ BDT 2019. 4001.

relme nélkül. Közszerelő a joggyakorlat szerint az a személy, aki tevékenységével a társadalom jelentős számú tagját erkölcsi, illetve anyagi értelemben jelentős mértékben befolyásolja.⁶⁸ A közszerelés fogalma körébe azonban nemcsak a közszerelés, a köz érdekében kifejtett tevékenység esik, az is lehet közszerelő, aki nyilvánosan a közszerelés igényével lép fel, ahol az ilyen irányú szándék és annak kifejezésre juttatása a döntő. Önmagában nem minősül az ilyen irányú szándék kifejezésének, ha valaki a munkáját nyilvános helyen végzi.⁶⁹ Bizonyos szakmák képviselői (pl. a rendőrök) ugyan közfeladatot látnak el, azonban nyilvános helyen végzett tevékenységük mégsem tekinthető közszerelésnek, figyelemmel arra, hogy hivatalos tevékenységükből az önkéntes jelleg teljesen hiányzik, tevékenységüket a jogszabályok keretei között, parancsra végzik, amitől eltérésre rendkívül szűk körben van lehetőségük.⁷⁰ A közéleti szereplői mivoltot nem általában az adott személy pozíciója, hivatali beosztása, közéleti státusza, vagy bármely okból fennálló szélesebb körű ismertsége, hanem a jogi megítélés szempontjából releváns, konkrét élethelyzet alapján kell megítélni. A széles körű ismertség és a közéleti szereplés ténye nem tesz valakit közszerelővé minden élethelyzetében, így különösen nem a magánéletét bemutató egyes események vonatkozásában.⁷¹

A közéleti szereplői státusz nem kizárja a közéleti szereplő igényérvényesítésének lehetőségét, csupán szűkíti esetében a személyiségi jogvédelem körét. Közéleti szereplő is sikerrel érvényesíthet igényt általa korábbról nem ismert fényképek nyilvánosságra hozatala és az azokhoz fűzött emberi méltóságát sértő kitételek esetében.⁷² A közéleti szereplő képmása is csak közszerelésével összefüggésben, a közéleti megnyilvánulásai által meghatározott keretben, annak bemutatására használható fel az érintett hozzájárulása nélkül, kizárólag arról az eseményről szóló tudósításban, amely eseményről a felvétel készült.⁷³ Képmása nem szabad felhasználás tárgya, nem szolgálhat különböző, a közéleti szereplő konkrét megnyilvánulásaitól független gondolati tartalmak, vélemények illusztrálására. Amennyiben a róla készült kép közzététele egykori közéleti szerepléseivel azonosíthatatlan okból, attól függetlenül, önkényesen történik, az ilyen felhasználás hozzájárulása nélkül visszaélésszerűnek minősül.⁷⁴

A tömegfelvétel kitétel arra utal, hogy a képmás hozzájárulás nélküli nyilvánosság-hozatalának tilalma nem vonatkozik a nyilvános eseményekről, rendezvényekről, táj- és utcarészletekről készült felvételekre. Aki nyilvános helyen (utcán, kiállításon, előadáson, sporteseményen) megjelenik, nem sérelmezheti, ha képmását tudósításban, riportfilmekben felveszik, és a közönség körében vetítik, kivéve, ha ez vissza-

⁶⁸ BH 2014. 104.

⁶⁹ BDT 1999. 4.

⁷⁰ BH 2014. 104.

⁷¹ BDT 2011. 2420.

⁷² BDT 2014. 3130.

⁷³ BDT 2020. 4222. (Szegedi Ítéletábla Pf. 20 010/2020/4.)

⁷⁴ BH 2006. 282.

élésszerűen, sértő módon történik. Azon esetekre tehát, amikor az ábrázolás módja nem egyéni, amikor a felvétel összehatásában örökíti meg a nyilvánosság előtt lezajlott eseményeket, nem szükséges az érintett engedélye. Nem minősül tömegfelvételnak a nyilvános eseményeken a fentebbi módon készített felvétel, amennyiben az adott személy esetében megállapítható annak egyedisége, „képmás”-jellege, figyelemmel annak a tudósítás egészébe, a képsorok környezetébe illeszkedésére. Amennyiben egy ilyen felvételen valaki egyedileg megjelenítésre kerül, kiragadva az adott környezetből, akkor a kép készítéséhez és felhasználásához továbbra is szükséges a hozzájárulása.⁷⁵

A jóhírnév védelme is a személyhez fűződő jogok között szerepel már a régi Ptk. megalkotásától kezdve. Az 1978-as módosítás beemelte, hogy a jóhírnév sérelmét jelenti különösen, ha valaki más személyre vonatkozó, azt sértő, valótlan tényt állít, híresztel, vagy valós tényt hamis színben tüntet fel. A védelem szorosan kapcsolódik az emberi méltóság, a szólásszabadság és a véleménynyilvánítás szabadságának mint alapjogoknak a biztosításához és ezen alapjogok ütközéséhez. A véleménynyilvánítás szabadsága általában mindenféle közlés szabadságát magában foglalja, mégpedig függetlenül a közlés módjától és értékétől, erkölcsi minőségétől és többnyire valóságtartalmától is. Önmagában valamely tény közlése is véleménynek minősülhet, azaz a véleménynyilvánítás alkotmányos alapjoga nem korlátozódik csupán az értékítéletekre. A véleménynyilvánítási szabadság határainak megvonásánál azonban mégis indokolt különbséget tenni értékítélet és tényközlés tekintetében. A szintén alkotmányos oltalom alatt álló emberi méltóság, becsület, jóhírnév az értékítéletben megnyilvánuló véleménynyilvánítási szabadság külső korlátja lehet. A véleménynyilvánítás szabadsága csak a bírálat, jellemzés, nézet és kritika szabadságát foglalja magában, de az alkotmányos védelem nem vonatkozhat a tények meghamisítására. A jóhírnév sérelme esetén azt kell vizsgálni, hogy a sérelmet előidéző cselekményhez felhasználtak-e olyan valótlan tényt, amely más személyre vonatkozik, és sérti ezt a személyt. Ezt követően pedig arra kell választ találni, hogy a valótlan tényt állította-e, híresztelte-e, vagy hamis színben tüntette-e fel az adott személy. Ezen cselekmények bármelyike megvalósítja a jóhírnév sérelmét, viszont ha bebizonyosodik, hogy a tény igaz, akkor önmagában a személyt sértő vagy lejárató volta nem alapozza meg a jóhírnév sérelmének megállapítását.⁷⁶ A tényállítás és a hamis színben feltüntetés egyértelmű fogalmak, kérdéses lehet azonban, hogy mi vonható a híresztelés fogalmi körébe. Híresztelésnek minősül minden olyan magatartás, amelynek eredményeképpen megvalósul a hír terjedése, tehát a magatartásnak érdemben hozzá kell járulnia a hír széles körű nyilvánossá válásához. Másrészt a hír továbbadása, azaz a gondolatnak a közlése, az értesülés megosztása is ekként minősül. Ez megvalósulhat egy újságcikkkel, és fokozottan érvényes a weblapon, digitális sajtótermékben bárki számára hozzáférhetően nyilvánosságra hozott tartalmakra, figyelemmel arra, hogy ebben az esetben az egész világra kiterjedően, időbeli korlátozás és anyagi áldozat-

⁷⁵ BH 1985. 17.; Fővárosi Ítélőtábla 2. Pf. 20 908/2007/3., Zala Megyei Bíróság 6. Pf. 22 022/2010/10., Kúria Pfv. IV. 22 145/2011/5.

⁷⁶ BDT 2001. 368. (Baranya Megyei Bíróság 3. Pf. 20 474/2000/3.)

vállalás nélkül, könnyen elérhetővé tehető bármely információ. A híresztelés megítélésénél a lényeg a tartalom nyilvánosságához juttatásának mozzanata, azaz az információ továbbítása, amelynek eredményeképp bárkinek esélye van az adott tartalom elérésére. Ennek megfelelően egy e-mailben továbbított link (hiperhivatkozás), amely a jogsértő tartalomra mutat, szintén híresztelést valósíthat meg.⁷⁷

A kegyeleti jog alapján a régi Ptk. hatályba lépésétől kezdődően lehetséges a meghalt személy emlékének megsértése esetében a jogérvényesítés. Ebbe a körbe tartozik minden olyan magatartás, amely ha élő személyről lenne szó, annak jó hírnevét sértené. Ebben a körben kérhető a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedése. A gyakorlatban mindössze néhány esetben merült fel a képmások kapcsán a kegyeleti jogsértés kérdése, és ezekben bűncselekmény áldozatának fényképét hozták nyilvánosságra napilapban emberi méltóságot sértő módon.⁷⁸ (Az elhunyt emlékét azonban nem kizárólag a képmása útján lehet megsérteni, hanem másképp is. Ide tartozik például a sírrongálás, amely ellen akár büntetőjogi úton is fel lehet lépni.) A jogérvényesítés kapcsán fontos kiemelni, hogy kereseti joggal kizárólag az elhunyt hozzátartozója, vagy az általa végrendeleti juttatásban részesített személyek rendelkeznek.

Az e fejezetben tárgyalt témakörökhöz szorosan kapcsolódik az a kérdés, hogy a tartalmukban másokat sértő alkotások szerzői jogi védelme hogyan alakul. Mindezekelőtt le kell szögezni azonban, hogy a szerzői jogi védelem minden olyan alkotást is megillet, amely akár valamely sértő cselekményt vagy más magatartást örökít meg, vagy egyébként más módon sérti mások jogait. A szerzői jogi védelem fennállásának feltétele ilyen esetekben is egyedül az, hogy egyéni, eredeti jellegű legyen az alkotás. Híres esete ennek Marcus Harvey *Myra* című festménye, amely Myra Hindley-t ábrázolja, aki az 1960-as években párjával sorozatgyilkosságokat követett el gyerekek ellen. A kép amiatt okozott különös felháborodást, mivel pixeljei több ezer kisgyerek kézlenyomataiból állnak össze. A művész azt kívánta kifejezni alkotásával, hogy a társadalom mennyire sztárként kezeli a sorozatgyilkosokat és kevésbé foglalkozik az áldozataikkal.

Hasonló társadalmi felháborodást okozott Paul Émile Chabas-nak a *Szeptember reggel* című 1911-ben készült alkotása, amely egy, a hűvös víztől összeránduló fiatal női aktot ábrázol. A kép fotómásolatait amerikai üzletek kirakatában állították ki, de pornográfnek vélt tartalma miatt mások meg akarták ezt akadályozni. A bíróság a véleményszabadság oldalán tört lándzsát, Chicago polgármestere azonban helyi szabályozásban tiltotta meg az aktképek nyilvános bemutatását, így a másolatokat be kellett venni a kirakatokból.

Ugyan nem a tartalmuk miatt, hanem az elkészítéshez használt médium okán, de itt említhetők meg a graffitialkotások is, amelyek legtöbb esetben közterületeken, harmadik személyek tulajdonában álló ingatlanok falain jelennek meg, tehát elkészítésük már önmagában jogsértőnek minősül, ugyanakkor ez nem befolyásolja a szerzői mű minőségét. Aggodalomra adhat okot e téren az EUIPO azon Eleonora Rosati által is kiemelt megjegyzése a Banksy-védjegy ügyben, amely szerint „egyes nézetek alap-

⁷⁷ BH 2013. 266. (Kúria Pfv. IV. 21 968/2012.)

⁷⁸ EBH 2005. 1194.; BH 1996. 250.

ján szerzői jog nem származtatható olyan műből, amely jogellenesen jött létre, továbbá, hogy a graffitik publikus elhelyezésének ténye megsemmisíthet minden szerzői jogot”.⁷⁹ Ez a megközelítés meglehetősen problémás, hiszen a szerzői jog a mű keletkezéséhez kötött, függetlenül az alkotás céljára használt médium tulajdoni viszonyaitól. A szerzői jog is tulajdonnak minősül alkotmányjogi szempontból, így a háztulajdonos és a graffitiművész jogai esetében egy, az alapjogok összeütközésekor használt teszt kerül leggyakrabban alkalmazásra a két jog összemérésére. Egyelőre magyar joggyakorlat a graffitik esetében nem született, így nehéz megállapítani, hogy a bírárság milyen következtetésre jutna e két jog összeütközésének mérlegelése alapján egy konkrét esetben.

⁷⁹ ROSETI, Eleonora: *Copyright is for losers ... and so are trade marks: Banksy's EUTM declared invalid due to bad faith*.
<https://ipkitten.blogspot.com/2020/09/copyright-is-for-losers-and-so-are.html>

3. Személyhez fűződő jogok a képző- és fotóművészetben

A személyhez fűződő jogok két helyen jelennek meg az Szjt.-ben a vizuális művek kapcsán. Egyrészt a II. fejezetben az általános rendelkezések körében, másrészt speciális rendelkezések találhatók a X. fejezetben a képzőművészeti, fotóművészeti, építészeti, iparművészeti és ipari tervezőművészeti alkotások, műszaki létesítmények tervei esetében. A vizuális alkotások kapcsán ez utóbbiak közül csak két rendelkezésnek van szerepe. Egyrészt az ezen alkotásokról készült látképeken a vizuális mű szerzőjének nevét csak abban az esetben kell feltüntetni, ha azokon egy meghatározott vizuális mű bemutatása szerepel. Ez a feltétel a tudományos és oktatási célú felhasználás esetében is fennáll. Másrészt a mű felhasználója köteles tűrni, hogy a művet az arra jogosultak bemutassák és arról felvételeket készítsenek, ha ez a felhasználó méltányos érdekeit nem sérti. Ez a rendelkezés a tulajdonjog és a szerzői jog elválásához köthető. Ezt követően az általános rendelkezések között található három jogról, a nyilvánosságra hozatal, a névfeltüntetés, valamint a mű egységének jogáról lesz szó a vizuális művek kapcsán.

37

3.1. A mű nyilvánosságra hozatala

A nyilvánosságra hozatal joga körében a szerző szabadon eldöntheti, hogy művét a nyilvánosság elé kívánja-e tárni. A hozzájárulás megadható írásban, szóban vagy ráutaló magatartással is, és bármely olyan cselekmény tekinthető nyilvánosságra hozatalnak, amelynek révén a mű elhagyja az alkotó rendelkezési körét és meg nem határozott más személyek számára hozzáférhetővé válik.⁸⁰ A ráutaló magatartás körében fontos kiemelni, hogy a műpéldány átadása önmagában kizárólag akkor értékelhető a nyilvánosságra hozatalhoz való hozzájárulásnak, ha kivételesen nincsen szükség a felhasználási szerződés írásba foglalására az adott felhasználáshoz, hiszen a műpéldány tulajdonjogának vagy birtokának átruházása elválik a szerzői jogi felhasználás engedélyezésétől.⁸¹ A kötelező írásba foglalás alóli kivételek közül három esetben merülhet fel a vizuális művek, elsősorban a fotóművészeti alkotások érintettsége: 1. a sajtótermékben, napilapban vagy folyóiratban történő közzététel, 2. 2021 júniusától a nem kizárólagos, ingyenes, nyilvánosság számára lehívásra hozzáférhetővé tételi jogot engedő és 3. a szerző nem címzett vagy meghatározatlan számú személynek tett ingyenes, nem kizárólagos felhasználási jog engedésére tett ajánlata elfogadásával létrejött szerződések esetében.⁸² Ez utóbbinak megfelelően a szerző nyilvánosságra hozatalhoz adott hozzájárulásának tekinthető a nyilvános, ingyenesen elérhető internetes oldalra a szerző által történő feltöltés, beleértve a Creative Commons-licenckek valamelyikének megjelölésével tett közzétételt. Tekintettel arra, hogy a vizuális művek esetében a nyilvánosságra hozatal gyakran egy kiállítás, illetve nyilvános

⁸⁰ Kommentár 129–130. o.; BDT 2006. 1319. (Debreceni Ítéletábla Pf. II. 20 663/2005/3.)

⁸¹ Uo. 130.

⁸² Szjt. 45. § (2) a)–b) és d) bekezdések.

aukció keretében történik, kiemelt szerepe van annak, hogy a mű lényeges tartalmáról a nyilvánosságra hozatal előtt csak a szerző engedélyével lehet a nyilvánosság számára tájékoztatást adni.⁸³ Ennek megfelelően a kiállítás vagy aukció reklámanyagainak elkészítéséhez szükséges lesz a szerző engedélye abban az esetben, ha a felek között felhasználási szerződés korábban még nem jött létre a kiállításra. Amennyiben a felek kötöttek felhasználási szerződést, akkor az engedélyt ehhez a tájékoztatáshoz megadottnak kell tekinteni.⁸⁴

A szerzőnek joga van a nyilvánosságra hozatalhoz adott engedélyét alapos okból visszavonni, de ezt kizárólag írásban teheti meg, és ebben az esetben köteles a nyilatkozat időpontjáig felmerült kárt a másik félnek megtéríteni. E feltételek a felhasználó jogos érdekeinek védelme érdekében szükségesek. Fontos kiemelni, hogy az alapos ok vizsgálata a jogalap megállapításához szükséges és nem csak a jogkövetkezményekre van kihatása, így az alapos ok vizsgálata a jogsértés megállapításának előfeltétele.⁸⁵ Az alapos okot a törvény nem határozza meg, annak megítélése az ügy egyedi körülményeire tekintettel a bíróságok feladata. Az SZJSZT gyakorlatában eddig kizárólag irodalmi művek esetében merült fel a visszavonás joga, azonban ezekből az esetekből⁸⁶ levonható néhány általános következtetés, amelyek más műtípusok esetében is irányadóak lehetnek. Az alapos ok lehet egy objektív külső ok, de akár egy szubjektív, a szerző értékítéletétől függő ok is. Továbbá az ok felmerülhet a szerzőre, a felhasználóra vagy más egyéb körülményekre tekintettel is. A vizuális művek esetében elképzelhető például, hogy a kiállítás koncepciója a kurátornak a nyilvánosságra hozatalhoz adott engedély megadását követően alakul ki véglegesen, és annak egyes elemei végeredményképpen ellentétesek a szerző által képviselt művészi látásmóddal vagy a mű elhelyezése sérti annak integritását. Gondolhatunk akár egy olyan szubjektív okra is, hogy egy jótékonyági céllal szervezett kiállítás esetében a kedvezményezett személyében változás következik be, és ennek eredményeként egy olyan új személy vagy szervezet lesz a támogatás címzettje, amelynek támogatása ellentétes a szerző világnézetével, politikai nézeteivel.

A vizuális alkotások esetében előfordul a művek visszavonása egy kiállítás anyagából vagy egy aukcióról, ugyanakkor ez önmagában nem jelenti a nyilvánosságra hozatalhoz adott engedély visszavonását még abban az esetben sem, ha ez lenne a mű debütálása. A visszavonás e formájának számos oka lehet, és csak az adott kiállításra vagy aukcióra, illetve az erre kötött szerződésekre van hatása, nem a mű nyilvánosságra hozatalára. Ebben az esetben az adott kiállításra vagy aukcióra megkötött szerződés tartalmától függően a szerződésszegéssel okozott kár megtérítése követelhető. Ugyanakkor ha a szerző alapos okból visszavonja a nyilvánosságra hozatalhoz adott engedélyét, akkor jogosult egyúttal a kiállításra vagy az aukcióra vagy bármilyen más felhasználásra megkötött felhasználási szerződést felmondani.⁸⁷ Vi-

⁸³ Szjt. 10. § (2) bekezdés.

⁸⁴ Szjt. 10. § (3) bekezdés.

⁸⁵ BDT 2006. 1319. (Debreceni Ítéltábla Pf. II. 20 663/2005/3.)

⁸⁶ SZJSZT 23/02. és SZJSZT 37/06.

⁸⁷ Szjt. 53. § (1) bekezdés.

szont ebben az esetben, ha a szerző később mégis a nyilvánosságra hozatal mellett döntene, a felmondott felhasználási szerződésben szereplő felhasználót előfelhasználói jog illeti meg. Ez egy biztosíték arra, hogy a szerző egy jobb ajánlat okán ne szabadulhasson automatikusan a szerződéses kötelezettségétől.

3.2. A szerző nevének feltüntetése: anonim művek, monogramok, rövidítések, felvett nevek

A szerzőnek joga van neve feltüntetéséhez, ami magába foglalja az anonim módon és az álnév alatti publikálást is, vagy nevének rövidített vagy monogram formájában történő alkalmazását.⁸⁸ Míg irodalmi művek esetében relatív gyakori a felvett néven publikálás, addig a vizuális művészetek körében ez egy jóval ritkább, de mégis előforduló jelenség. Példaként lehet említeni Halász Gyula fényképészt, aki a Brassai név alatt publikált, vagy Claire Fontaine konceptuális művészt, akinek igazi neve nem, csak a magukat asszisztenseinek valló Fulvia Carnevale és James Thornhill ismertek.

A felvett név leggyakrabban a „street art” művészekre jellemző, akik sokszor már csak a médiumként felhasznált falfelületek tulajdonjogainak megsértése miatt is homályban kívánnak maradni. Itt gondolhatunk Banksyre, aki a falfestményeken túllépve már csillagászati összegért aukción elkelt fali festményeket⁸⁹ is készített, de kiléte mind a mai napig talány. A névfeltüntetés a felhasználás jellegétől függően, ahhoz igazodó módon gyakorolható. Míg a festményeken megszokhattuk, hogy a művész neve vagy szígnója alul szerepel, addig bizonyos vizuális művek esetében feltüntetése a művön nem jellemző. Nem szokás a név szerepeltetése a fotókon, képeslapokon, logókon vagy egyéb alkalmazott grafikai műveken szerződés ellentétes rendelkezése hiányában.⁹⁰ A reklámcélra megrendelt művek esetében gyakran csak a reklámfilmlet előállító ügynökség kerül megjelölésre, ami értelemszerűen nem a szerzői névfeltüntetés jogának gyakorlása (ilyen esetekben a szerző a felhasználási szerződésben hozzájárul a neve mellőzéséhez).⁹¹ Az internet térnyerésével egyre több mű kering az interneten, ahol szintén különböző módokon jelenhet meg a szerző neve, így nem feltétlenül az alkotás mellett, hanem akár a honlap impresszumában, felhasználási szabályzatában vagy egyéb külön menüpont alatt. Ebben az esetben elvárható a honlapról képet felhasználni kívánóktól, hogy tájékozódjanak a honlap tartalmának szabályozásáról és a szükséges engedélyekről.⁹²

A névfeltüntetés egy kiegészítő rendelkezése a munkaviszonyban alkotott művek esetében, hogy a szerző kérésére mellőzni kell nevének feltüntetését, ha a művön a munkáltató a munkaviszonyból eredő jogaival élve változtat, de a változtatással a szerző nem ért egyet.

⁸⁸ Sztj. 12. § (1) és (3) bekezdések.

⁸⁹ Ld. pl. „Show me the Monet”, „Devolved Parliament” és „Game Changer” című alkotásai.

⁹⁰ SZJSZT 30/2001 sz. véleménye; SZJSZT 30/2008. sz. véleménye, SZJT 27/2003. sz. véleménye.

⁹¹ SZJSZT 20/2005. sz. véleménye.

⁹² SZJSZT 08/2012. sz. véleménye.

A névfeltüntetés gyakorlata a képzőművészeti alkotások esetében sajátos: az alkotások túlnyomó többsége maga hordozza az alkotó nevét valamilyen formában. Nem ritka azonban az sem, hogy az alkotó csak a szignójával, esetleg valamilyen egyéb grafikai megjelöléssel látja el az alkotást, így (is) gyakorolva a névfeltüntetés jogát. A névfeltüntetés joga védi az alkotókat az olyan hamisítások ellen is, amikor valaki másnak a nevét helyezi el – jogosulatlanul – az alkotáson. Nem alkalmas a névfeltüntetés joga azonban a mű-

hamisítás egy másik, igen népszerű esetében a fellépésre, vagyis akkor, amikor a szerző nevét egy nem általa létrehozott alkotáson tüntetik fel. Ilyen esetekben az általános polgári jogi alapon megillető névviselési jog alapján lehet tiltakozni a szerző nevének feltüntetése ellen. Ilyen esetben természetesen más szankciók is szóba jöhetnek, akár a büntető eljárás indítása sem kizárt.

3.3. A mű integritásának védelme

A mű egységének vagy más kifejezéssel élve integritásának sérelmét jelenti a műnek a szerző becsületére vagy jó hírnévére sérelmes mindenfajta eltorzítása, megcsontítása, megváltoztatása és a művel kapcsolatos más ilyen jellegű visszaélés.⁹³ A rendelkezés szövege 2021. június 1-jével némileg (újra) módosult, azonban a módosítás indokolása kiemeli, hogy a módosítás pusztán a jogirodalom és a bírói gyakorlat által elfogadott értelmezés visszaállítását szolgálja, miszerint nem a mű mindenfajta engedély nélküli megváltoztatása sérelmes, hanem pusztán azok a módosítások, amelyek egyúttal sérelmesek a szerző becsületére vagy jó hírnévére is. A becsület és a jóhírnév sérelme a Ptk. szabályozásán alapul. Ez alapján a becsület megsértését jelenti különösen a más személy társadalmi megítélésének hátrányos befolyásolására alkalmas, kifejezőmódjában indokolatlanul bántó véleménynyilvánítás, amely bármely módon (pl. cselekvéssel, rajzzal, ábrával) megvalósulhat.⁹⁴ Különösen a jóhírnév sérelmét jelenti, ha valaki más személyre vonatkozó és e személyt sértő, valótlan tényt állít

⁹³ Szjt. 13. §.

⁹⁴ Ptk. 2:45. § (1) bekezdés; Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez, Kommentár a 2:45. §-hoz.*

vagy híresztel, esetleg valós tényt hamis színben tüntet fel.⁹⁵ A mű egysége jelenti egyrészt az alkotás fizikai egészének, másrészt szellemi egységének, mondanivalójának sérthetetlenségét.⁹⁶ Jogsértést eredményezhet a mű környezetének méltatlan megváltoztatása vagy megváltozása, illetve a mű állagának ilyen mérvű romlása is.⁹⁷ Minden esetben bírósági mérlegelést igényel, hogy a változás eléri-e a mű egységének sérelméhez szükséges mértéket. Ilyen jogsértő beavatkozásnak tekintette a bírósági gyakorlat egy főtérre rendelt, ott elhelyezett szobornak egy szűk átjáróhelyre való áthelyezését, az állagmegóvási kötelezettség olyan megszegését, amelynek eredményeként a szobrot annak tulajdonosa hagyja növényvel benőni, vagy a ráöntött festéket nem távolítja el, vagy sérelmes módon megváltoztatja a szobor talapatának feliratát, ugyanakkor a mű eltűnése már nem róható fel jogsértésként.⁹⁸ Nem találta a bíróság jogsértőnek továbbá, amikor a teljes rálátást biztosító elhelyezésre tervezett köztéri szobor épített és természetes környezete úgy változott, hogy ennek következtében a park jóval kisebb lett, de a mű változatlanul közterületen, ápoltt, gondozott park közepén, a kerítés túloldaláról is megtekinthető környezetben állt.⁹⁹

Kérdéses ugyanakkor, hogy ha az eltűnés nem is, a mű elpusztítása eredményezheti-e a mű egységének sérelmét, hiszen ebben az esetben a mű megszűnik létezni. Habár vizuális alkotások esetében ezt nem vizsgálta a gyakorlat, dokumentum-hangjáték hangfelvételtől való letörlése esetében megállapította a mű egységéhez fűződő jog sérelmét,¹⁰⁰ így feltehetően egy szobor vagy egy festmény elpusztítása is így lenne értékelhető. Kiemelendő, hogy e jog nem feltétlenül alkalmas ugyanakkor a mű elpusztításának megakadályozására, hiszen a szerző általi eladást követően a műpéldány a tulajdonossá váló személy birtokába kerül, és mint a dolog tulajdonosa rendelkezési jogával élve, akár el is pusztíthatja azt.¹⁰¹ Más jogrendszerekben sem bizonyult ez a jog alkalmasnak a mű elpusztításának megakadályozására, az USA-ban a VARA alapján sem, ahol nem sikerült ideiglenes intézkedést szerezni a „5Pointz” ügyben a tulajdonos ellen a terület megóvására. Ezzel szemben keserű öröm a szerzőknek, hogy a fal figyelmeztetést mellőző fehérre meszelését követően egy igen jelentős elégtételt, 6,8 millió dollárt ítélt meg a graffitiművészeknek a Föderális Második Kerület Fellebbviteli Bírósága, majd ezt követően az alperesek fellebbezésének vizsgálatát elutasította az USA Legfelsőbb Bírósága tavaly októberben.¹⁰²

⁹⁵ Ptk. 2:45. § (2) bekezdés.

⁹⁶ Fővárosi Ítéltábla Pf. 20 614/2015/6.

⁹⁷ Legfelsőbb Bíróság Pfv. 20 957/2008/8.

⁹⁸ Fővárosi Ítéltábla Pf. 20 614/2015/6., BH 1993. 351.

⁹⁹ Legfelsőbb Bíróság Pfv. 20 957/2008/8., lásd erről bővebben: TIMÁR Adrienn: *A szerző személyhez fűződő jogai = Szerzői jog mindenkinek*. Szerk. LEGEZA Dénes, SZTNH, 2017, 103.

¹⁰⁰ BH 1990. 146.

¹⁰¹ Hasonló következtetésre jutott Liu az angol és az amerikai jogot elemezve. Ld. LIU, Deming: *Regulating the destruction of public sculpture through the moral right of integrity: a balance between the artist, the public, and the owner* = *European Intellectual Property Review*, 2019, 12. sz., 772.

¹⁰² *Research Handbook on Art and Law*. Szerk. McCUTCHEON, Jani – McGAUGHEY, Fiona, Edwar Elgar Publishing Ltd., 2020, 196–199.
KINSELLA, Eileen: *Cementing a \$6.8 Million Win for Artists, the US Supreme Court Declines to Hear the Landmark Case Over the Destruction of Graffiti Mecca 5Pointz*.
<https://news.artnet.com/art-world/supreme-court-declines-5pointz-appeal-1913903>

A mű integritása sérelmének megítélésénél több szempont is figyelembe vehető az ügy körülményeitől függően, így az, hogy hova szánták eredetileg a művet, az elhelyezésekor mik voltak a szempontok, vagy kapcsolódott-e másik térszervező megoldáshoz.¹⁰³ Habár a magyar joggyakorlatban a vizuális alkotások közül csak a szobrokkal összefüggésben találunk eseteket, az ott alkalmazott szempontok más művek, így különösen kültéri vagy beltéri installációk esetében is alkalmazhatóak. Fontos kiemelni, hogy a mű integritásának sérelme gyakran az engedély nélküli átdolgozás kísérője, amelyről az 5.4. fejezetben a vagyoni jogok körében lesz szó.

Az utóbbi években több érdekes hírt is olvashattunk a nemzetközi sajtóban nagy értékű, modern vizuális alkotások megrongálásáról, ahol az alkotót nem a vandalizmus célja vezette. Kérdéses, hogy ilyen esetekben beszélhetünk-e a mű integritásának sérelméről, főleg amikor nem szándékos cselekmény vezetett a mű megrongálódásához. 2019-ben David Datuna előadóművész megette Maurizio Cattelan 120 ezer dollárt érő művének központi elemét, a vászon közepére ragasztott banánt, kiemelve, hogy művészeti előadásnak szánta, szereti a művet, az nagyon ízletes. A mű vagyoni jogait mindenképpen sértette a banán elfogyasztása, előadásként tekinthető a mű nem engedélyezett átdolgozásának, és feltehetően a mű integritása is sérült a banán elfogyasztásával. Az esetnek jogi következménye nem lett, a mű eredetiségnyilatkozata engedélyezte a banán tulajdonos általi későbbi cseréjét.¹⁰⁴

Nehezebb azoknak az eseteknek a megítélése, ahol a megrongáló nem volt tudatában annak, hogy tevékenysége egy szerzői művet sért. Több esetben a takarítószer mélyzet tévedésből eltüntette, pontosabban kidobta néhány modern installáció egyes elemét. Így járt Goldschmied és Chiari *Where Are We Going to Dance Tonight?* és Martin Kippenberger *When It Starts Dripping From the Ceiling* című alkotása.¹⁰⁵ Ezekben az esetekben nyilván a kiállítóhely nem megfelelő tájékoztatásának is komoly szerepe volt a takarítók „eljárásában”, így jogérvényesítésre nem került sor. Elvileg ezek a nem szándékos cselekmények is tekinthetőek a mű egysége sérelmének, más kérdés, hogy egy esetleges jogérvényesítés során kinek a terhére róható a jogsértés, hiszen a takarítók cselekményében az őket irányító cég és a kiállítóhely hiányos instrukciói is komoly szerepet játszottak. Hasonló, de némileg eltérő annak a koreai párnak az esete, akik Szöul egyik plázájának galériájában tévesen azt hitték, hogy John Andrew Perello graffitiművész *Untitled* című műve előtt elhelyezett festékek és ecsetek közösségi részvétel céljából lettek kirakva, és ráfestettek a több mint 400 ezer dollárt érő műre. Ebben az esetben a galéria kihelyezett leírást és jelzést a mű mellett, de ezt a pár nem vette észre.¹⁰⁶ Figyelembe véve a kihelyezett feliratot és a tényt, hogy egy ga-

¹⁰³ SZJSZT 13/2013. sz. vélemény.

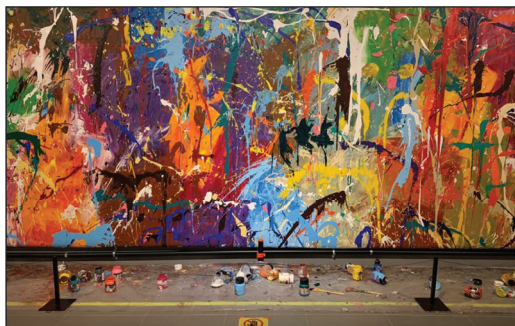
¹⁰⁴ BASEL, Art: Maurizio Cattelan's \$120,000 banana eaten by artist.
<https://www.bbc.com/news/world-us-canada-50704136>

¹⁰⁵ \$1m artwork damaged by cleaner.
<https://www.bbc.com/news/entertainment-arts-15613227>
CASCONI, Sarah: Janitors Mistakenly Throw Out Champagne Bottle Art Installation.
<https://news.artnet.com/art-world/janitor-throws-out-art-installation-347937>

¹⁰⁶ KIM, Youmi - IVES, Mike: Couple Who Defaced \$400,000 Painting Thought It Was a Public Art Project.
<https://www.nytimes.com/2021/04/07/world/asia/jonone-vandalism-south-korea-art.html>

léria falán volt a mű – még ha egy bevásárlóközpontban is –, felelősségre vonható lenne a pár a mű egységének sérelméért és kötelezhető lenne a helyreállítás költségének megfizetésére, ugyanakkor erre nem került sor.

3.4. Személyhez fűződő jogok érvényesítése

A személyhez fűződő jogok forgalomképtelenek és lemondani sem lehet róluk,¹⁰⁷ tehát a vagyoni jogok esetleges átruházása vagy kizárólagos felhasználási szerződés esetében is a szerzőt illetik meg. Ebből következik, hogy elsősorban a szerző érvényesítheti e jogokat, de felhasználási szerződésben kifejezetten hozzájárulhat a felhasználó fellépéséhez is jogsértés esetén. Célszerű lehet a fellépés engedélyezése a felhasználó számára, hiszen ez gyorsíthatja a jogérvényesítést egyes esetekben. Ugyanakkor a vizuális művek esetében többnyire inkább csak a mű fizikai példányának eladása valósul meg, és így e jogok érvényesítésének lehetősége mindvégig a szerzőnél marad felhasználási szerződés hiányában. Mivel e jogok a szerző személyéhez szorosan kapcsolódnak, a szerző halálát követően korlátozottan, kizárólag a vagyoni jogokat örökléssel megszerző vagy a szerző irodalmi, tudományos vagy művészi hagyatékának gondozásával megbízott személy által érvényesíthetők.¹⁰⁸ Jellemzően hasonlóak a polgári jogban szabályozott kegyeleti joghoz, amiről a képmások esetében volt szó. Ebből is adódik, hogy a vagyoni jogoktól eltérően kivételesen a védelmi idő letelte után is elképzelhető a jogérvényesítés egy korlátozott formában a szerző emlékének megsértése címén. Erre kizárólag a névjog megsértése esetében van mód és a fellépésre az örökös és a megbízott mellett az érintett közös jogkezelő szervezet vagy szerzői érdek-képviselői szervezet is jogosult. A gyakorlatban már a szerző halálát követően sem jellemző a személyhez fűződő jogokra alapozott igényérvényesítés,¹⁰⁹ a védelmi idő leteltét követően pedig mindeddig nem került sor jogérvényesítésre.

¹⁰⁷ Szjt. 9. § (2) bekezdés.

¹⁰⁸ 14. § (1) bekezdés, megerősítette a BDT 2018. 3834. sz. döntvény.

¹⁰⁹ Név jog kapcsán lásd Fővárosi Ítélőtábla Pf. 20 840/2014/5. sz. döntését; integritás megsértése kapcsán ld. Fővárosi Ítélőtábla Pf. 21 224/2018/4.

4. Engedélyhez kötött felhasználások (vagyon jogok) a képző- és fotóművészeti alkotások esetében

4.1. Többszörözés, terjesztés

Bár hagyományosan a másolás minden mű megismerhetősége tekintetében kiemelkedő fontosságú, ami mutathatja akár a műalkotás jelentőségét, de akár szolgálhat tanulási célokat is, a másolás (sőt: többszörözés) mégis a szerző számára fenntartott jogok egyike. A műalkotások másolása évszázadokon keresztül a mesterek technikáinak elsajátítását szolgálta, illetve viszonylag jól működő „másodlagos” piacot jelentett a műélvező közönség azon tagjai számára, akik az eredetit nem engedhették meg maguknak. Gyakran azonban a másolás már a szerzői jog előtti időkben is okozott problémát. Nem ritkán ugyanis a jól sikerült, nem feltétlenül a szerző kontrollja alatt született másolat – eredetként megjelenítve – önálló életre kelt és felvette a versenyt az eredetinek számító alkotásokkal is. Ha pedig ez a másolat egyértelműen nem az alkotótól származott, könnyen beláthatóan sértette az alkotó érdekeit már a szerzői jog előtti időkben is. (Alább tárgyaljuk azokat az eseteket, amelyekben olyan másolatokról beszélünk, amelyek kifejezetten hamisításnak, ilyen módon előállításuk büncselekménynek minősülnek.)

A szerzői jog alapján az alkotó joga, hogy a művét többszörözze, és hogy erre másnak engedélyt adjon. Hogy ez mennyire fontos joga a szerzőnek, kifejezi az is, hogy az angol nyelvben magát a szerzői jogot is a „másolás joga” (copyright) névvel írják le. A képzőművészeti és fotóművészeti alkotások tekintetében a többszörözés sajátos jelentőséggel bír: az eredeti műpéldányhoz képest, amelyet az alkotó rendszerint adásvétel útján értékesít, jellemzően minden más másolati példány piaci értéke lényegesen alacsonyabb.

A szerzőnek fenntartott többszörözési jog annál szélesebb körben fog át tevékenységeket, mint amelyeket a köznyelvben másolásnak nevezünk. Ide tartozik ugyanis az alkotások első rögzítésének engedélyezése is, amelynek a képző- és fotóművészeti alkotások körében sajátos a jelentősége, hiszen ezek létrejötte nem más, mint az első rögzítés. Mégis lehet szerepe e szabálynak az improvizatív – így különösen például a performance-jellegű, akcióban megnyilvánuló – alkotások esetében, hiszen ezek szerzői jogi védelmet élveznek rögzítettség nélkül is. Ebből fakadóan itt is van jelentősége annak, hogy az alkotó kizárólagos joga arra is kiterjed, hogy döntsön arról, kívánja-e egyáltalán a műve rögzítését, vagy sem. Ilyen, első rögzítés tehát az alkotásnak valamely hordozón (vászonon, fotópapíron, videófelvételen vagy bármely más anyagon) való elhelyezése.

Többszörözésnek minősül szerzői jogi értelemben a művek és a teljesítmények anyagi hordozón való – közvetlen vagy közvetett – rögzítése bármilyen módon, akár véglegesen, akár időlegesen, valamint egy vagy több másolat készítése a rögzítésről. Az anyagi hordozón való többszörözés az alkotásnak bármely fizikai, megtestesült hordozóra való rögzítése. Így többszörözésnek minősül az, ha például papírlapra, CD-re, DVD-re, memóriakártyára vagy számítógép-monitorra történik a többszörözés. Közvetlen a többszörözés, ha egy létező műpéldányról készül, és közvetett például,

ha a festmény kiállításán készült fotóról az alkotást valaki (tehát fizikai műpéldány nélkül) lerajzolja. A többszörözés különböző módjai többek között a kézzel való másolás, a fényképezéssel, mobiltelefonnal való rögzítés, a szkennelés, e-mailben való példánycsatolás is. A többszörözés megvalósul akkor is, ha a létrejövő példány hosszú távra (tartós célra) készül, és abban az esetben is, ha másodpercek után törlésre kerül.

A fényképezőgép, a videokamera, de különösen ezek digitális változatainak széles körű elterjedése miatt a képző- és fotóművészeti alkotások másolása is meghatározódott, és bőségesen meghaladta a korábbi tanulási, esetleges hamisítási célú többszörözések körét.

Egyes esetekben a többszörözés már tömegesen valósul meg, emiatt pedig a szerzőnek nincs tényleges lehetősége egyedileg engedélyezni minden egyes példány létrehozatalát. Am éppen e másolatok tömegessége miatt nem lenne indokolt, hogy ezekért a felhasználásokért az alkotó semmiféle ellenszolgáltatást ne kapjon. Az ilyen többszörözéseknek jelentős körét teszik ki a magáncélú másolások és az egyes, konkrét körülmények szerint meghatározott, intézményi célú többszörözések. Ezek fejében a jogosultat engedélyezési jog nélküli díjigény illeti meg.

A díjigényeknek a képző- és fotóművészeti alkotások szempontjából releváns típusai azokat a magáncélú többszörözéseket fedik, amelyek fénymásolással vagy más hasonló módon, papíron vagy más hasonló hordozón (a továbbiakban együtt: reprográfiával), illetve kép- vagy hang-, illetve kép- és hangrögzítésre alkalmas hordozón (a továbbiakban: üres hordozóra) valósulnak meg. A reprográfiai díjat a reprográfiára szolgáló készülék, az üreshordozó-díjat az üres hordozó gyártójának, külföldön gyártott készülék, illetve hordozó esetében pedig a jogszabály szerint vám fizetésére kötelezett személynek, vagy – vámfizetési kötelezettség hiányában – egyetemlegesen a készüléket az országba behozó személynek és az azt belföldön először forgalomba hozó személynek kell megfizetnie. E díjon felül a reprográfiára szolgáló készüléket ellenérték fejében az üzemeltető is köteles díjat fizetni. A reprográfiai másolás utáni díjat a Magyar Reprográfiai Szövetség, az üreshordozó-díjat az Artisjus Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület érvényesíti minden jogosult javára. A képző- és fotóművészeti alkotások másolása után járó díjat végül a HUNGART közös jogkezelő szervezet juttatja el az érintett jogosultakhoz azt követően, hogy az általa képviselt jogosultakra eső részt az Artisjus közvetlenül eljuttatja neki. Azoknak a készülékeknek a teljes felsorolását, amelyek reprográfiára szolgálnak, külön kormányrendelet állapítja meg, ezen a listán szerepel többek között a nyomtató, a fénymásoló, a szkennerek és a fax. Az üreshordozó-díjköteles hordozók körét az Artisjus évente kiadott díjszabása állapítja meg, ezen a listán szerepelnek többek között a pendrive-ok, a számítógépes merevlemez, a tabletek, az okostelefon-memóriák, a CD-k és a DVD-k.

A többszörözés felhasználásával gyakran szorosan összekapcsolódik a terjesztés cselekménye, ugyanis az eredeti vagy a többszörözéssel létrehozott fizikai műpéldányokat, teljesítményeket el is kell juttatni a közönséghez. A művek közönséghez való eljuttatásának legrégebbi, hagyományos módja a terjesztés, mely felhasználási mód alá az Sztj. sokféle cselekményt besorol.

Terjesztés az alkotás eredeti példányának vagy többszörözött példányainak a nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tétele forgalomba hozatallal vagy forgalomba hozatalra való felkínálással. A terjesztés magában foglalja különösen az alkotás

fizikai példánya tulajdonjogának átruházását és bérbeadását, valamint annak az országba forgalomba hozatali céllal történő behozatalát, és ide tartozik a haszonkölcsönbeadás is. A jellemzően egyetlen példányos képzőművészeti, fotóművészeti alkotások esetében tehát terjesztés a galériákban, aukciósházakban történő (első) adásvétel. Bérbeadásról akkor beszélhetünk, ha például egy üzletben olyan alkotás kerül kifüggesztésre, amely nem áll az üzlet tulajdonában, hanem ideiglenes dekorációként kerül kifüggesztésre (az üzleti tevékenység értéknövelő szolgáltatása lehet az esztétikai élmény, amit az alkotás nyújt). A haszonkölcsönzés az eredeti műalkotások esetében nem tipikus, de a haszonkölcsönzés érint olyan albumokat, könyveket, amelyek tartalmaznak képzőművészeti vagy fotóművészeti alkotásokat. A felhasználási engedély tehát ezekben az esetekben arra vonatkozik, hogy a felhasználó harmadik személyek (a közönség) számára eladja, bérbe adja, vagy haszonkölcsönbe adja az alkotást.

Digitális terjesztésről akkor beszélhetünk, amikor az alkotások anyagi formában létező példányaihoz nem fizikai boltokban, könyvtárakban, kölcsönzőkben juthatunk hozzá, hanem például az Amazonhoz, Bookline-hoz hasonló online boltokon keresztül, de az online megrendelést követően a műpéldány fizikai formátumban kerül a vevőhöz. Azok az online üzletek, amelyek képzőművészeti alkotások képeit árulják olyan módon, hogy a vevő azokról egy kinyomtatható fájlt kap és azt a megadott formátumokban maga nyomtathatja ki, szintén digitális terjesztést valósítanak meg. Az alkotás nem anyagi formában történő „online terjesztése” – például honlap vonzóbbá tétele céljából fénykép elhelyezése, YouTube-videóban megjelenítése – a szerzői jog szempontjából azonban nem a terjesztés, hanem a nyilvánossághoz közvetítés felhasználás alá esik.

Ha az alkotás példányát a jogosult vagy az ő kifejezett hozzájárulásával másvalaki adásvétellel vagy a tulajdonjog más módon történő átruházásával az Európai Gazdasági Térségben forgalomba hozta, a terjesztés joga az így forgalomba hozott példány tekintetében – a bérbeadás, a haszonkölcsönbeadás és a behozatal joga kivételével – a továbbiakban nem gyakorolható. Ezt nevezzük a terjesztési jog kimerülésének. A jogkimerülést követően az érintett példány további tulajdonjog-átruházással járó terjesztéséhez nem kell a jogosult engedélye, erre épül az aukciósházak gyakorlatának legnagyobb része: az egyszer már eladott alkotások esetében a műkereskedelem útján való újabb adásvétel tekintetében tehát nincs a művésznek terjesztési joga (a követőjogot ez a megállapítás nem érinti). A jogkimerülés nem vonatkozik arra, ha az alkotás példányának a jogosult csak a bérbeadását vagy haszonkölcsönbeadását engedélyezte. Arra sem vonatkozik, ha az először tulajdonjog-átruházással terjesztett példányt a későbbiekben kívánják bérbeadni vagy haszonkölcsönbeadni. Tehát amennyiben a tulajdonos később az alkotást bérbe adja, ahhoz szükséges lesz az alkotó hozzájárulása. Fontos, hogy a jogkimerülés csak a jogszerűen forgalomba hozott példányok tekintetében értelmezhető: ha az első forgalomba hozatalra nem jogszerűen került sor, a jog kimerülése sem következik be, így az ilyen módon forgalomba bocsátott művek, teljesítmények további terjesztése is jogsértő.

4.2. Nyilvánossághoz közvetítés

Ez a felhasználási mód többféle cselekménnyel történhet, ezekben (a magyar szerzői jog fogalomrendszerében) az a közös, hogy a mű hozzáférhetővé tétele a felhasználótól távol lévő közönség, nyilvánosság számára valósul meg.

A nyilvánossághoz közvetítés a képző- és fotóművészeti alkotások esetében másodlagos jelentőségű ugyan, de megvalósulhat, és az alkotók érvényesítik is jogait. Ennek körébe tartozik a földfelszíni, műholdas és kódolt sugárzás, valamint a közvetlen betáplálással megvalósuló felhasználás, és ezenkívül megtörténhet a nyilvánossághoz közvetítés vezeték útján vagy más módon, a nyilvánosság számára lehívásra történő hozzáférhetővé tétellel vagy bármely egyéb módon. A nyilvánossághoz közvetítés körébe sorolandó még a továbbközvetítés az eredetihez képest más szervezet útján, és ennek altípusa, az egyidejű, változatlan és csonkítatlan továbbközvetítés is. E széles technológiai megoldási eszköztárral megvalósítható felhasználási módból a jelen írásban a lehívásra hozzáférhetővé tételt tárgyaljuk.

Az Szjt. szól a nyilvánossághoz közvetítés azon esetéről, amikor a közönség tagja a lehívás helyét és idejét maga választhatja meg. A szakzsargonban lehívásra hozzáférhetővé tételnek, on-demand-felhasználásnak vagy egyszerűen internetes közvétételnek is hívják ezt a felhasználást. E felhasználási mód két nagy kategóriába bontható tovább, az egyikbe a download (azaz saját példány generálásával végződő elérhetővé tétel, pl. kép letöltése a Shutterstock vagy Gettyimages felületéről), a másikba pedig a streaming- (azaz érzékelésre alkalmas módon elérhetővé tétel, pl. YouTube-videóban megjelenítés) típusú cselekmények tartoznak. A fent bemutatott nyilvánossághoz közvetítési jogok tekintetében a képző- és fotóművészeti alkotások szerzőinek képviselőit a nyilvánossághoz közvetítést megvalósító szervezetekkel (jellemzően televíziókkal) szemben a HUNGART közös jogkezelő szervezet látja el.

4.3. Átdolgozás

A mű átdolgozásának minősül a mű minden olyan megváltoztatása, amelynek eredményeképpen a műből származó más mű (származékos mű) jön létre.¹¹⁰ Átdolgozás ebből adódóan közkincsbe került művek esetében is lehetséges, de ebben az esetben a vagyon jogok sérelme nem, legfeljebb az eredeti szerző névjogának sérelme valósulhat meg, amennyiben az nem került feltüntetésre.

Elsőre talán a fényképek jutnak eszünkbe, hiszen a vizuális alkotásokról gyakran készül fotó, amely elkészítésétől és megjelenésétől függően mint fotóművészeti alkotás védelemben részesülhet. Az így készített fénykép szerzői jogi védelme egy háromdimenziós alkotás esetében könnyedén elképzelhető, hiszen ott a fotósnak megvan a megfelelő alkotói mozgástere, megválaszthatja a szöveget, a távolságot, a fókuszot, a fényeket és más elemeket. A problémát ebben az esetben az eredeti mű egységének

¹¹⁰ Szjt. 29. §.

sérelme jelentheti, amennyiben a fotó a műnek csak egy részét jeleníti meg, vagy olyan kontextusban tünteti fel a művet, amely sérelmes a szerző becsületére vagy jó hírnevére. A kétdimenziós alkotásokról készült fotók esetében problémásabb a fényképek szerzői jogi védelme, hiszen ebben az esetben az alkotói mozgástér drasztikusan lecsökken, így az elkészült fotó egyéni, eredeti jellegének meglehetősen kérdéses lehet. Alapesetben mint minden átdolgozáshoz, itt is szükséges a szerző engedélye. Ez alól kivételt jelent, ha az eredeti mű közkincsbe került már, vagy ha a szabadban, nyilvános helyen, állandó jelleggel felállított műről készült kép.¹¹¹

A fentiek fordítottja is gyakori, így fényképek alapján készített grafikák, festmények vagy akár installációk is előfordulnak, amelyek szintén az átdolgozás körébe esnek. Nem minősül átdolgozásnak, ha a mű olyannyira eltávolodik az eredetitől, hogy egy, az eredetitől független új mű jön létre. Ez valójában akkor fordulhat elő, ha a szerző az eredeti műből egy szerzői jogi védelemben nem részesülő ötletet, koncepciót vesz át, illetve kellő távolságot tart, ezzel függetleníttve alkotását az eredetitől. A törvényhez fűzött kommentár szerint általában megállapítható az alkotáshoz ösztönzést adó műtől való kellő távolság, az új mű függetlensége a más műtípusban való újraalkotásnál a megfilmesítés kivételével.¹¹² Ez ugyanakkor pont az itt jelzett esetekben nem feltétlenül igaz, hiszen ha valaki lerajzol, lefest vagy szoborként megjelenít egy fényképet, az gyakran a képnek egy olyan egyedi másolata, ami a többszörözésen túllép, de ugyanakkor az eredeti mű megjelenítésén felül nem közvetít további tartalmat. Példaként hozható Jeff Koons *String of Puppies* című műve, amely *Banalitás* című kiállításának volt egyik darabja és Art Rogers fotográfus *Puppies* című fotójának porcelánszobor-másolata, amelyet a szerző megbízásából és ellenőrzése mellett a fotó alapján egy európai stúdióban készítettek. A szerző szatírának szánta, ugyanakkor az amerikai bíróság nem értett egyet „fair use” alapokon nyugvó védelmével. Valójában kizárólag a kiállítás címe utalt a szatíra céljára, maga a szobor a fénykép háromdimenziós másolata volt, önmagában semmiféle többlettartalmat nem közvetítve, szolgáian lemásolva az eredeti művet annak teljes kifejezőmódjával.¹¹³ Érdekes példa még Markus Andersson svéd művész festménye, aki Jonas Lemberg portréfényképét használta fel festményéhez, amelyet Christer Petterssonról, a korábbi svéd miniszterelnök meggyilkolásával gyanúsított személyről készített.¹¹⁴ A festmény egy az egyben megjelenítette a fényképet, kiegészítve azt egy kecskével a jobb felső sarokban, amely az ezt a festményt is tartalmazó kiállított sorozaton szereplő személyek bűnbakként¹¹⁵ való megnevezésére utalt. A Svéd Legfelsőbb Bíróság a festmény egészét értékelve megállapította, hogy a festmény fakó színei, a zord táj és minde-

¹¹¹ Szjt. 68. § (1) bekezdés. Erről bővebben a panorámaszabadság kapcsán a szabad felhasználások körében lesz szó.

¹¹² Kommentár 242. o.

¹¹³ Rogers v. Koons, 960 F.2d 301, 305 és 308 (2d Cir. 1992); JONES, Michael E.: *Art Law, a concise guide for artists, curators and art educators*. Rowman & Littlefield, 2016, 131–132.

¹¹⁴ A döntés leírásának forrása: MALOVIC, Nedim: *Swedish Supreme Court holds that painting based on prior photograph is new and an independent creation* = *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 2018, 8. sz., 604–605.

¹¹⁵ A bűnbak angol megfelelőjét, a „scapegoat”-ot alapul véve.

nekelőtt a szimbolikus kecske egy, az eredeti képtől teljesen eltérő jelentést adnak. Alapul véve a svéd törvényt, amely szerint átdolgozásról akkor van szó, ha az eredeti mű egyéni, eredeti jellemzői érintetlenek maradnak, a bíróság megállapította, hogy jelen esetben egy független, új mű született. Ebben a domináns elrendezés alapjaiban tér el az eredeti műtől és a fotóval ellentétben egy allegóriát jelenít meg, amely a tömegmédiában bűnbakok iránti szükségletének kritikáját sugalmazza. Mivel a magyar szerzői jog nem tartalmaz a svéd joghoz hasonló kitétel és a fénykép egészében, felismerhető módon, az új mű központi elemeként átvételre került, a magyar szabályok alapján minden bizonnyal engedély nélküli átdolgozásnak minősült volna ez a felhasználás.

A legtöbb országban a svédhez hasonló speciális kitételrel nem találkozunk az átdolgozás esetében, ugyanakkor számos országban találunk kivételt, amely lehetővé teszi az alkotások kritika céljára való felhasználását, amely magába foglalja a szatíra, a paródia és a karikatúra műfajait. Az Európai Unióban az Infosoc-irányelv lehetővé tette a tagállamok számára e kivétel bevezetését, amelyet a magyar jogalkotó a 2021-es módosítással vezetett be az Sztj.-be. Eszerint a művet a forrás, valamint az ott megjelölt szerző feltüntetésével kritika vagy ismertetés céljából, illetve a mű felidézése, valamint humor vagy gúny kifejezése útján karikatúra, paródia vagy stílusutánpótlás (pastiche) céljából bárki felhasználhatja.¹¹⁶ A magyar joggyakorlatból példa egyelőre nem hozható az új rendelkezés alkalmazására, de érdemes megnézni a Fővárosi Ítéltábla kivétel bevezetését megelőzően hozott ítéletét¹¹⁷ egy képregényhős újság címlapján történő humoros felhasználása kapcsán. A címlap a Superman-figura meghatározó elemeit, a kék-piros színt, az ing szétfeszítésével feltároluló betűt jeleníti meg, így a karakter mellkasát emeli ki és nem az egész figurát tünteti fel. A paródia kifejezésére az „S” betűt egy dollárjel váltja fel, az alak feltűnően elhízott és a felirat Superman helyett „Stróman”, mindezzel jelezve az eredeti mű adott elemeivel való szembeállítás a humoros, kritikai hatás érdekében. Az SZJSZT szakvéleményét¹¹⁸ is beépítő döntés szerint ez a fajta eltérés paródiának minősül, ami nevesített kivétel

¹¹⁶ Sztj. 34/A. § (1) bekezdés.

¹¹⁷ BDT 2020. 4114.

¹¹⁸ SZJSZT 07/2019. sz. szakvéleménye.

nélkül azonban engedély nélküli átdolgozást valósít meg. Feltehetően az itt leírtak a paródia kivétel értelmezése során is irányadóak lesznek majd, így a paródia műfajához igazodóan az eredeti mű meghatározó elemeit megtartó és így annak felismerését lehetővé tevő, ahhoz képest relatív kisebb módosításokat tartalmazó átdolgozás a kivétel alá eshet majd. Az továbbra is az egyedi ügy körülményeitől függően a bíróság döntésére lesz bízva, hogy milyen fokú eltérés és mely elemek fejezik ki a kritikai jelleghez szükséges szembenállást. Feltehetően Koons esetében a kiállítás címe ehhez nem lenne elégséges, de a svéd festmény talán már kivételnek minősülhetne.

4.4. Merchandising

50

A *merchandising*jog az Szjt.-ben mint „character merchandising”¹¹⁹ jelenik meg, azaz a műben szereplő jellegzetes és eredeti alak kereskedelmi hasznosításának és az ilyen hasznosítás engedélyezésének kizárólagos jogát biztosítja a szerző számára.¹²⁰ A vizuális alkotások esetében azonban szükséges az ennél tágabban vett merchandisingfogalom használata, amely jelenti „egyrészt az áruk eladásához vagy azok értékesítésének kísérletéhez kapcsolódó tevékenységet a reklámozás vagy a termékek elhelyezése segítségével; másrészt azt a magatartást, amely a merchandisingtermékek összekapcsolását valósítja meg népszerű filmmel, személlyel vagy eseménnyel az adott termékek eladásának folyamatában”.¹²¹ Kiemelendő, hogy ez a fajta tevékenység nemcsak filmekhez vagy személyekhez kötődhet, hanem vizuális alkotásokhoz is, sűrűn találkozhatunk vele múzeumokban és egyéb kiállítóhelyeken. Emiatt pontosabbnak tekinthető az a meghatározás, amely szerint „egy közismertté, általánosan elfogadottá, keresetté vált személy személyiségi jogi védelme alatt álló dolog, védjegy vagy egyéb árujelző kereskedelmi hasznosítása, vagy szerzői mű, avagy annak valamely jellegzetes karaktere, a mű címe, egy részlete másodlagos felhasználása az eredetitől eltérő területen értékesítésösztönző és a reklámozó cég ismertségének kialakítása, fokozása céljából”.¹²² Ez a fajta szélesebb értelmezés azért szükséges mert egyre gyakrabban használnak vizuális műveket is áruk, szolgáltatások kelen-dőségének fokozására, ahol nem kifejezetten egy jellegzetes karakter felhasználásáról van szó, hanem a teljes műnek vagy egy jól felismerhető részletének kereskedelmi hasznosításáról (másodlagos felhasználásáról). Ma már ugyanúgy megtalálhatunk egy festményt vagy egy szobrot egy bögrén, mint Mickey egér karakterét, és ez a felhasználás a szélesebben vett merchandisingfogalom alá vonható, amely a szerző enge-

¹¹⁹ Erről bővebben ld. TIMÁR Adrienn: *Filmvászonhősök a szellemi tulajdon labirintusában: a filmipar XXI. századi jogi kihívásai a „character merchandising” = Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2015, 2. sz., 87–127.; TIMÁR Adrienn: *Ki meséli a mesét, avagy az önálló életet élő karakterek sajátos világa az USA joggyakorlatában = Liber Amicorum Studia G. Faludi Dedicata*. Szerk. GRAD-GYENGE Anikó – KABAI Eszter – MENYHÁRD Attila, Bp., Eötvös, 2018, 410–425.

¹²⁰ Szjt. 16. § (3) bekezdés.

¹²¹ STRIHÓ Krisztina: *A merchandising szerződés*. Bp., Wolters Kluwer Hungary Kft., 2020, 13.

¹²² PAPP Tekla: *Atipikus szerződések*. Bp., HVG-ORAC, 2019, 131.; STRIHÓ Krisztina: *A merchandising szerződés*. Szeged, SZTE, 2011, 225. (Elérhető: <http://juris.oldportal.u-szeged.hu/karunkrol/dr-striho-krisztina/dr-striho-krisztina>.)

délyének hiányában törvénybe ütközik. Érdekes a MoMA boltja a MoMA Design Store, amely a világon több helyen is megtalálható és reprodukciók helyett a kiállított modern művek által inspirált termékeket forgalmaz, például Kusama híres tőkmo tívuma szerepel az emléktárgyain.¹²³ Mindezek alapján egy múzeummal, galériával vagy egyéb kiállítóhellyel kötött szerződés esetében érdemes lehet rendezni az alkotás másodlagos felhasználásának kérdését is. Nem szükséges a merchandising jog tisztázása, amennyiben a felhasználás nem lép túl a kiállítás vagy műkereskedő által szervezett aukció reklámozásának célján és egyéb jövedelemszerzési vagy jövedelemfokozási célt közvetve sem szolgál.¹²⁴ A kivétel akkor is mentesíti az e céllal készült plakátokat, katalógusokat és meghívókat, ha az esemény látogatása belépti díjas.¹²⁵ A magyar szabályozás némileg még bonyolítja a helyzetet azzal, hogy a vizuális alkotások esetében a HUNGART közös jogkezelés körében engedélyezi a jogosulttól megszerzett hozzájárulást követően ezeket a felhasználásokat, amelynek működéséről a 7.3. fejezetben olvashatunk bővebben.

Ebben a körben fontos kiemelni, hogy a közkin csbe került alkotások esetében nyilvánvalóan nem merül fel ez a probléma, hiszen ebben az esetben már nem beszélhetünk a szerzői jog megsértéséről. Ennek megerősítéseként került bele a 2019/790/EU irányelvbe a 14. cikk, amely rögzíti, hogy ha valamely képzőművészeti alkotás védelmi ideje lejárt, az adott mű többszörözésének eredményeként létrejött példány esetében biztosítania kell a tagállamoknak, hogy ne tartozzon a szerzői jog vagy szomszédos jogok hatálya alá, kivéve, ha a többszörözés eredményeként létrejött példány eredeti abban az értelemben, hogy a szerző saját szellemi alkotása. Ezt a szemléletet a magyar jogi szabályozás régóta követi, így ennek az irányelvi rendelkezésnek a külön átültetésére nem volt szükség. A gyakorlat azonban mégsem ilyen egyszerű, két okból. Egyrészt a művekről készült fénykép egyéni, eredeti jellegénél fogva mint átdolgozás minősülhet önálló szerzői műnek, és ezáltal az eredeti, közkin csben lévő alkotástól független, a fotográfus javára fennálló védelem jöhet létre, ahol a másodlagos merchandising felhasználások engedélyezésére a fotós vagy a tőle a jogokat megszerző kulturális intézmény lesz jogosult. Ezt az álláspontot tükrözik a British Museum weboldalának felhasználási feltételei,¹²⁶ mely szerint minden kép szerzői joga az igazgatótanácsot illeti, de egyes képek állhatnak harmadik személyek tulajdonában is. Ehhez hasonlóan a Tate Múzeum saját fotórepozitóriumot (Tate Images) működtet, ahol licencek széles köréből választhatunk a felhasználás céljától függően nagy felbontású képek letöltésére, és egyúttal a névfeltüntetés elvárt formáját is jelzik a képek felhasználásához.¹²⁷ A Los Angeles County Museum of Art (LACMA)

¹²³ Museum of Modern Art to Open Flagship Store in Hong Kong, Its Largest Design Store in Asia. <https://en.thevalue.com/articles/moma-design-store-hong-kong-k11>

¹²⁴ Sztj. 36. § (5) bekezdése kifejezetten erre a célra tartalmaz egy kivételt 2012 óta.

¹²⁵ Kommentár 284. o.

¹²⁶ <https://www.britishmuseum.org/terms-use/copyright-and-permissions#re-use-of-images>

¹²⁷ <https://www.tate.org.uk/about-us/image-licensing>; <https://www.tate-images.com/>: az oldal először 6 opciót ajánl fel: akadémiai, szerkesztői, kiállítási, termék, promóciós és tv/film/on-demand. Majd ezt követően kategóriák jelennek meg választásunktól függően. Így pl. ha Stothard „Diana and her Nymphs Bathing” című festményéről készült képet nem publikált szakdolgozatban (legfeljebb 10 példány és az egyetem

vegyesebb képet mutat, kettéválasztja az oldal tartalmát közkincsben álló és szerzői jogi védelem alatt álló tartalmakra, és a közkincsbe eső tartalmak esetében jelzi, hogy a róluk készült, jelzéssel ellátott nagy felbontású képek szabadon elérhetőek és mindenféle megkötés nélkül felhasználhatók, ugyanakkor a múzeum nem vállal jogszavatosságot harmadik személyek esetlegesen fennálló jogai tekintetében.¹²⁸ Másrészt maga az eredeti műpéldány a múzeum gyűjteményében van, és így a fizikai hozzáférés korlátozásával¹²⁹ jó minőségű többszörözött példányok elkészítését meg tudja akadályozni, és ezáltal képes monopolizálni e másolatok piacát. Szerencsére egyre gyakoribb ugyanakkor, hogy a múzeumok online elérhetővé teszik a tulajdonukban lévő alkotásokról készült képeket jó minőségben, ami elősegíti a kultúrához való hozzáférést.¹³⁰ Ez a folyamat még inkább felgyorsult és kiegészült a virtuális tűrák és ehhez kapcsolódó Virtual Reality (VR)-élmények bővítésével a világjárvány elhúzódása miatt, ami hosszú hónapokra lehetetlenné tette a gyűjtemények személyes látogatását.¹³¹ Fontos ugyanakkor azt is kiemelni, hogy a múzeumok fennmaradása és pénzügyi finanszírozása szempontjából fontos a merchandising és az arra épülő márkaépítési stratégiák, amelyeknek kulcseleme, hogy rendelkezzenek a múzeumok szellemi tulajdonjoggal, így többek között szerzői jogokkal.

A merchandising kiemelten fontos lehet azokban az egyelőre meglehetősen ritka esetekben, amikor egy vizuális alkotó vagy kulturális intézmény saját márkát kíván építeni. Sajnos ez a legtöbb esetben nem alternatíva, hiszen a vizuális alkotások többsége esetében az egyetlen vagy limitált számú eredeti műpéldányoknak van felvásárlópiaca és nem a másolattal ellátott terméknek vagy a műből készült származékos alkotásnak.¹³² A múzeumok köréből példaként hozható fel a korábban említett MoMA és annak üzletei, amelyek New Yorkon kívül Japánban és Hongkongban is megtalálhatóak, továbbá széles körű online értékesítést is végez.¹³³ Vizuális alkotók közül élő példaként Banksy, a graffitiművész említhető, akinek képei kritikai élel jelenítenek meg társadalmi problémákat ikonikus stílusban és a világ különböző pontjain

weboldala) vagy ingyenes belépést biztosító előadás keretében használnánk fel, az ingyenes lesz, viszont ha egy országban A6-os formában egy képeslapon tüntetnénk fel 500 példányban, akkor 60 font lesz a jogdíj. Ezzel a jogdíj kiszámítását automatizálttá tették és bárki megkeresheti a neki megfelelő opciót és megrendelheti a képet online.

¹²⁸ <https://www.lacma.org/about/contact-us/terms-use>

¹²⁹ Ez megvalósulhat a fényképezés teljes megtiltásával, a telefonon kívül minden fényképező tiltásával vagy pusztán a vaku alkalmazásának kizárásával is, hiszen megfelelő eszközök és technika hiányában igazán jó minőségű másolat nem készíthető az alkotásokról.

¹³⁰ GOLDMAN, Kathryn: *Museums that Give Away Open Access Images of Public Domain Work*. *Creative Law Center*, 2020. február 15. <https://creativelawcenter.com/museums-open-access-images/>; <https://warwick.ac.uk/fac/arts/scapvc/arthistory/research/visualresources/open/>

¹³¹ K. BRANKOV, Amelia: *Copyright considerations as art galleries and museums move online in the wake of covid-19*. <https://nysba.org/copyright-considerations-as-art-galleries-and-museums-move-online-in-the-wake-of-covid-19/>; HOFFMAN, Seila K.: *Online exhibitions during the COVID-19 pandemic*. <https://www.berghahnjournals.com/view/journals/museum-worlds/8/1/armw080115.xml?ArticleBody-ColorStyle=full-text>; HOLMES, Helen: *You Can Now Download Millions of Hi-Res Images From the British Museum for Free*. <https://observer.com/2020/05/british-museum-images-download-for-free/>

¹³² Erről ld. ADLER, Amy: *Why does art not need copyright* = *George Washington Law Review*, 2018, 86. sz., 330–337.

¹³³ <https://store.moma.org/>

bukkannak fel időről időre. Márkájának sikeréhez emellett minden bizonnyal hozzájárul titokzatossága, kiemelt szociálismédia-jelenléte és kollaborációja más művészekkel.¹³⁴ Habár a művész maga korábban állította, hogy a szerzői jog a vesztesékek való, márka védelme érdekében mégis szellemi tulajdoni védelemhez folyamodott védjegybejegyzés formájában. Míg a védjegy egy megfelelő védelmi forma lehet bármely vizuális alkotás esetében és jobban szolgálhatja a márkaépítés célját egyszerűbb jogérvényesítési mechanizmusával, addig ebben az esetben elutasították a bejegyzést, mivel a hivatal felé sem tárta fel a jogokat publikusan kezelő Pest Control a szerző személyét, és így nem volt a védjegy tulajdonosaként megkérdőjelezhetően azonosítható. A szerzői jogi jogérvényesítés esetében a cég azonos problémával szembesülne, hiszen ott igazolnia kellene, hogy megszerezte a szerzői jogokat a művésztől, ami szintén kitérőnek felfedéséhez vezetne.¹³⁵ Az eset érdekes ellentétre mutat rá a névjog és a jogérvényesítés kapcsán, hiszen egy anonim módon vagy álneven alkotó művész, ha jogait érvényesíteni kívánja, kénytelen felfedni valós személyiségét, amelynek eltitkolására a névjog amúgy feljogosítja. Igaz, a felfedés a bírói eljárásra vonatkozik, ugyanakkor ha ott megismerhetővé válik, nagy eséllyel nyilvánossá is válik.

4.5. Kiállítás

A képzőművészeti, fotóművészeti, iparművészeti és ipari tervezőművészeti alkotások rendes felhasználási módja a kiállítás, ami nem más, mint a mű jelen lévő közönség számára történő érzékelhetővé tétele, tartalmában igen hasonló tehát a nyilvános előadáshoz. A kiállításához – kivéve, ha a művet közgyűjteményben őrzik – a szerző

¹³⁴ SURI, Piyush: *The making of Banksy – Marketing basics that made the (un)brand*. <https://medium.com/@piyushsuri/the-making-of-banksy-marketing-basics-that-made-the-un-brand-fcb9f03897b5>

¹³⁵ ADENTUI, Jo: *Banksy brands under threat after elusive graffiti artist loses trademark legal dispute*. <https://theconversation.com/banksy-brands-under-threat-after-elusive-graffiti-artist-loses-trademark-legal-dispute-146642>; CORKE, Sophie: *Let not the Cancellation Division see your black and deep desires: (another) Banksy mark cancelled by EUIPO due to bad faith*. <https://ipkitten.blogspot.com/2021/05/let-not-cancellation-division-see-your.html>

beleegyezése szükséges. A kiállítás esetében – ugyanúgy, mint bármely más vagyoni jog esetében – a jogosult díjazást igényelhet, melynek összege egyedi megállapodás kérdése, ugyanakkor az általános gyakorlat szerint a jogosultak nem tartanak igényt díjazásra e felhasználás esetében. A jogdíj meghatározásakor a felhasználás körülményeit célszerű figyelembe venni, így különösen a kiállítás helyét, célját, esetleges kereskedelmi jellegét és az elérhető nyilvánosságot [SZJSZT 07/2020].

Az érintett alkotások úgynevezett egypéldányos művek, amelyek a létrehozatalukat követően gyakran hamar kikerülnek az alkotó rendelkezéséből más tulajdonába. Amiatt pedig, hogy az egyetlen példány felett másnak, mint a szerzőnek van rendelkezési joga, a szerzői jogok gyakorlása is elnehezülhet. A tulajdonos joga és a szerzői jog ugyanis egymással egyenlő erősségű jogok. Az Sztj. emiatt a szerző javára korlátozza a tulajdonos jogát, amikor előírja, hogy ezen alkotások tulajdonosa köteles a művet a szerzői jog gyakorlása végett időlegesen a szerző rendelkezésére bocsátani, ha ez méltányos érdekét nem sérti. A méltányos érdek sérelme nincsen definiálva, így elég tágan értelmezhető, és emiatt elengedhetetlen a felek megegyezése a kiállítási jog gyakorlása körében.

A névfeltüntetés a kiállítás esetén is kötelező. Ha valaki a művet e nélkül állítja ki, az nemcsak a névfeltüntetés jogát, hanem a kiállítás jogát is sérti.

4.6. Követő jog

A követő jog (*droit de suite*) az eredeti műalkotások szerző által első eladását követő minden további értékesítése esetében biztosít jogot a jogosultak számára az ezen eladásokból való részesedésre az eladási ár egy meghatározott százalékában. Célja, hogy a képzőművészeti, fotóművészeti és iparművészeti alkotások szerzőinek gazdasági részesedést biztosítson az alkotásuk sikeréből, és helyreállítsa az egyensúlyt a szerzők és azon egyéb szereplők gazdasági helyzete között, akik a szerzők műveinek további hasznosításából bevételhez jutnak.¹³⁶ Létjogosultságát az igazolja, hogy a kezdő, a piacon még nem vagy kevéssé ismert művészek gyakran meglehetősen alacsony áron kénytelenek eladni műveiket,

¹³⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 2001/84/EK irányelve (2001. szeptember 27.) az eredeti műalkotás szerzőjét megillető követő jogról (3) preambulumbekkezdés.

amelyek értéke az idővel a forgalomban jelentősen megnőhet.¹³⁷ Gondolhatunk itt például Jackson Pollockra, aki 1949-ig meglehetősen ismeretlen volt és korai halála miatt csak élete utolsó hét évében volt igazán sikeres.¹³⁸ Majd 1956-os halálát követően képeinek értéke még ennél is jobban megnőtt, *Number 16* című alkotását 306 dollárért (mintegy 3400 dollár mai értéken) adta el 1950-ben¹³⁹ és ugyanez a kép 2019-ben 13 millió dollár környékén kelt el. Nemzetközi szinten a Berni Egyezmény 14ter cikke rendelkezik e jogról, de bevezetését opcionálissá teszi, és külföldön csak abban az esetben érvényesíthető, ha azt a szerző származási országa is elismeri. Az Európai Unió 2001-ben irányelvet alkotott annak érdekében, hogy a követő jogot minden tagállamban egységesen biztosítsák.

A követő jog kizárólag az eredeti műalkotás műkereskedő közreműködésével történő, az első adásvételt követő, visszerthes átruházásakor fizetendő. Az eredeti műalkotást az Sztj. az irányelvvel összhangban definiálja az alábbiak szerint: a képzőművészeti alkotás (pl. kép, kollázs, festmény, rajz, metszet, nyomat, litográfia, szobrászati alkotás), az iparművészeti alkotás (pl. falikárpit, kerámia, üvegtárgy) és a fotóművészeti alkotás, feltéve, hogy azt maga a szerző készítette, vagy olyan másolat, amely eredetinek minősül. Eredetinek minősül a másolat, ha korlátozott számban a szerző maga készítette, vagy az ő irányításával készült. Eredetinek kell továbbá tekinteni a szerző kézjegyével ellátott, vagy más alkalmas módon a szerző által megjelölt műpéldányt. A műkereskedőre egy tag fogalmat használ a törvény, amely szerint minden, a műalkotásokat forgalmazó természetes vagy jogi személy annak minősül. A díjfizetést kizárólag az ellenérték fejében történő tulajdonátruházás alapozza meg, így az ajándékozási szerződés alapján nem áll fenn fizetési kötelezettség.¹⁴⁰

A jogdíj alapja az eredeti műalkotás vételára. Az Sztj. 2021-es módosítása egyértelművé tette, hogy a vételár megállapítása során a mű ellenértékéből az adón és más köztartozáson kívül semmilyen más összeg nem vonható le. Mindezek alapján egyértelmű, hogy az újraeladás során realizált teljes vételár lehet csak a díjalap, amiből kizárólag az adók, így például az áfa összege vonható le, minden más adminisztratív költség és az adásvételi ügylet körében felszámolt egyéb díj és jutalék beleértendő.

A jogdíj mértéke korábban 5% volt, a jelenlegi szabályozás alapján a vételár legfeljebb 4%-át érheti el, és a vételár 50 ezer eurót meghaladó részében ez sávosan fokozatosan csökken, így az 500 ezer euró feletti rész esetében már csak 0,25%. A fizetendő jogdíj esetében az irányelv alapján egy 12 500 eurós plafon is megállapításra került, így ennél magasabb a jogdíj összege semmiképp sem lehet (a magyar piacon realizált vételár még nem érte el ezt a küszöböt). A követő jogról szóló uniós irányelv a tagállamokra hagyja annak a legalacsonyabb vételárnak a meghatározását, amely

¹³⁷ 1994. évi LXXII. törvény indokolása a szerzői jogról szóló 1969. évi III. törvény módosításáról.

¹³⁸ OLSSEN, Annikka: *21 facts about Jackson Pollock*. <https://www.sothebys.com/en/articles/21-facts-about-jackson-pollock>; <https://www.biography.com/artist/jackson-pollock>

¹³⁹ KAZAKINA, Katya: *Pollock work tha first sold for 306USD now may fetch 18 million*. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-10-18/pollock-work-that-first-sold-for-306-now-may-fetch-18-million>

¹⁴⁰ Sztj. 70. § (1)–(3) bekezdés.

alatt mentesül az eladó a követőjogi díj fizetése alól, ami azonban nem haladhatja meg a 3000 eurót. A magyar jogalkotó, figyelemmel a magyar piac sajátosságaira (különösen a kisebb értékű ügyletek nagyszámú előfordulására), ezt egy meglehetősen alacsony, 5000 forintos összegben határozta meg.¹⁴¹ Az irányelv továbbá opcionális lehetőséget biztosít a tagállamoknak arra, hogy kizárják a követőjogi díj alkalmazását olyan újraeladások esetében, ahol az eladó az alkotást közvetlenül a szerzőtől szerezte meg az újraeladást megelőző három éven belül, és az újraeladási ár nem haladja meg a 10 ezer eurót.¹⁴² A követő jog kedvezményezett köre a vizuális alkotók, így ez az opcionális szabály kizárólag abban az esetben alkalmazható egy tagállamban, ha az a műkereskedők helyzetére tekintettel szükséges és egyúttal a szerzők érdekeit sem ássa alá. A magyar jogalkotó nem élt ezzel az opcióval a magyar piac jellemzőit mérlegelve. A magyar piac sajátossága, hogy meglehetősen kicsi és a vételár csak néhány esetben haladja meg a 10 ezer eurót, vagyis mintegy 3,5 millió forintot. Az értékhatar, amely az irányelv (18) preambuluma alapján a szerzők érdekeinek figyelembevételét szolgálja az uniós átlag – és az akkor még az EU-tagállamaként részt vevő Egyesült Királyság piacának – figyelembevételével, a magyar piac sajátosságaihoz mérten kiemelten magas értéken lett meghatározva. Az Art Advisory Budapest számadatai alapján a top 20 élő magyar művész munkáinak aukciós bevételeiben a 20. helyen szereplő alkotó a 2011–2020 közötti időszakban mintegy 7,5 millió forintot realizált 15 művének értékesítésével,¹⁴³ így kevésbé neves művészek esetében ez a szám még alacsonyabb is, holott művenként már ez esetben sem érjük el a 3,5 milliós értékhatarát. Mindemellett a műkereskedők itthon túlnyomórészt közvetlenül a művésztől szerzik meg az alkotásokat. Figyelemmel az eladási árak átlagos adataira és a jellemzően az alkotótól való közvetlen szerzésre, levonható a következtetés, hogy az esetek nagy részében nem kellene a műkereskedőknek követőjogi díjat fizetniük, ha a jogalkotó élt volna ezzel az opcióval, ami azonban a jogosultak számára kifejezetten hátrányos megoldás.

A követőjogi díjat a műkereskedő negyedévente köteles megfizetni a HUNGART-nak a negyedévet követő hónap 20. napjáig. Elvileg a műkereskedőnek megvan a jogi lehetősége arra, hogy a követőjogi díj megfizetését áthárítsa a vevőre szerződéssel, ez ugyanakkor nem változtat a műkereskedő felelősségén, így a díjat rajta mindenképpen be lehet hajtani.¹⁴⁴ A követőjogi díj nagyságrendileg a HUNGART legjelentősebb bevétele volt 2019-ben, bruttó mintegy 54 millió forinttal.

Speciális rendelkezés vonatkozik a múzeumokra, amely szerint ha a muzeális intézmény műkereskedőnek nem minősülő természetes személytől szerzi meg az eredeti műalkotás tulajdonjogát, a díjat nem kell megfizetni, feltéve, hogy a muzeális intézmény működése jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja. E rendelkezés azon eladásokat kívánja elősegíteni, ahol magánszemélyek nye-

¹⁴¹ Szjt. 70. § (4)–(6) bekezdés.

¹⁴² Irányelv a követő jogról 1. cikk (3) bekezdés.

¹⁴³ (Origo): *Ők azok a kortárs magyar képzőművészek, akiknek munkái a legtöbbet értek a műtárgypiacon.* <https://www.origo.hu/gazdasag/20210121-a-legdragabb-elo-magyar-muveszek.html>, 3. táblázat.

¹⁴⁴ C-41/14. sz. ügy a Christie's France SNC és a Syndicat National des Antiquaires között [ECLI:EU:C:2015:119].

reségszerzési cél nélkül adnak el művet a nyilvánosság számára elérhető múzeumok számára, és így elősegítik az adott alkotáshoz a nyilvános hozzáférést.¹⁴⁵

4.7. Fizető köztulajdon

A fizető köztulajdon (*domain public payant*) a szerzői jogok védelmi idejének eltelté után az eredeti műalkotás tulajdonjogának műkereskedő közreműködésével történő visszerthes átruházásakor fizetendő járulék. Valójában a követőjogi díjjal azonos esetekben a védelmi idő lejártá után fizetendő összeg, melynek célja az alkotótevékenység általános ösztönzése, a felhasználói és a szerzői érdekek összehangolása. Ez a jogintézmény nincsen uniós szinten szabályozva, ezáltal tagállami kompetenciába tartozik. Gyökerei Victor Hugo 1878-as beszédére nyúlnak vissza, azonban jelenleg csak néhány ország jogában létezik, elsősorban az afrikai régióban (pl. Ruanda, Kenya).¹⁴⁶ A magyar jogalkotó a követőjogi díjjal egyszerre vezette be 1979-ben és azóta töretlenül a járulék alapja a vételár, és mértéke annak kezdetben 5%-a, majd 2012-től 4%-a.¹⁴⁷ A jogdíj fizetése és kezelése a követő joggal azonosan történik, azonban felosztása közvetlen jogosultak hiányában eltérő: a HUNGART a megfizetett járulékot az alkotótevékenység támogatására és az alkotóművészek szociális céljaira köteles felhasználni. A HUNGART a felhasználásról közleményben évente köteles tájékoztatni a nyilvánosságot,¹⁴⁸ amelyet az Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala a *Szabadalmi Közlöny és Védjegyzértésítő*ben tesz közzé, általában decemberben.

A muzeális intézmények beszerzései és eladásai esetében nem kell megfizetni a járulékot, ezzel is segítve a kultúra megőrzésére és a kultúrához való hozzáférés biztosítására tett erőfeszítéseiket.¹⁴⁹

A HUNGART nyilvános közleménye¹⁵⁰ szerint 2019. évben nettó mintegy 24 millió forint folyt be ezen a jogcímen, amelyet négy, művészeteket támogató társadalmi szervezet támogatására, kismonográfia-sorozatának folytatására és a HUNGART szociális feladatainak ellátására, azaz a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete képző-, ipar- és fotóművész tagjainak segélyezésére fordított. Ezzel végső soron a jelen alkotóművészei kerülnek támogatásra az alkotások értéknövekedésével. A követőjogi díjból és a fizető köztulajdonból együttesen mintegy bruttó 85 millió forint folyt be 2019-ben, és ezzel a HUNGART 2019-es bevételének meglehetősen komoly részét, kb. 40%-át tette ki.¹⁵¹

¹⁴⁵ Sztj. 70. § (8) bekezdés és Követő jogi irányelv (18) preambulum.

¹⁴⁶ WIPO Scoping Study On Copyright And Related Rights And The Public Domain, 2010 CDIP/4/3/REV./STUDY/INF/1. 40-41.

¹⁴⁷ 1994. évi LXXII. törvény indokolása a szerzői jogról szóló 1969. évi III. törvény módosításáról; Sztj. 100. § (2) bekezdés.

¹⁴⁸ Sztj. 100. § (5) bekezdés.

¹⁴⁹ Sztj. 100. § (3) bekezdés.

¹⁵⁰ Szabadalmi Közlöny és Védjegyzértésítő 125. évfolyam 24. szám, 2020.12.28., a HUNGART Vizuális Művészek Közös Jogkezelő Társasága Egyesület közleménye.

¹⁵¹ Hungart 2019. évi átláthatósági jelentése, Bp., 2020. július 31., 13.

5. Felhasználás engedélyezése a gyakorlatban

5.1. Tulajdonátruházó szerződések

A vizuális alkotások esetében a szerzői jogban szokásos felhasználási szerződésnél jóval gyakoribb a „szimpla” tulajdonátruházó szerződések megkötése. Ez szoros összefüggésben áll az eredeti műpéldányok kiemelt értékével, azzal, hogy míg más típusú alkotásoknál a művelet közel ugyanolyan formában biztosítható egy másolat esetében, addig a vizuális alkotásoknál egy másolat nem feltétlenül képes visszaadni az eredeti mű minden szépségét, még a fényképek mai magas technikai színvonalával sem. Természetesen lehet magasabb eszmei és piaci értéke egy kéziratnak a könyvknél vagy egy eredeti hang- vagy filmfelvételnél is, de ezen alkotások esetében a mű piacának legnagyobb részét mégis az eladott másolatok (CD, DVD, iTunes), vagy a másolatokhoz való hozzáférés nyilvánosságához közvetítés révén történő biztosítása (Netflix, Spotify) jelenti. Ez alól a fényképeszeti művek jelentenek kivételt, ahol gyakran a mű többszörözött példányainak eladására kerül inkább sor, mint az eredeti mű eladására, és ezeknél a műveknél relatív gyakori a felhasználási szerződés is.

Fontos előlírásban kiemelni, hogy a tulajdonátruházó szerződés megkötése és az eredeti műpéldány tulajdonjogának megszerzése önmagában nem jogosít az adott mű szerzői jogi felhasználására, így ezen az alapon önmagában a vevő nem rendelkezik felhasználási jogokkal. A tulajdonátruházással a vevő megszerzi a mű tulajdonját, amely alapján teljes és kizárólagos jogi hatalom illeti meg a mű felett, így különösen a birtoklás, a használat, a hasznosítás, a hasznok szedése és a rendelkezés joga.¹⁵² A rendelkezés magába foglalja a használat, illetve a hasznosítás átengedését vagy a tulajdonnal való felhagyást is.¹⁵³ Ez a vizuális művek esetében problémát jelenthet, hiszen a kiállítási jog gyakorlása a mű mint dolog használatát, illetve hasznosítását eredményezi, így a vevő mint tulajdonos és a szerzői jogosult vagyoni jogai ütköznek egymással. A másik problémát a tulajdonnal való felhagyás jelenti, amely magába foglalhatja akár a mű megsemmisítését is, amely a mű integritásához való jog sérelméhez vezethet. Mindezek okán fontos kiemelni, hogy ha a vevő valamely vagyoni jog szerinti felhasználást is szeretne megvalósítani, így például többszörözött példányokat készíteni, a művet átdolgozni vagy kiállítani, akkor ahhoz továbbra is szükség lesz a szerző előzetes engedélyére. Természetesen nincsen akadálya vegyes szerződés megkötésének sem, tehát olyan tulajdonátruházási szerződés is köthető, ami magába foglalja egyes vagyoni jogok esetében a felhasználás engedélyezését is, és ezzel kvázi magába olvasztja a felhasználási szerződést, vagy párhuzamosan köthető egy felhasználási szerződés is a vevővel.

A tulajdonátruházás megvalósulhat ellenérték fejében, ebben az esetben klasszikus adásvétel jön létre, melynek tárgya az eredeti műpéldány. A szerződés írásba foglalása nem kötelező, viszont figyelemmel többek között a művek értékére, célszerű írásban

¹⁵² Ptk. 5:13. § (1)–(2) bekezdés.

¹⁵³ Ptk. 5:30. § (1) bekezdés.

rögzíteni. A szerződésre a Ptk. ingó adásvételre vonatkozó általános rendelkezései¹⁵⁴ alkalmazandók. Ennek megfelelően szükséges megállapodni a vételár összegében és a mű átadásának részleteiben. A vételár nem egyösszegű kifizetése esetében lehetőség van tulajdonjog-fenntartásra, de ebben az esetben az eladó köteles a tulajdonjog-fenntartás tényét bejegyeztetni a hitelbiztosítéki nyilvántartásba.¹⁵⁵ A gyakorlatban ez nem kifejezetten jellemző, hiszen vizuális alkotások eladására szinte kizárólag azonnali fizetés mellett kerül sor, de a jogi lehetőség megvan rá. Amennyiben a vevő fogyasztó,¹⁵⁶ és az eladó vállalkozás,¹⁵⁷ további speciális szabályok érvényesülnek. Egyrészt amennyiben az eladó vállalta az ingó dolog vevőhöz eljuttatását, a kárveszély a vevőre csak akkor száll át, amikor a vevő vagy az általa kijelölt személy birtokba veszi a dolgot, kivéve, ha a fuvarozót a vevő bízta meg és nem az eladó ajánlása alapján. Ez a rendelkezés a galériáktól és aukciósházaktól vásárló magánszemélyek számára lehet fontos, ahol ha az eladó vállalta a mű szállítást vagy a fuvarozót az ajánlása alapján bízta meg a vevő, akkor az eladó visel minden olyan kárt, amely a szállítást alatt éri a művet. A rendelkezés elgázít abban is, hogy a szállítás kapcsán melyik félnek érdemes biztosítást kötni. Másrészt ugyanennél a példánál maradva, az aukciósház köteles késedelem nélkül, de legkésőbb harminc napon belül a vevő rendelkezésére bocsátani a művet. Természetesen a felek a szerződésben ettől eltérően rendelkezhetnek és más teljesítési határidőt is megállapíthatnak. Elvileg a műalkotások adásvétele esetében is elképzelhető elővásárlási vagy visszavásárlási jog kikötése, ugyanakkor gyakorlati alkalmazása nem valószínű, hiszen egy ilyen korlátozás nagymértékben csökkentené a mű vételi árát. Az adásvétel mellett elképzelhető csereszerződéssel vagy ajándékozási szerződéssel is a mű átruházása, de külön kitérni rá nem érdemes, hiszen a tulajdonjog átszállása szempontjából azonosak az adásvétellel.

Bármely tulajdonátruházó szerződésben célszerű rögzíteni a fent jelzett minimális tartalmi elemeken felül, hogy hány eredeti műpéldány készült, továbbá arra jelzést, ha a szerző később még kíván további eredeti példányokat készíteni, hiszen több műpéldány létezése nagymértékben befolyásolja a mű piaci értékét. Amennyiben – például fotók esetében – nem az eredeti műpéldány kerül értékesítésre, ezt is fontos jelezni. Célszerű lehet beépíteni egyes felhasználásokkal kapcsolatos elemeket is. Különösen fontos lehet a kiállítási jog szerző vagy más szerzői jogi jogosult általi gyakorlásának módját rögzíteni, amennyiben azt ő később gyakorolni kívánja. Habár az Sztj. szerint az alkotás tulajdonosa köteles a művet időlegesen a jogosult rendelkezésére bocsátani ilyen céllal, ennek korlátja, hogy a tulajdonos méltányos érdekeinek sérelmére hivatkozva visszautasíthatja a kiadást. A méltányos érdeket a törvény

¹⁵⁴ Ptk. 6:215–220. § bekezdés.

¹⁵⁵ A bejegyzés elmaradása nem eredményezi a szerződés vagy a tulajdonjog-fenntartás érvénytelenségét, viszont ebben az esetben a vevőtől jóhiszeműen és ellenérték fejében a szerző megszerzi az átruházással az ingó dolog tulajdonjogát, és a vevő által az ingó dologon harmadik személy javára alapított zálogjog a vevő rendelkezési joga hiányában is létrejön.

¹⁵⁶ Ptk. 8:1. § 3.: a szakmája, önálló foglalkozása vagy üzleti tevékenysége körén kívül eljáró természetes személy.

¹⁵⁷ Ptk. 8:1. § 4.: a szakmája, önálló foglalkozása vagy üzleti tevékenysége körében eljáró személy.

nem definiálja és egyelőre a joggyakorlatban sem alakult erre zsinórmérték, így nehezen meghatározható. A kiállítás jogának gyakorlása erősen korlátozza a tulajdonos jogait, aki nyilván elsősorban azért ruház be egy műalkotásra, hogy ő maga gyönyörködhesen benne otthona kényelmében. Egy kiállítás pár naptól kezdve hónapokon vagy éveken át is tarthat, ráadásul a mű szállítása és elhelyezése során meg is sérülhet, vagy akár el is vesztet. Ezek mind olyan tényezők és kockázatok, amelyeket szükséges figyelembe venni és mérlegelni. Ennek megfelelően érdemes rendelkezni a szerződésben a mű kiállítása költségeinek, beleértve a szállítási és biztosítási költségeknek a jogosult általi viseléséről, továbbá arról, hogy milyen hosszú időre köteles kiadni a tulajdonos a művet, és hogy ehhez a kiállítási jog gyakorlását az esedékes kiállítás előtt minimum mennyi idővel köteles bejelenteni a jogosult. Esetlegesen rögzíthető a jogosult által egy második eredeti példány elkészítése olyan kiállítások (pl. életmű-kiállítás) céljára, ahol a mű bemutatása a nagyközönségnek a kizárólagos cél és nem kerül sor a mű értékesítésére. A kiállítás jogának szerződésbe foglalása másik oldalról nézve fontos a galériák és az aukciósházak számára is, hiszen erre a típusú felhasználásra az erre vonatkozó kitétel nélkül sem egy adásvételi, sem egy bizományi szerződés nem fogja őket feljogosítani.

5.2. Felhasználási szerződés

A vizuális műveknél a felhasználási szerződések ritkábban fordulnak elő, hiszen az eredeti műalkotás eladása a legjelentősebb tétel általában. Ugyanakkor mégis fontos említeni, főként a kiállítások miatt, ahol többnyire szükséges lesz megkötése, hiszen a kiállítás is egy a szerző vagyoni jogai közül. Elvileg előfordulhat, hogy a felek meg egyezése alapján a szerző maga gyakorolja a kiállítás jogát, és a galéria csak a helyiséget biztosítja számára valamilyen egyéb szerződéses konstrukció alapján, és ebben az esetben a felhasználási szerződésre nem lesz szükség.

Megkötése esetében az Szjt. általános szabályai vonatkoznak rá, amelyektől a felek egyező akarattal eltérhetnek, ugyanakkor a szerződés írásba foglalása az Szjt. eltérő rendelkezése hiányában minden esetben kötelező.¹⁵⁸ Ennek megfelelően a mű adásvételi szerződésébe foglalt felhasználására vonatkozó elemek is csak abban az esetben érvényesek, ha a szerződés írásba foglalása megtörtént, ugyanakkor e feltételek írásbeliség hiánya miatti érvénytelensége nem érinti magának az adásvételnek az érvényességét. A kötelező írásba foglalás alól maga az Szjt. is megállapít néhány kivételt, és ezek közül három esetben merülhet fel a vizuális művek, elsősorban a fotóművészeti alkotások érintettsége: (1) a sajtótermékben, napilapban vagy folyóiratban közzététel és (2) 2021. júniusától a nem kizárólagos, ingyenes, nyilvánosság számára hozzáférhetővé tételi jogot engedő és (3) a szerző nem címzett vagy meghatározatlan számú személynek tett, ingyenes, nem kizárólagos felhasználási jog engedésére tett ajánlata elfogadásával létrejött szerződések esetében.¹⁵⁹ Fontos kiemelni, hogy nem

¹⁵⁸ Szjt. 45. § (1) bekezdés.

¹⁵⁹ Szjt. 45. § (2) a)-b) és d) bekezdések.

adható érvényesen engedély meghatározatlan számú jövőbeli mű felhasználására vagy a szerződés megkötésekor ismeretlen felhasználási módra.¹⁶⁰ A gyakorlat ugyanakkor meglehetősen tágan értelmezi az ismeretlen felhasználási módot, eszerint nem minősül ismeretlennek a mód pusztán azért, mert a korábban is ismert felhasználási mód megvalósítását hatékonyabban, kedvezőbb feltételekkel vagy jobb minőségben teszi lehetővé, így például az analóg műsorjel digitális átalakítása és kábeltelvíziós továbbközvetítése esetén nem beszélhetünk az analóg műsor-továbbközvetítéshez képest eltérő felhasználásról.¹⁶¹ A felhasználási szerződésben célszerű rendezni, hogy az engedély mely területre, milyen időtartamra és mely felhasználási módokra terjed ki. Ennek hiányában az Szjt. szabályai szerint Magyarország területére fog kiterjedni, a hasonló művek felhasználására kötött szerződések szokásos időtartamához fog igazodni, és a szerződés céljának megvalósításához elengedhetetlenül szükséges felhasználási módra és mértékre fog korlátozódni.¹⁶² Kizárólagos felhasználási engedély megadása esetében pedig a szerzőnek észben kell tartania, hogy ebben az esetben ő sem jogosult saját műve további felhasználására a szerződéssel érintett felhasználások tekintetében. Amennyiben a szerző művét szeretné felhasználni a későbbiekben – ideértve a promóciós, saját portfólióépítése céljából például saját honlapján végzett felhasználásokat is –, célszerű erre vonatkozó külön kikötést írni a szerződésbe. Ilyen tartalmú rendelkezés hiányában a szerzőnek ezekhez a mindennapi, sokszor végig sem gondolt felhasználásokhoz is a kizárólagos engedély jogosultjának engedélyére lesz szüksége a későbbiekben. Erre különösen érdemes figyelni a megrendelésre dolgozó fotósok és grafikusok esetében, akiknél az új ügyfelek szerzésének kiemelt eszköze saját, lehetőleg folyamatosan bővülő portfóliójuk.

Bizonyos szerződési kikötéseket semmisnek nyilvánít a törvény.¹⁶³ A felhasználási szerződések körében a DSM-irányelv átültetésével megjelent egy kötelező tájékoztatási kötelezettség, amely alapján a felhasználó évente köteles részletes tájékoztatást nyújtani a szerző számára műve felhasználásáról, a felhasználás módjáról és mértékéről, a felhasználásából eredő bevételekről minden felhasználási mód tekintetében külön-külön és a szerző részére fizetendő díjazásról.¹⁶⁴ A rendelkezésből egy érdekes helyzet adódhat, hiszen a kiállítás tekintetében a galériák és az aukciósházak is felhasználók lesznek – kivéve, ha a szerző maga gyakorolja a kiállítás jogát –, és így elvileg a kiállítás mint felhasználás tekintetében őket is érintheti ez a kötelezettség, akár megvették a művet, akár bizományi szerződés alapján van birtokukban. Fontos ugyanakkor jelezni, hogy a tájékoztatási kötelezettség nem terjed ki azon szerződésekre, amelyek tekintetében a szerző lemondott díjazásáról,¹⁶⁵ ami általános a kiállítások szervezése esetében, hiszen a szerző alapvető érdeke az is, hogy minél széle-

¹⁶⁰ Szjt. 44. § (1)–(2) bekezdések.

¹⁶¹ Ld. SZJSZT 16/2011/1. sz. és SZJSZT 43/2007/1. sz. szakvéleményei.

¹⁶² Szjt. 43. § (3)–(5) bekezdés.

¹⁶³ Szjt. 50/B. §.

¹⁶⁴ Szjt. 50/A. § (1) bekezdés.

¹⁶⁵ Szjt. 50/A. § (2) bekezdés.

sebb körben megismerjük.¹⁶⁶ Emiatt feltehetően a gyakorlatban ritkán vagy egyáltalán nem fog fennállni a kiállítások esetében ez a kötelezettség (bár a felek ettől függetlenül megállapodhatnak rendszeres tájékoztatásról). Semmis továbbá az utólagos bírói szerződésmódosítási mechanizmus, azaz a bestseller-klauzula érvényesülésének kizárása. A klauzula olyan esetekben biztosít védelmet a szerző számára, amikor egy már korábban megkötött szerződés a szerzőnek a felhasználás eredményéből való arányos részesedéshez fűződő lényeges jogos érdekét azért sérti, mert a mű felhasználása iránti igénynek a szerződéskötést követően bekövetkezett jelentős növekedése miatt feltűnően nagyvá válik a felek szolgáltatásai közötti értékaránytalanság.¹⁶⁷ Habár régóta létezik a rendelkezés jelen formájában, gyakorlati alkalmazására mind- eddig nem került sor, így a szerződéskötést követően beálló feltűnően nagy érték- aránytalanság értékelése várat magára. A rendelkezés alkalmazása előnyös lehet olyan esetekben, ahol a felek hosszú távra kötöttek kizárólagos szerződést valamely felhasználásra és a megváltozott körülmények ellenére nem sikerül megegyezésre jutniuk a díjazás módosítása vagy kiegészítése körében.

Röviden érdemes utalni rá, hogy egyes jogok kezelése kiterjesztett közös jogke- zelés körébe esik, és ezekben az esetekben csak a közös jogkezelőtől történt kilépést követően lesz jogosult a szerző felhasználási szerződést kötni, ahogyan arról a közös jogkezelésről szóló részben, a 7.5. fejezetben olvashatunk. Emellett itt is érdemes megemlíteni, hogy egyes esetekben a felhasználási szerződés megkötése automati- kussá tehető, amire jó példa lehet a Tate Múzeum fotórepozitórium, ahol a merchan- disingjogról szóló részben leírtak szerint választhatjuk ki a kívánt felhasználásnak megfelelő engedélyt és online ki is tudjuk fizetni ennek díját.

Szükséges szólni a kiadói szerződésekről, mivel ezek tekintetében a képek, illusz- trációk megjelenítésére léteznek speciális szabályok. Ezek szerint egy irodalmi mű kiadásánál képek alkalmazásához (értve ez alatt a belső illusztrációkat és a borítón való megjelenítést is) a szerző beleegyezése szükséges. Továbbá ha a szerző már korábban beleegyezett abba, hogy művét képek alkalmazásával (illusztrációkkal) adják ki, az egyes képek felhasználásához való hozzájárulását csak alapos okból ta- gadhatja meg.

5.3. Vagyoni jog átruházására irányuló szerződés a reklámozás céljára megrendelt művek esetében

Az Szjt. kivételes jelleggel engedi meg néhány esetben a vagyoni jogok átruházását az általánosan alkalmazott felhasználási szerződéssel szemben. Az egyik ilyen eset a reklámozás céljára megrendelt mű, amely a vizuális alkotások – főként fotók, grafi- kák – esetében gyakran előfordulhat. Fontos kiemelni, hogy ebben az esetben is kizá- rólag a vagyoni jogok átruházásáról van szó, így a szerzőt a személyhez fűződő jogok

¹⁶⁶ SZJSZT 23/2001. sz. szakvéleménye.

¹⁶⁷ Szjt. 48. § (1) bekezdés.

továbbra is megilletik. A megrendelés maga gyakran egy vállalkozási szerződés formájában történik, amelynek részét képezheti a vagyoni jog átruházására vonatkozó szerződés. Az átruházott jogok terjedelme a felek megállapodásától függ, és elsősorban a megrendelő igényeihez alkalmazkodik a felhasználás jellegéből adódóan. Nyilván célszerű az ilyen alkalmazott vizuális alkotások esetében a megrendelő számára korlátlan térbeli és időbeni, a szerződéskötéskor ismert valamennyi felhasználási módra történő megszerzés a későbbi akadálytalan felhasználás érdekében.¹⁶⁸ Az átruházott jog a kizárólagos felhasználási engedéllyel egyezően a szerző által sem gyakorolható a továbbiakban, így ebben az esetben is kiemelten fontos kikötni bármilyen későbbi, akár marginális jelentőségű felhasználást (mint pl. saját portfólióban feltüntetés), amelyre a szerzőnek szüksége lehet a jövőben. Ennek hiányában a szerzőnek a vagyoni jog megszerzőjétől lesz szüksége engedélyre a későbbiekben.

5.4. Egyéb szerződések

Az egyéb szerződések között röviden olyan szerződések kerülnek említésre, amelyek még előfordulhatnak a vizuális alkotások elkészítése és értékesítése körében. Az alkotás elkészítése lehet egyes esetekben a szerző szerződésből vagy munkaviszonyból eredő kötelezettsége. A mű hasznosítása és egy esetleges márkaépítés körében pedig felmerülhet a merchandising-szerződés, mint atipikus szerződés, továbbá a franchise-szerződés. Ez utóbbiakra nem térünk ki jelen részben, mivel a merchandising-szerződést mint atipikus szerződést lényegében lefedik a merchandisingjogról és a felhasználási szerződésről írtak, a franchise-szerződés gyakorlati jelentősége pedig egyelőre elenyésző a vizuális alkotások hasznosítása körében (a védjegyként való hasznosításuk franchise keretében pedig túlmutat ennek a kötetnek a keretein).

A galériák vagy aukciósházak esetében a mű értékesítésében való részvétel a tulajdonjog adásvétel útján történő megszerzése mellett gyakori a bizományi szerződés is, amely tulajdonátruházás nélkül ad lehetőséget a vizuális alkotás tulajdonjogának harmadik személy részére történő átruházására (eladási bizomány).¹⁶⁹ Ebben az esetben az intézményt bizományi díj illeti az adásvételi szerződés megkötésekor, vagy ha a szerződés megkötésére a szerző érdekkörében felmerült okból nem került sor. Tehát például, ha a szerző jogosult élni a nyilvánosságra hozatalhoz adott engedélyének visszavonásával és e jog gyakorlása miatt a mű kikerül a galéria kiállításából, akkor valószínűleg a bizományi díj továbbra is megilleti a galériát, hiszen a szerző az Szjt. alapján ebben az esetben a felhasználási szerződést felmondhatja, ami azonban nem foglalja magába a bizományi szerződés megszűnését. Egy másik fontos kérdés ebben a körben a kárviselés, hiszen a mű a galéria birtokában van, ugyanakkor a galéria a szerző megbízásából jár el és a tulajdonos továbbra is a szerző. Maga a Ptk. nem rendelkezik a kárviseléssel ebben a körben, ugyanakkor egyet lehet érteni a kommentárral,

¹⁶⁸ SZJSZT 45/14. sz. szakvéleménye, 9.

¹⁶⁹ Itt a szerző és a galéria/aukciónház közötti szerződésre fókuszál a leírás, de természetesen a szerződés bármely későbbi műtulajdonos és ezen intézmények között is azonosan működik.

mely szerint a szerzőre, azaz a megbízóra szükséges telepíteni a kárveszélyt a bízománnyal megbízási jellegű, közvetítői jogviszony jellegére tekintettel, azonban ezzel kapcsolatos joggyakorlat egyelőre nem alakult ki. A fentiekre tekintettel érdemes lehet a kárviselés rendezésére és a biztosításra vonatkozó rendelkezések beiktatása a szerződésbe, hiszen sokszor nagy értékű művekről van szó, ahol egy esetleges káresemény jelentős költséget jelenthet.

A művek felhasználására kihathat a munkaszerződés is, amennyiben a mű elkészítése a szerző munkaviszonyából folyó köteleessége. Ebben az esetben az Szjt. 30. § (1) bekezdése alapján a mű átadásával a vagyoni jogokat a szerző jogutódjaként a munkáltató szerzi meg, tehát a törvény erejénél fogva átszállnak a vagyoni jogok (a személyhez fűződő jogok tehát ebben az esetben is a szerzőnél maradnak). A jogátzállásnak tehát két feltétele van: hogy az alkotás a szerző munkaviszonyából folyó köteleessége legyen (pl. a munkaszerződés vagy a munkaköri leírás kifejezett rendelkezése miatt) és hogy a mű átadásra kerüljön a munkáltató számára. A vizuális alkotások esetében ez főként grafikusok vagy fotósok esetében fordulhat elő, amikor egy cég a tevékenységéhez munkaszerződés alapján foglalkoztatja a szerzőt, például termékek tervezése vagy események megörökítése céljából. A jogok átszállásától függetlenül a szerzőt megfelelő díjazás illeti meg, ha a munkáltató a felhasználásra másnak engedélyt ad vagy a művel kapcsolatos vagyoni jogokat másra átruházza. Ez a kötelezettség ugyanakkor nem párosul a felhasználási szerződés esetében alkalmazandó éves kötelező tájékoztatási kötelezettséggel,¹⁷⁰ ami a későbbi felhasználások szerző általi nyomon követését megnehezítheti.

5.5. A tartalmegosztó szolgáltatók felhasználásaira vonatkozó szabályok

A tartalmegosztó szolgáltató olyan elektronikus kereskedelmi szolgáltató, amelynek fő vagy egyik fő célja a szolgáltatás igénybe vevője által feltöltött, jelentős mennyiségű, szerzői jogi védelem alatt álló mű vagy szomszédos jogi teljesítmény tárolása, nyilvánossághoz közvetítése, ideértve a nyilvánosság számára lehívásra hozzáférhetővé tételét is, és üzletszerű összerendezése és népszerűsítése. Tipikusan ilyen a Youtube vagy az Indavideo Facebook. Az Szjt. 2021. június 1-jétől kimondja, hogy e szolgáltatók tevékenysége nyilvánosság számára lehívásra hozzáférhetővé tételt valósít meg, ilyen módon pedig felhasználási engedélyt kell szerezniük a jogosultaktól (vagy azok képviselőitől) a felhasználásra. Ez az engedély kiterjed a szolgáltatást igénybe vevő személyek által az e szolgáltató tartalmegosztó szolgáltatása céljából megvalósított – nem kereskedelmi célú, illetve nem kereskedelmi mértékű bevételt eredményező – felhasználásokra is. Vagyis a Youtube-on jellemzően a végfelhasználók által megosztott tartalmak tekintetében a jogosítást a Youtube és a szerzői jogi jogok közötti szerződések lefedik, a végfelhasználónak nem kell külön engedélyt kérnie a megosztáshoz. Előfordulhat azonban, hogy a szolgáltatást igénybe vevő szerzi meg a lehívásra hozzáférhetővé tételre vonatkozó engedélyt, ilyen esetben annak ha-

¹⁷⁰ Szjt. 50/A. § (10) bekezdés.

tálya a tartalommegosztó szolgáltatóra az igénybe vevőnek engedett felhasználási jog keretein belül kiterjed. Vagyis elegendő egyiküknek megszereznie a jogosult(ak) hozzájárulását.

Mivel a tartalommegosztó szolgáltató felhasználást valósít meg, ezért ha ezt jogszerűtlenül teszi (azaz nem szerez hozzá engedélyt), felelősséggel tartozik a jogsértés következményeiért is. A felelősség alól abban az esetben tud mentesülni, ha tudja bizonyítani, hogy az adott helyzetben általában elvárható legnagyobb gondossággal járt el a felhasználási engedély megszerzése érdekében, valamint a szakmai előírásokra és szokásokra tekintettel az adott helyzetben általában elvárható legnagyobb gondossággal járt el annak biztosítása érdekében, hogy a szolgáltatása keretében ne váljon elérhetővé olyan mű vagy szomszédos jogi teljesítmény, amelyet az azonosításhoz szükséges lényeges információknak a tartalommegosztó szolgáltató részére való megküldésével a jogosult megjelölt, és a jogosult által a jogosulatlan felhasználás okán megküldött, megfelelően indokolt értesítés beérkezését követően haladéktalanul intézkedett az értesítésben megjelölt műnek vagy szomszédos jogi teljesítménynek az eltávolítása vagy hozzáférhetetlenné tétele érdekében, és az adott helyzetben általában elvárható legnagyobb gondossággal járt el az értesítésben megjelölt mű vagy szomszédos jogi teljesítmény jövőbeni elérhetővé tételének megakadályozására. Az arányosság szempontjából a bíróságnak figyelembe kell venni különösen a tartalommegosztó szolgáltató által nyújtott szolgáltatás méretét, típusát és igénybe vevőit, a szolgáltatást igénybe vevő személyek által a tartalommegosztó szolgáltató szolgáltatásának keretei között felhasznált művek vagy szomszédos jogi teljesítmények típusát, és a tartalommegosztó szolgáltató által a megfeleléshez használt eszközök alkalmasságát és hatékonyságát, valamint ezen eszközöknek a szolgáltatót terhelő költségeit. Mindez azonban nem vezethet oda, hogy a szolgáltatónak kötelezettsége keletkezzen a folyamatos (általános) nyomonkövetésre. Az új és viszonylag kisebb forgalmú tartalommegosztó szolgáltatóknak az első három évükben a felelőssége még korlátozottabb és csak abban az esetben áll be, ha a jogosult által a jogosulatlan felhasználás okán megküldött értesítést követően nem intézkednek az értesítésben megjelölt műnek vagy szomszédos jogi teljesítménynek a szolgáltatása köréből való eltávolítása vagy hozzáférhetetlenné tétele érdekében. Ha viszont ez a kedvezményes elbánásban részesülő szolgáltató eléri, hogy egyedi látogatóinak havi átlagos száma az előző naptári év alapján számítva meghaladja az ötmilliót, akkor már köteles azt is bizonyítani, hogy az adott helyzetben általában elvárható legnagyobb gondossággal járt el az értesítésben megjelölt mű vagy szomszédos jogi teljesítmény jövőbeni elérhetővé tételének megakadályozására.

6. A joggyakorlás közös jogkezelés útján

A képzőművészeti és a fotóművészeti alkotásokkal kapcsolatos legfontosabb szerzői vagyoni jogok gyakorlása rendszerint egyedileg, az alkotó, illetve jogutódai közreműködésével történik. Az első eladáshoz kapcsolódó terjesztési jog gyakorlása olyan joggyakorlás, amely a szerző döntésén kell hogy nyugaljon, hiszen ehhez is számos olyan kérdésben való döntés kapcsolódik, ami igényli a szerző személyes részvételét, joggyakorlását. Vagy az, hogy az alkotó műveiből kiállítást rendezzenek, gyakran olyan egyedi, művészi szempontok érvényesítését is szükségessé teszi, ami miatt más nem is tudja a kiállítás jogát megfelelően gyakorolni, mint a szerzői jog tényleges jogosultja.

Általában a jelentősebb alkotók joggyakorlásában való mellékszereplőként jelennek meg olyan ügynökök, akik a szerző képviselőjeként, az ő nevében és az ő javára eljárva gyakorolják a szerző jogait, jellemzően valamilyen, a szerző részéről esetenként kezdeményezett megbízási jellegű szerződés keretében. Ezeknek az ügynököknek a tevékenysége azonban lényegében a szerző segítéseként értelmezhető. Ennek megfelelően az ügynök kizárólag az alkotó utasításai szerint járhat el, önálló mozgástérrel nem rendelkezik. Az ügynök jellemzően nemcsak eladási tevékenységet bonyolít, de rendezvényeket, kiállításokat készít elő, szervez, vásárokra viszi az alkotó műveit, illetve egyéb, akár promóciós vagy más tevékenységeket is végez. Ilyen képzőművészeti ügynökség Magyarországon még viszonylag kevés van,¹⁷¹ a nemzetközi művészeti világban azonban számmal lehet találkozni.

A képzőművészeti alkotások kereskedelmi forgalma gyakran bizományosi konstrukciókban zajlik galériákon, műkereskedőkön, kiállítótermeken keresztül (a bizományi szerződés részleteit az előző fejezetben ismertettük). A bizományos eladási bizományi szerződést köt a képzőművésszel vagy fotóművésszel, és ennek keretében a saját nevében, de a művész javára járva el értékesíti az alkotást. Ez a szerződés vonatkozhat egy-egy konkrét alkotás eladására, de akár tartós bizomány esetében az alkotó egyes életszakaszaiban készült/készülő művek is a tárgyat képezhetik. A bizományos ennek a közvetítői tevékenységnek a során rendszerint nem szerez tulajdonjogot az alkotás felett, hanem továbbadja azt, tevékenysége a mű időleges őrzésére, a potenciális vásárlók számára való elérhetővé tételre és az adásvételi szerződés megkötésére irányul.

A képzőművészeti és fotóművészeti alkotások gyakran azonban olyan módon kerülnek felhasználásra, amelyet a szerző nem tud vagy nem akar az előbb említett módokon nyomon követni. Ennek az oka jellemzően az, hogy olyan mennyiségben történik meg a művek felhasználása, vagy már eleve nem közvetlenül a szerzőtől indul ki az ügylet, hogy az alkotó ellenőrzési, engedélyezési lehetősége korlátos. Az ilyen helyzetekben van jelentősége az ún. közös jogkezelő szervezeteknek, amelyek a képző- és fotóművészek közös, állandó jelleggel működtetett érdekképviselői és szerzői joggyakorló, jogérvényesítő szervezetei.

A képző- és fotóművészek Magyarországon bejegyzett közös jogkezelő szervezete a HUNGART Vizuális Művészek Közös Jogkezelő Társasága Egyesület, amely az alkotók reprezentatív létszámát képviseli, emiatt pedig valamennyi típusú vagyoni jogok

¹⁷¹ 2019-ben jelentette be működése megkezdését az ArtNess Képzőművészeti Ügynökség. www.artnesz.hu.

gyakorlására jogosult. A HUNGART reprezentativitása lehetővé teszi számára azt is, hogy a képviseletet ún. kiterjesztett hatállyal végezze, vagyis valamennyi jogosult, nem csak tagjai képviseletét ellássa. A HUNGART képviseleti joga a Magyarországon megvalósuló felhasználásokra terjed ki. Elvileg létezhetne a képző- és fotóművészek nem reprezentatív közös jogkezelő szervezete is, de ez egyedül azon alkotókat képviselné, akik kifejezetten a tagjaivá váltak. A magyar szerzők külföldi felhasználásai tekintetében az adott ország jogrendszerének megfelelően járhat el maga a szerző, vagy a fent említett ügynök, bizományos, esetleg közös jogkezelő szervezet. Ez utóbbi körben jelentősége van annak, hogy a HUNGART egyébként kölcsönös képviseleti szerződések útján a külföldi felhasználásokból befolyó díjakat megkapja és továbbítja a saját jogosultjainak, illetve fordítva: a Magyarországon történt, de külföldi alkotót érintő felhasználásokból származó díjakat is a HUNGART-nak kell befizetni, aki továbbítja ezeket a díjakat felosztásra az adott szerző nemzeti közös jogkezelő szervezetének.¹⁷²

A HUNGART azokat a jogokat gyakorolja a képző- és fotóművészek nevében, amelyeket az Szjt. kifejezetten közös jogkezelésben gyakorolhatóként szabályoz, vagy amelynek kapcsán az alkotók maguk úgy döntenek, hogy azt nem egyenként, hanem közösen kívánják gyakorolni. E joggyakorlásra a szerzőnek nem kell minden egyes mű tekintetében megbízást adnia a közös jogkezelő szervezetnek, elegendő egyetlen, általános megbízást adnia.

Azon jogok tekintetében, ahol az Szjt. nem írja elő kötelezően a közös jogkezelést, vagy maguk az alkotók döntöttek a közös jogkezelés mellett, és létre is jön a közös jogkezelő szervezet, előfordulhat, hogy valamely alkotó mégis úgy gondolja, hogy egyedileg szeretné gyakorolni az érintett jogát. Ilyen esetben van lehetősége arra, hogy kilépjen a közös jogkezelésből (a Kjkt. megfogalmazása szerint „tiltakozzon a közös jogkezelés ellen”). [4] Kötelező a közös jogkezelés (tehát nem lehet tiltakozni a közös jogkezelés ellen) az üreshordozó-díj, a reprográfiai díj, a kábeljogdíj esetében. Önkéntes a közös jogkezelés az ún. másodlagos felhasználások tekintetében. Ebbe a körbe tartoznak a többszörözés, terjesztés (pl. a nyomtatott reprodukciók esetében), kiállítás, sugárzás vagy digitális nyilvánossághoz közvetítés. E felhasználások az eredeti műalkotások kevésbé tipikus felhasználásait fedik le.

A fent említett képzeletbeli, nem reprezentatív közös jogkezelő szervezet e jogok közül azokat gyakorolhatná csak, amelyek tekintetében az alkotók maguk döntenek a közös jogkezelés mellett, de azokat reprezentativitás hiányában nem gyakorolhatná, amelyek tekintetében az Szjt. írja elő a közös jogkezelést.

Ugyanazt a jogot tehát gyakorolhatja akár többféleképpen is a szerző. Kizárólag azon jogok gyakorlása tekintetében nincs mérlegelési joga az alkotónak, amelyek a törvény által kötelezően előírt (tehát kilépést nem tűrő) közös jogkezelésben vannak.

A HUNGART azokat a jogokat gyakorolja közvetlenül, amelyek kifejezetten csak a képző- és fotóművészeti alkotókat illetik meg. Ezek a követő jog, a fizető köztulajdon, az ún. másodlagos felhasználás és a kiállítási jog. Az előbbi két jog kilépést nem

¹⁷² [3] A HUNGART-nak – a nemzetközi reprezentativitása fenntartása okán is – számos külföldi ország közös jogkezelő szervezetével van kölcsönös képviseleti szerződése. A HUNGART külföldi partnerszervezeteinek listája itt elérhető: <http://www.hungart.org/kulfoldi-tarsszervezeteink/>.

tűr a közös jogkezelésből, a másik kettő tekintetében a HUNGART jogkezeléséből ki-
léphet a szerző és az érintett felhasználásokat engedélyezheti maga.

Egyes jogok tekintetében több szerzői csoport is érintett, ezért a felhasználókkal szemben közvetlenül nem a HUNGART, hanem egy nagyobb ernyőszervezet végzi a joggyakorlást. Ilyen az üreshordozó-díj, a kábeljogdíj, valamint a művek nyilvános közvetítése után járó jogdíj, amelyeket az Artisjus érvényesít, és csupán a képző- és fotóművészekre eső részt adja át felosztásra a HUNGART-nak. Továbbá ebbe a körbe tartozik a filmek bérbeadással történő terjesztése, amelyet pedig a Filmjus gyakorol és a vonatkozó részt adja át a HUNGART-nak. Végül meg kell említeni a reprográfiai díjat, amelyet valamennyi jogosult nevében a Magyar Reprográfiai Szövetség gyakorol és adja át a képviselt jogosultakra eső részt a HUNGART-nak.

Míg az egyedi megbízások esetében, illetve a bizományi szerződések esetében az alkotó szerződő partnere jellemzően egyedi díjazás alapján látja el a feladatát és a felhasználókkal is egyedi árakat állapítanak meg, addig a közös jogkezelő szervezet a tagjává váló szerzőkkel azonos feltételekkel szerződik (képviseleti megbízás), és a felhasználók irányába is azonos feltételekkel kell, hogy az engedélyt megadja. A közös jogkezelő szervezet szerződési feltételrendszerét díjszabásnak vagy tarifának hívják. Annak érdekében, hogy a díjak a piaci viszonyokhoz igazodjanak és a szerzői jogi szabályoknak is megfeleljenek, a közös jogkezelő szervezet díjszabását az Igazságügyi Minisztérium a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala előkészítő tevékenységét követően minden évben jóváhagyja és a hivatalos értesítőben közzéteszi, továbbá a szervezetek kötelesek azt saját honlapjukon is elérhetővé tenni. Ennek megfelelően a közös jogkezelő szervezet szerződési feltételei mindenki számára nyilvánosan hozzáférhetők, megismerhetők.

A közös jogkezelő szervezet felosztási szabályai is nyilvános dokumentumok. A követő jogi díj tekintetében értelemszerű, hogy a kezelési költség levonását követően a konkrét díj kerül kifizetésre az alkotónak (vagy jogutódjának), de a többi díj esetében egy felosztási algoritmus szerint kerül megállapításra az egyes szerzőkre eső díj. Figyelemmel arra, hogy a HUNGART kiterjesztett hatályú közös jogkezelést végez, a hozzá beérkező díjakat sem csak a tagjai, hanem valamennyi jogosult között osztja fel.

A HUNGART osztja fel a védelmi idő lejártát követően az eladások után fizetendő járulékot (fizető köztulajdon jogcímén számára befizetett díjakat) is. Figyelemmel arra, hogy ezen összegek nem védett alkotások felhasználásai után illetik meg a jogosultakat, ezért a HUNGART – eleget téve a törvényi előírásoknak – felhasználása az alkotótevékenység támogatására és az alkotóművészek szociális céljaira használja fel. A HUNGART a járulék összegéről, annak felhasználásáról a nyilvánosságot évente a hivatal hivatalos lapja útján tájékoztatja, vagyis ebben a tekintetben nem köteles díjszabást kiadni. Az erre vonatkozó közleményét a tárgyévét követő év második negyedévének végéig köteles megküldeni az SZTNH részére.

A közös jogkezelő szervezetekhez hasonló, képzőművészeti területen egyelőre nem létező, ún. független jogkezelő szervezetek is kezelhetik szerzők jogait csoportosan. A független jogkezelő szervezetek azonban nem végezhetnek kiterjesztett közös jogkezelést, hanem kizárólag a tagjaik nevében járhatnak el. Díjszabásuk nem kötött állami jóváhagyáshoz, csupán be kell jelenteniük az SZTNH felé és nyilvánosságra kell hozniuk, emiatt azonban bírósági eljárásban jóval szélesebb körben lehet vitatni.

7. A szabad felhasználások

7.1. Általános elvek

Szabad felhasználásról akkor beszélhetünk, ha a mű védelem alatt áll, de olyan fontos társadalmi célt teljesítene a felhasználás, amely miatt a jogalkotó kifejezetten úgy rendelkezett a szerzői jogi szabályozásban, hogy az adott felhasználás mentesül mind az engedélykérési, mind a díjfizetési kötelezettség alól.

A szabad felhasználás lehetővé tétele így az oktatás, a művelődés, a tudományos kutatás szabadságát és a szabad információhoz jutást biztosítja a szerző kizárólagos engedélyezési joga terhére. Ezen célok érvényesülése érdekében – a szerzői jogi törvény által pontosan körülírt feltételek teljesülése esetén – tehát a felhasználás szabad. A szabad felhasználás szabályainak pontosan megfelelő cselekményekhez senkinek az engedélye nem kell, mivel ezt maga a törvény biztosítja. Abban az esetben, ha az adott felhasználás nem sorolható be pontosan a szabad felhasználásra vonatkozó szabályok alá, a szerző engedélyét kell kérni a megvalósításához, ellenkező esetben ugyanis jogsértő lesz. Annak eldöntése, hogy az adott cselekmény szabad felhasználásnak minősül-e, bírósági útra tartozik.¹⁷³

A szerzői jogi törvény a szabad felhasználásokkal szemben az egyedileg közvetlenül meghatározott feltételeken kívül egy általános, ötszintű tesztet is felállít, amelynek szintén meg kell felelnie ahhoz a felhasználásnak, hogy ténylegesen szabadnak minősüljön.

1. A szabad felhasználás nem lehet sérelmes a mű rendes felhasználására,
2. nem károsíthatja indokolatlanul a szerző jogos érdekeit, továbbá
3. meg kell felelnie a jóhiszeműség és a tisztesség követelményének, amiből következően
4. nem irányulhat a szabad felhasználás rendeltetésével össze nem férő célja [33. § (2) bekezdés], és
5. a szabad felhasználásra vonatkozó rendelkezések nem értelmezhetők kiterjesztően, így a bíróságok nem tudják derogálni a szerző kizárólagos jogait.

Így azok a felhasználások, amelyek helyettesítik a művek elsődleges piacát, nem bizonyulhatnak szabad felhasználásnak: például az oktatási célra íródott művek nem esnek az oktatási célú szabad felhasználás hatálya alá. Igen fontos tehát, hogy az alábbiakban nem a művek tipikus, alapvető, általános felhasználási módjait érintő szabályokat fogunk bemutatni, hanem olyan eseteket, amelyek nem tartoznak a művek felhasználásának fősodrába, de valamiért mégis gyakran előfordulnak.

A szerző jogos érdeke számos formában megjelenhet: a mű integritásának megőrzése, vagy a szerző jó hírnevének védelme például az átdolgozási célú szabad felhasználások korlátját jelenti. Egy árva mű szabad felhasználása esetén rosszsziszemű magatartás, ha valaki maga tudja, hogy hol van a szerző, de ezt titokban tartja és lebonyolítja vele kapcsolatban a hatósági eljárást és dokumentálja, hogy a szükséges forrásokból nem kinyerhető a szerző holléte.

¹⁷³ BH 2004. 18., BH 2002. 759.

7.2. Képző- és fotóművészet területén is érvényesülő általános szabad felhasználási esetek

Az egyik legrégebbi, alapvető jelentőségű szabad felhasználás az idézés, ami a véleménykifejezés, kritika egyik legelemibb eszköze. Az Szjt. alapján a mű részletét – az átvevő mű jellege és célja által indokolt terjedelemben és az eredetihez híven – a forrás, valamint az ott megjelölt szerző megnevezésével bárki idézheti.

A szabad felhasználáshoz szükséges, hogy az idézett forrás és a szerző megnevezésre kerüljön. Ennek elmaradása esetén az idézés engedélyhez kötött, ha pedig ez hiányzik, akkor az idézés jogsértő.¹⁷⁴ A hű idézés nem feltétlenül szó szerinti, de az eredeti tartalommal egyező felhasználást jelent. Képző- és fotóművészeti alkotások esetében ez értelemszerűen csak a konkrét alkotás konkrét elemének átemelésével történhet, nincs helye az interpretációnak. Ennek elmaradása esetén beszélhetünk jogsértésről, plágiumról.

Az idézés feltételeinek a már nem védett művek idézése esetében is eleget kell tenni, mivel a szerzőnek a névfeltüntetéshez való joga a védelmi idő lejártát követően is fennmarad. Ha ez elmarad, a szerző névfeltüntetéshez való személyhez fűződő joga sérelméről beszélünk.

A képzőművészeti és fotóművészeti alkotások tekintetében igen sokáig nem volt megengedett az idézés szabad felhasználásként (vagyis engedélyt kellett hozzá kérni a jogosulttól), ez azonban 2021. június 1-jével megszűnt, így a képző- és fotóművészeti alkotások is szabadon idézhetők, a fent említett feltételek betartása esetén. Ezen alkotások esetében az idézett mű szerzőjének és forrásának feltüntetése megoldható például az albumban a kép mellett, vagy a kiállításon a kép megnevezése (kreditje) mellett.

Szintén elsősorban a tudományos tevékenységet, illetve az oktatást kívánja segíteni az ún. átvétel, mint szabad felhasználás. Eszerint nyilvánosságra hozott irodalmi vagy zenei mű részlete, film részlete, vagy kisebb terjedelmű ilyen önálló mű, továbbá képzőművészeti, építészeti, iparművészeti és ipari tervezőművészeti alkotás képe, valamint fotóművészeti alkotás iskolai oktatási célra, valamint tudományos kutatás céljára a forrás és az ott megjelölt szerző megnevezésével átvethető. Átvételnek minősül a mű olyan mértékű felhasználása más műben, amely az idézést meghaladja. Ez a szabad felhasználás elsősorban a szöveggyűjtemények, antológiák és egyéb válogatások létrehozását segíti elő. Fontos kiemelni, hogy tárgya nem maga a képzőművészeti alkotás, hanem annak képe, azaz jellemzően a hű fotója (többszörözött változata), illetve a *per se* fotóművészeti alkotás.

Ugyanakkor az így létrejövő mű többszörözése és terjesztése már igényli a szerző engedélyét, kivéve azt az esetet, ha az átvevő művet nem használják fel üzletszerűen és az arra irányuló közigazgatási eljárásban tankönyvvé nyilvánítják. (Ez az általános és középiskolai oktatásban alkalmazott művekkel kapcsolatban létezik.) Az átvételt tartalmazó mű felhasználása továbbá akkor is szabad felhasználás, ha iskolai oktatás céljából az iskolai oktatás helyszínén kerül felhasználásra digitális formában, elekt-

¹⁷⁴ SZJSZT 5/2004. – Átvételek jogszerűségének kérdése.

ronikus eszközön, illetve biztonságos elektronikus hálózaton keresztül közvetítik nyilvánossághoz, feltéve hogy ezekre sem üzletszerűen kerül sor. Ez utóbbi (digitális) esetekben a felhasználást úgy kell tekinteni, hogy a felhasználás egyedül az átvevő művet felhasználó oktatási intézmény székhelye szerinti tagállamban valósul meg, ami lehetővé teszi az akár az Európai Unió belső határain túlnyúló távoktatási tevékenységek keretében történő felhasználást is úgy, hogy az egy tagállamból kiinduló felhasználás is szabadnak minősül. Az üzletszerűség tekintetében kiemelendő, hogy abban az esetben, ha például az így előállított antológiát a kiadó nem költségáron árúsítja, hanem annál magasabb árat kér érte, akkor a felhasználáshoz engedélyt kell kérni, és a szerzőnek jogdíjat kell fizetni, mivel az üzletszerűség megvalósul.

A mű iskolai oktatási célra iskolai foglalkozás keretében – beleértve a biztonságos elektronikus hálózaton keresztül tartott foglalkozást – átdolgozható, vagyis egy általános iskolai, de akár egy egyetemi foglalkozás keretében a pedagógiai cél teljesíthető úgy is, hogy ahhoz egy meglévő művet vesznek alapul. Az átdolgozott mű felhasználásához – az iskolai foglalkozás keretében történő előadást és a zárt láncú, oktatási célú felhasználást kivéve – az eredeti mű szerzőjének engedélye is szükséges, vagyis az így létrejövő művek például nem oszthatók meg szabadon az iskola honlapján vagy a diákok szociálismédia-felületein. Itt érvényesül a kiterjesztő értelmezés tilalma, vagyis erre a felhasználásra nem vonatkozik, hogy a felhasználást csak az egyik tagállamban kell megtörténnének tekinteni. Ha tehát egy zárt láncú rendszerben a feladat kiadása Magyarországon történik, de az átdolgozásra egy másik országban kerül sor, ennek megítélésénél a másik ország szerzői jogi szabályaira kell figyelemmel lenni.

Az Szjt. 2021. július 1-jével vezette be azt a szabályt, amely lehetővé teszi a felhasználást a forrás, valamint az ott megjelölt szerző feltüntetésével kritika vagy ismertetés céljából, illetve a mű felidézése, valamint humor vagy gúny kifejezése útján, karikatúra, paródia vagy stílusutánczat (*pastiche*) céljából. A felhasználás során az eredeti műből való átvételre a cél által indokolt terjedelemben kerülhet sor. E rendelkezéseknek értelemszerűen nincs még gyakorlata, de elsősorban a paródiával kapcsolatos szerzői jogi gyakorlat várhatóan át fog alakulni. Erről bővebben volt szó az átdolgozás vagyoni joga körében.

Szintén meghatározó jelentőséggel bír a szabad felhasználások között a korábban már említett magáncélú többszörözés. Természetes személy magáncélra készíthet a műről másolatot, ha az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja, feltéve, hogy a felhasználással érintett műhöz jogszerűen fért hozzá. Ez utóbbi feltétel fennáll, ha a felhasználó a könyvet haszonkölcsönbe vette, de akkor is, ha megvásárolta a műpéldányt. Nem ez a helyzet akkor, ha fájlcserélőből töltötte le, vagy egyébként nem a szerző által engedélyezett módon jutott hozzá a műpéldányhoz.

Az SZJSZT 17/06. szakértői véleménye értelmében a nemzetközi, közösségi és hazai szerzői jogi szabályozásból az következik, hogy a jogellenes forrásból származó magáncélú másolás nem megengedett sem szabad felhasználásként, sem pedig jogdíjigényre való korlátozás alapján. Az eljáró tanács álláspontja továbbá, hogy (I) a jogellenes forrásból történő magáncélú másolásra tekintettel nem indokolt az Szjt. 20. §-a szerint a felhasznált kép- és hanghordozókra kivetett jogdíjigény csökkentése (s főleg

nem annak kizárása); (II) a jogellenes forrásból való másolással megvalósított jog-sértés miatti kártérítési igény érvényesítése esetén azonban figyelembe kell venni, hogy a felhasznált kép- és hanghordozókat milyen díjigény terhelte.

Ide kapcsolódik még a 36/07/1. számú SZJSZT-döntés is, amely kimondta, hogy az előfizetői set-top-box egységen belül elhelyezett Private Video Recorder (PVR) alkalmazása esetén az előfizető által végzett műsorrögzítési tevékenység a hatályos Szjt. 35. § (1) bekezdése értelmében szabad felhasználásnak minősül, de csak amennyiben az előfizető természetes személy, és a többszörözés egyébként megfelel a magáncélú másolás és a szabad felhasználás valamennyi követelményének. A Network PVR-alkalmazása esetén tehát, ha a szolgáltató saját központi szerverén különít el minden előfizető számára egy-egy, a szolgáltató által meghatározott kapacitású tárhelyet, amelyhez csak az adott előfizető azonosítást követően férhet hozzá, a tárhelyen való műsorrögzítés nem minősülhet magáncélú másolásnak és így módon szabad felhasználásnak, ugyanis ebben az esetben a másolat elkészítésében a szolgáltató aktívan és folyamatosan közreműködik, és teljes mértékben irányítása alatt tartja a másolási folyamat elvégzéséhez szükséges komplex technikai-műszaki folyamatot.

A képzőművészeti és fotóművészeti alkotások szerzői a magáncélú többszörözés után az alkotókat megillető reprográfiai és üreshordozó-díjból is részesednek. (Lásd részletesen a többszörözési jog tárgyalásánál!)

A többszörözés egyes közérdekű célok teljesítése esetében is szabadon lehetséges. Így a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtár, iskolai oktatás célját szolgáló intézmény, muzeális intézmény, levéltár, valamint a közgyűjteménynek minősülő kép-, illetve hangarchívum a műről másolatot készíthet, ha az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja, és

- tudományos kutatáshoz vagy archiváláshoz szükséges,
- nyilvános könyvtári ellátás vagy az Szjt. 38. § (5) bekezdésében meghatározott felhasználás céljára készül,
- megjelent mű kisebb részéről, illetve újság- vagy folyóiratcikkről belső intézményi célra készül, vagy
- iskolai oktatás célját szolgáló felhasználáshoz szükséges.

Az első és az utolsó esetben a kedvezményezett szervezet (a kutatóhely és a kulturális örökségvédelmi intézmény, illetve az oktatási intézmény) számára történő terjesztés is a szabad felhasználás hatálya alá esik. Ez lehetővé teszi többek között a régi, sérült vagy sérülékeny hordozón lévő alkotások digitalizálását és ilyen módon megismerhetővé, kutathatóvá, oktathatóvá tételét.

Könyvként kiadott mű egyes részei, valamint újság- és folyóiratcikkek az iskolai oktatás céljára egy-egy iskolai osztály létszámának megfelelő, illetve a köz- és felsőoktatási vizsgákhoz szükséges példányszámban többszörözhető, az érintett tanuló, hallgatók részére terjeszthetők és az oktatási intézmény biztonságos elektronikus hálózatán keresztül szemléltetés érdekében számukra lehívásra hozzáférhetővé tehető. Ez a szabad felhasználás egyértelműen kiterjed a könyvben megjelenő képzőművészeti és fotóművészeti alkotásokra is. Ez a kedvezmény nem vonatkozik az oktatást jövedelemszerzési céllal végző intézményekre (pl. a nyelviskolákra), magániskolákra: rájuk az általános szabályok vonatkoznak [ez egyértelműen következik az iskolai oktatási célnak a 33. § (4) bekezdésében foglalt definíciójából].

A többszörözési szabad felhasználások között meg kell végül említeni, hogy eredeti műalkotások kiállítása vagy műkereskedő közreműködésével történő visszerthes átruházása esetén a műalkotások szabadon többszörözhetők és terjeszthetők az esemény reklámozása céljából, az esemény népszerűsítése által indokolt mértékben és körben, amennyiben az egyéb jövedelemszerzési vagy jövedelemfokozási célt közvetve sem szolgál. Nem vonatkozik tehát ez a szabad felhasználás a kiállításoktól, aukcióktól függetlenül létrejövő képzőművészeti albumokra: ha egy képzőművészeti vagy fotóművészeti alkotást ebben szeretnénk megjeleníteni, ahhoz be kell szerezni a jogosult, illetve képviselője hozzájárulását is.

A törvény tartalmaz több, az információhoz jutás alapvető jogának érvényesülését szolgáló szabad felhasználást is. Ezek azonban szintén csak a törvényben biztosított korlátok között, a szerző jogainak tiszteletben tartása mellett gyakorolhatók, ezen túlmenően engedélykötelesek.

Így a nyilvánosan tartott előadások és más hasonló művek részletei, valamint politikai beszédek tájékoztatás céljára – a cél által indokolt terjedelemben – szabadon felhasználhatók. Ilyen felhasználás esetén a forrást – a szerző nevével együtt – fel kell tüntetni, hacsak ez lehetetlennek nem bizonyul. Az említett művek gyűjteményes kiadásához azonban a szerző engedélye szükséges, hiszen itt már nem kizárólagosan a tájékoztatás célja érvényesül [36. § (1) bekezdés].

Sajtófigyelésként a napi eseményekhez kapcsolódó, időszerű gazdasági vagy politikai témákról megjelentetett cikkek vagy e témákról sugárzott művek a sajtóban szabadon többszörözhetők, nyilvánossághoz közvetíthetők – ideértve a nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételt is –, feltéve, hogy a szerző nem tett az ilyen felhasználást megtiltó nyilatkozatot. Ilyen felhasználás esetén a forrást – a szerző nevével együtt – fel kell tüntetni. Amennyiben azonban a szerző tiltó nyilatkozatot tesz, a sajtótermék ettől kezdve csak a jogosult kifejezett engedélyével – rendszerint ellenszolgáltatás fejében – szemlélhető.¹⁷⁵

2004 óta szerepel a törvényben az a rendelkezés, amely egyes gyűjtemények házlózatoss hozzáférését teszi lehetővé. Eszerint a felhasználásra vonatkozó eltérő megállapodás hiányában a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak, iskolai oktatás célját szolgáló intézmények, muzeális intézmények, levéltárak, valamint közgyűjteménynek minősülő kép-, illetve hangarchívumok gyűjteményeinek részét képező művek az ilyen intézmények helyiségeiben ezzel a céllal üzembe állított számítógépes terminálok képernyőjén tudományos kutatás vagy egyéni tanulás céljára a nyilvánosság egyes tagjai számára szabadon megjeleníthetők, és ennek érdekében – külön jogszabályban meghatározott módon és feltételekkel – a nyilvánosság említett tagjaihoz szabadon közvetíthetők, ideértve a nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételt is, feltéve, hogy az ilyen felhasználás jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja. A külön jogszabály ebben az esetben a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény 38. §-ának (5) bekezdésében szabályozott szabad felhasználás esetében a nyilvánosság egyes tagjaihoz való közvetítés és a számukra történő hozzáférhetővé tétel módjának és feltételeinek meghatározásáról

¹⁷⁵ SZJSZT 11/07. – Cikkek szerzői jogi védelme.

szóló 117/2004. (IV. 28.) Korm. rendelet rendelkezései alapján nemcsak az adott intézményben felállított terminálokon férhetők hozzá a művek, de a vele zárt láncú hálózatban összekapcsolt más intézményekben is. A művek nem érhetők el az intézményeken kívülről ez alapján, mivel ehhez felhasználási engedély kell.

A terjesztési jog körében szabályozott nyilvános használati jog (és a hozzá kapcsolt díjigény) alól jelent kivételt, hogy az országos szakkönyvtárak a mű egyes példányaikat szabadon használatba adhatják (39. §). Ez alól kivételt képez a szoftver- és a számítástechnikai eszközökkel működtetett adatbázis, mivel ezek nyilvános használati joga a jogosult engedélyével lehetséges csak (ezt a jogukat a jogosultak pedig inkább tiltó, mint megengedő tartalommal gyakorolják). Az országos szakkönyvtárak körét a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény 3. melléklete határozza meg.

Az Szjt. tág (a konkrét felhasználási mód megjelölése nélküli, tehát minden felhasználási módra vonatkozó) szabad felhasználást biztosít a fogyatékos személyek számára is annak érdekében, hogy a fogyatékoságuk ne akadályozza őket a mű élvezetben. (A képző- és fotóművészeti alkotások nem tipikusan azok az alkotások, amelyek ilyen úton jól érzékelhetővé, befogadhatókká válnának a közönség számára.) Mindenesetre ez a szabad felhasználás sem lehet üzletszerű tevékenység, és kizárólag a fogyatékosággal összefüggő igények kielégítését szolgálhatja, valamint nem haladhatja meg az e cél által megkívánt mértéket. Tehát bármennyire is könnyebben hozzáférhető például egy irodalmi mű hangoskönyvformátumban a vakok számára, a hangoskönyv készítése általában nem esik szabad felhasználás alá, csak igen szigorú megszorítások mellett. A WIPO új, a vak, látáskárosult és olvasási képességükben akadályozott személyeknek a kiadott szerzői művekhez való könnyebb hozzáféréséről szóló Marrakesh Szerződésének implementálása során került be a magyar jogba az a szabály, miszerint a Magyarországon ilyen céllal előállított példányok ún. jogosított szervezeteken keresztül külföldön élő személy számára is elérhetővé tehetők.

Szabad felhasználás segíti a bírósági, továbbá közigazgatási vagy más hatósági eljárásban való felhasználást akkor, ha a művet bizonyítás céljára, a célnak megfelelő módon és mértékben használják fel. Ez a szabad felhasználás kiegészíti azt az Szjt. hatályára vonatkozó rendelkezést, amely szerint a bírósági vagy hatósági határozatok, a hatósági vagy más hivatalos közlemények és az ügyiratok, valamint a jogszabállyal kötelezővé tett szabványok és más hasonló rendelkezések nem védettek. Tehát ha a mű ilyen irattá minősül, az egyáltalán nem védett, ha pedig a mű nem minősül az eljárás iratának, de bizonyítás céljára felhasználják (akár tárgyi bizonyítékként, akár más bizonyítási eszközként) [1. § (4) bekezdés], az szabad felhasználásnak minősül, az eljárás szempontjából azonos módon, nem kell a szerző engedélyét kérni hozzá [41. § (2) bekezdés].

A képző- és fotóművészeti alkotások körében szép számban fordulnak elő olyanok, amelyeknek nem lehet beazonosítani a jogosultját, bár még szerzői jogi védelem alatt állnak. Azok a művek, amelyeknek jogosultja ismeretlen, vagy ismeretlen helyen tartózkodik, és a felkutatására az adott helyzetben általában elvárható gondossággal, jóhiszeműen elvégzett jogosultkutatás nem vezetett eredményre, az ún. árva művek. Az árva műveket a kulturális örökségvédelmi intézmények, valamint a közszolgálati médiaszolgáltató rádió- vagy televíziószervezetek többszörözhetik és a nyilvánosság

számára lehívásra hozzáférhetővé tehetik szabad felhasználásként. Amennyiben a felhasználó nem esik ebbe a kedvezményezett körbe, akkor az SZTNH-tól szerezhethet legfeljebb öt évre szóló, Magyarország területére kiterjedő, nem kizárólagos, nem átruházható, további felhasználási engedély adására és a mű átdolgozására nem jogosító engedélyt. Az a mű, amely Magyarországon bekerül a nyilvántartásba, az árva műnek minősül az Európai Gazdasági Térség valamennyi más tagállamában is, és szabadon, árva műként használható fel a fent megjelölt kedvezményezett intézmények által.

Azok a művek, amelyeknek a kereskedelmi forgalomban létre vonatkozóan az adott helyzetben általában elvárható gondossággal végzett vizsgálat alapján vélemezhető, hogy a szokásos kereskedelmi csatornákon keresztül a nyilvánosság számára nem hozzáférhetők, kereskedelmi forgalomban el nem érhetőnek minősülnek. E művek szintén szabadon többszörözhetők, illetve nyilvánossághoz közvetíthetők, kivéve akkor, ha az adott felhasználás engedélyezésére bejegyeztek közös jogkezelő szervezetet vagy a jogosult kifejezetten tiltakozott a szabad felhasználás, illetve a közös jogkezelés ellen. Mivel a képzőművészeti, illetve fotóművészeti alkotások védelmi idejük fennállása során viszonylag rövid ideig érhetők el kereskedelmi forgalomban, ezért a jogosultnak különös figyelemmel kell lennie arra, hogy például egy múzeumba bekerült alkotása e szabályok alapján ne váljon akarata ellenére jóval szélesebb körben hozzáférhetővé. Ennek kiküszöbölésére élhet a tiltakozás lehetőségével, így műve nem lesz felhasználható e rezsim alapján.

8. Jogérvényesítés

8.1. Jogsértés esetén igénybe vehető lehetőségek

Szerzői jogsértés az, ha valaki nem tartotta be a korábban ismertetett szabályokat és a szerző engedélye nélkül vagy engedélyével ugyan, de az engedély kereteit túllépve használta fel a szerzői jog által védett művet. Szerzői jogsértést követ el például az, aki a szerző hozzájárulása nélkül kiállítja a művet, vagy aki ugyan kapott egy fotóalbum 500 példányban való terjesztésére engedélyt a jogosulttól, de azt végül 700 példányban hozza forgalomba. Ugyanígy szerzői jogsértést követ el az, aki a szerző személyéhez fűződő jogait sérti meg, például a szerző neve elhagyásával a kiállításon bemutatott festmény mellett.

A szerzői jogi igények érvényesítése mindazonáltal csak a súlyosabb esetekben jut el a bíróság elé, aminek oka lehet az is, hogy a bírósági eljárások hosszadalmaságuk miatt nem feltétlenül a leghatékonyabb eszközei a gyors vitarendezésnek. Ha a felek között vita keletkezik arról, hogy jogsértés történt-e, a pert megelőzően (vagy annak elkerülésére) is több lehetőség nyílik számukra, hogy tisztázzák a vitájukat.

8.2. Permegelőző lehetőségek

a) A Szerzői Jogi Szakértő Testület működése

A pert megelőző vitarendezési szakaszban fontos szerepe lehet a Szerzői Jogi Szakértő Testületnek. A testülettől szerzői jogi jogvítás ügyben felmerülő szakkérdésekben a bíróságok és más hatóságok kérhetnek szakvéleményt, illetve a felhasználási jog gyakorlásával kapcsolatos kérdésekben felkérésre peren kívül is adhat szakvéleményt, így lényegében bárki fordulhat hozzá szakvéleményért. Az SZJSZT döntései fő szabály szerint nyilvánosan hozzáférhetők, így számos képző-, illetve fotóművészetet érintő kérdésben is állást foglalt már. A testület szakvéleményei közül a legfontosabbak közétételre kerülnek az Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemlében, illetve valamennyi nyilvános szakvélemény hozzáférhető az SZTNH honlapján. Azt, hogy az SZJSZT-nek milyen joggyakorlat-fejlesztő hatása van, mutatja a jelen tanulmányban felsorakoztatott ügyek számossága is.

A testület általában háromtagú tanácsban tanácsulésen alakítja ki a szakvéleményt. Különösen indokolt esetben, ha az ügy súlya vagy egyéb körülmény ezt indokolja, az eljárás lefolytatható öttagú tanácsban is, illetve ha az ügy egyszerűen megítélhető, a testület egyes szakértői eljárásban is kiadhatja a szakvéleményt. Ha olyan speciális szakértelem is szükséges az ügy eldöntéséhez, amely a testület tagjainak nem áll rendelkezésére, tanácskozási joggal külső szakértő is felkérhető.

b) Az értesítési és eltávolítási eljárás

A polgári jogi jogérvényesítés időigényes, hónapokban vagy akár években mérhető időtartamú, ami az internetes környezetben elkövetett jogsértések esetében számos

esetben nem lehet elég hatékony. Régóta ismert a magyar jogban az uniós irányelvi alapokon nyugvó úgynevezett értesítési és eltávolítási eljárás, amelynek általános jellemzője, hogy a jogsértőnek állított, szerzői jogi védelem alatt álló tartalom gyors – órák alatt megvalósuló – eltávolítására nyújt lehetőséget az internetről. Utalni kell itt arra, hogy értesítési és eltávolítási eljárást számos külföldi online szolgáltató is alkalmaz Magyarország területén hozzáférhető tartalmak tekintetében (lásd Google). Ez az eljárás a képzőművészeti, fotóművészeti alkotásokra és azok képeire nézve egyaránt alkalmazható lehet.

A közvetítő szolgáltató (az internetszolgáltató, mint a Telekom vagy a Telenor, a tárhelyszolgáltató, a keresőmotor-szolgáltató, mint a Google és a gyorsító tárolást végző szolgáltató) felel a rajta keresztülmenő tartalomért, kivéve, ha eleget tesz azoknak a követelményeknek, amelyeket az egyes szolgáltatótípusokkal kapcsolatban maga az elektronikus kereskedelmi szabályozás rögzít és amelyeket a szolgáltató tevékenységéhez igazodó általános felróhatósági rendszernek lehet tekinteni. Szerzői jogi jogsértések esetén a mentesülésnek azonban további feltétele, hogy a szolgáltató részt vegyen az értesítési eltávolítási eljárásban, de csak abban az esetben, ha erre a jogosult felhívta.

Az értesítést a jogosult megfelelő formájú dokumentumban küldi meg a szolgáltatónak, amelynek a jogsértéssel és a jogosulttal kapcsolatos valamennyi releváns információt tartalmaznia kell. Számos nagyobb szolgáltató e célra automatizált, online felületet biztosít, megkönnyítve a bejelentést. A szolgáltató az átvételtől számított tizenkét órán belül gondoskodik arról, hogy a tartalom a továbbiakban ne legyen hozzáférhető és erről három munkanapon belül értesíti azt is, aki a tartalmat hozzáférhetővé tette. Ezt csak akkor tagadhatja meg, ha korábban már történt eltávolítás jogosulti kérésre, kivéve, ha az újabb eltávolítást bíróság vagy hatóság rendeli el. Az, aki a tartalmat hozzáférhetővé tette, kifogással élhet, méghozzá nyolc napon belül, szintén a releváns információk megadásával. Ha a kifogás megfelel a törvényi feltételeknek, a szolgáltató ismét hozzáférhetővé teszi a tartalmat és értesíti a jogosultat. Ha nem felel meg, akkor az eltávolítást fenn kell tartani. Ezt követően a jogosult már csak úgy tudja ismét eltávolíttatni a tartalmat, ha tíz munkanapon belül abba-hagyás és eltiltás iránti ideiglenes intézkedés iránti kérelmet is tartalmazó kereset vagy fizetési meghagyás iránti kérelem benyújtása útján érvényesíti vagy büntető-feljelentést tesz, és a bíróság így rendelkezik.

Az értesítési és eltávolítási eljárás nagy gyakorlati előnye az eltávolítás gyorsasága, hátránya azonban az, hogy rendszerint nem teszi lehetővé az eltávolítást követő további igényérvényesítést, mivel a szolgáltató vagy nem éri el az érintett igénybe vevőt, vagy az nem kifogásolja az eltávolítást.

c) Jogsértő felhívása és peren kívüli megegyezés

Egy polgári per megindítása előtt célszerű minden esetben felvenni a kapcsolatot a jogsértővel és felhívni a megegyezésre, illetve jogdíjfizetésre a jogsértés tényére hivatkozva. A figyelmeztetés egy egyszerű levél formájában megtehető leírva a jogsértés körülményeit és igazolva, hogy valóban a jogosult, aki ezen igényét érvényesíteni kívánja (angolszász jogterületen „cease and desist letter”). Ez egyrésztől kiváló bi-

zonyítéka lehet annak, hogy a jogosult igényét igyekezett peren kívül érvényesíteni, másrészt ha a másik fél nyitottabb, akkor a felek közötti tárgyalások és peren kívüli megegyezés alapja lehet. A felek, ha erre nyitottak, szerződést köthetnek utólag a felhasználásra annak díjazására is kiterjedően, vagy részt vehetnek egy mediációs eljárásban, ahol egy harmadik, független fél, a mediátor segít nekik megtalálni a közös hangot. E megoldásoknak különösen azon esetekben lehet szerepe, ahol a felek között elképzelhető egy hosszabb együttműködés. Amennyiben nem sikerül megegyezni, a tárgyalásokat, illetve a mediációs eljárást követően a bírósági jogérvényesítés alternatívája lehet még a választott bírósági eljárás. Ennek különösen olyan esetekben lehet kiemelt szerepe, ahol a jogsértés mellett olyan védendő üzleti titkok is megjelenének az eljárásban, amelyek nyilvános vitarendezési fórum előtti bemutatása egyik félnek sem válna előnyére.

8.3. Igényérvényesítés a polgári bíróságon

a) A perindításra jogosult személy

Szerzői jogi perekben a törvényszékek járnak el első fokon. Másodfokon az ítéletábla ítélkezik.

A bíróság számára a legfontosabb kérdés a jogosult személyének megállapítása. Ezt segíti az ún. szerzőség vélelemrendszere, amelyet korábban már ismertettünk.

A keresetlevélben meg kell határozni, hogy miben áll a jogsértés, illetve hogy a lendő felperes mely igényeket kívánja érvényesíteni. A szerzői jogi törvény maga meghatározza, hogy milyen igények érvényesíthetők a jogsértővel szemben, ezek közül a jogosult szabadon választhat, a bíróság pedig az eset összes körülményére tekintettel ítéli meg azokat. Ezek a lehetőségek a következők:

b) A perben érvényesíthető igények

A jogsértés megtörténtének bírósági megállapítása a követelhető igények egyfajta „minimuma”, hiszen minden további igénynek is az az előfeltétele, hogy a bíróság állapítsa meg a jogsértés megtörténtét. Ez az igény a kevésbé jelentős jogsértések esetében annak az eszköze is lehet, hogy a jogosult csak azt mondassa ki a bírósággal, hogy ténylegesen megsértették a jogait.

Szintén tipikusan nem önmagában érvényesített igény a jogsértőnek a jogsértés abbahagyására való kötelezése és eltávolítása a további jogsértéstől. Ennek az igénynek különösen nagy jelentősége van akkor, ha ideiglenes intézkedésként kérik, tekintettel arra, hogy az ilyen tartalmú ideiglenes intézkedés megakadályozza azt is, hogy a jogerős ítéletig folytassa tevékenységét az a személy, akiről a jogosult azt állítja, hogy sérti a jogát.

Különösen személyhez fűződő jogok megsértése esetében népszerű igény, amellyel arra lehet kötelezni a jogsértőt, hogy nyilatkozattal vagy más megfelelő módon adjon elégtételt (általában egyszerűen nyilvánosan ismerje el a jogsértés tényét). Ez elsősorban személyes jellegű, morális kompenzáció, amely ugyan lehet nem nyilvános

is, de jellemző formája a széles nyilvánosság előtti elégtételadás, és gyakran a jogsértéssel elért közönség méretéhez igazodik. Az elégtételadás egy különleges formája az, hogy a bíróság a szerző kérelmére elrendelheti a jogsértő költségére a határozat nyilvánosságra hozatalát. Nyilvánosságra hozatalnak kell tekinteni az országos napilapban, illetve az internet útján való közzétételt, de nincsenek kizárva egyéb nyilvánosságra hozatali lehetőségek sem.

A jogosult követelheti, hogy a jogsértő szolgáltatson adatot a jogsértéssel érintett dolgok vagy szolgáltatások előállításában, forgalmazásában, illetve teljesítésében résztvevőkről a jogsértő felhasználásra kialakított üzleti kapcsolatokról. Ennek az igénynek az érvényesítésével a jogosult tehát a jogsértő révén tudomást szerezhet a „jogsértési láncról”, ami segítséget nyújthat számára a jövőbeli jogsértések megelőzésében. Az adatszolgáltatási igény érvényesíthető olyan személyekkel szemben is, akik maguk nem minősülnek jogsértőnek, de a jogsértésben részt vettek, akár úgy, hogy kereskedelmi mértékben a jogsértő árut birtokolták, vagy igénybe vettek jogsértéssel érintett szolgáltatást, akár úgy, hogy ők nyújtottak szolgáltatást, amelynek segítségével a jogsértést megvalósították, vagy közreműködtek a jogsértéssel érintett dolgok előállításában és terjesztésében vagy jogsértéssel érintett szolgáltatások nyújtásában. Ez a kibővített adatszolgáltatási kötelezettség tehát segítséget nyújt a „jogsértési lánc” egyes résztvevőitől nyerhető információk révén a jogosultnak a tényleges jogsértők teljes körének a felkutatásában. A követelhető információk körébe tartoznak a jogsértéssel érintett dolgok, illetve szolgáltatások előállításában, forgalmazásában, illetve teljesítésében résztvevők, a jogsértéssel érintett dolgokat birtoklók, valamint a forgalmazásba bevonni kívánt vagy bevont nagy- és kiskereskedők neve és címe; a jogsértéssel érintett dolgok, illetve szolgáltatások előállított, forgalmazott, illetve igénybe vett, valamint megrendelt mennyisége, továbbá az azokért adott, illetve kapott ellenérték. Ez azonban nem zárja ki, hogy más adatokat is követeljen a jogosult.

Szemben a hozzá igen hasonló kártérítéssel, a gazdagodás visszatérítése megítélése során a bíróság nem foglalkozik azzal, hogy a jogsértő felróhatóan cselekedett-e vagy sem. Lényeges különbség továbbá a két igény között, hogy míg a kártérítésnél a károsultnak, tehát a jogosultnak a kárát kell bizonyítani, addig a gazdagodás visszatérítésénél a jogsértő oldalán felmerült haszon mértéke a bizonyítás tárgya. Ennek a haszonnak legkisebb mértéke annak a jogdíjnak az összege lesz, amelyet jogszerűen engedélyezett felhasználás esetén a jogsértőnek a felhasználásért fizetnie kellett volna. Ez a licenccdíj lesz akkor is a visszafizetendő összeg, ha a jogsértőnek a jogsértésből anyagi vesztesége származott volna. Ha azonban a jogsértő a jogsértéssel több hasznot is elért, mint a fizetendő jogdíj, akkor a jogosult a haszon teljes összegét követelheti, függetlenül attól, hogy a mű felhasználásával ő mekkora hasznot tudott volna elérni.

Kérheti még a jogosult a sérelmes helyzet megszüntetését, a jogsértést megelőző állapot helyreállítását a jogsértő részéről vagy költségén, továbbá a kizárólag vagy elsősorban a jogsértéshez használt eszközök és anyagok, valamint a jogsértéssel előállított dolgok legfoglalását, meghatározott személynek történő átadását, kereskedelmi forgalomból való visszahívását, onnan való végleges kivonását, illetve megsemmisítését. A bíróság a szerző kérelmére azt is elrendelheti, hogy a lefoglalt, kereskedelmi forgalomból visszahívott, illetve onnan véglegesen kivont eszközöket, anyagokat,

illetve dolgokat fosszák meg jogsértő mivoltuktól. A bíróság indokolt esetben a megsemmisítés helyett elrendelheti továbbá az eszközöknek és az anyagoknak a bírósági végrehajtás szabályai szerint történő értékesítését is; ebben az esetben a befolyó összeg felől ítéletben határoz. A jogsértéshez használt eszközök és anyagok, valamint a jogsértéssel érintett dolgok lefoglalásának ráadásul helye van akkor is, ha azok nincsenek a jogsértő tulajdonában, de a tulajdonos a jogsértésről tudott, vagy az adott helyzetben általában elvárható gondosság mellett tudnia kellett volna. A bíróság ezeket az intézkedéseket a jogsértő költségére rendeli el, kivéve, ha az eset körülményei az ettől való eltérést indokolják. A kereskedelmi forgalomból való visszahívás, az onnan való végleges kivonás, illetve a megsemmisítés elrendelése tárgyában a bíróság a harmadik személyek érdekeinek figyelembevételével úgy dönt, hogy az elrendelt intézkedés a jogsértés súlyosságával arányban álljon.

A polgári jogi jogkövetkezmények közül a kártérítés az egyetlen, amelynek érvényesítéséhez nem elegendő kizárólag a jogsértés objektív tényének megállapítása. A bíróság akkor fog kártérítést megítélni, ha a jogsértőnek a jogsértő magatartás felróható. Fordítva ez azt is jelenti, hogy a felhasználó mentesül a kártérítési felelősség alól, ha bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogy az adott helyzetben általában elvárható.

Itt kell megemlíteni, hogy úgy, mint a szellemi alkotások területén általában, a szerzői jog területén is kiemelkedő fontosságúak az ideiglenes intézkedések, hiszen a jogsértéseknek a bírósági eljárást lezáró jogerős döntésig folytatásával sokszor helyrehozhatatlan károk keletkezhetnek. Ezek megakadályozására nyújt az ideiglenes intézkedés lehetőséget azzal, hogy gyors és hatásos átmeneti védelmet biztosít a jogosultnak, míg a bírósági eljárás teljes egészében le nem zárul. Ideiglenes intézkedésként valamennyi, a 94. §-ban meghatározott igény érvényesíthető abban az esetben, ha a bíróság úgy találja, hogy az intézkedés nem jár visszafordíthatatlan következménnyel, és a valószínűsített jogsértés kimeríti az ehhez szükséges feltételeket: az ideiglenes intézkedés elrendelése közvetlenül fenyegető kár elhárítása vagy a jogvitára okot adó állapot változatlan fenntartása, illetve a kérelmező különös méltánylást érdemlő jogvédelme érdekében szükséges, és az intézkedéssel okozott hátrány nem haladja meg az intézkedéssel elérhető előnyöket. A bíróság az ideiglenes intézkedés elrendelését biztosíték adásához kötheti. A kérelmet megalapozó tényeket valószínűsíteni kell. Ezen feltételek közül szerzői jogi ügyekben a különös méltánylást érdemlő jogvédelem szükségességét fennállónak kell tekinteni, ha a kérelmező igazolja, hogy a mű szerzői jogi védelem alatt áll, valamint hogy ő a szerző, a szerző jogutóda vagy a mű olyan felhasználója, illetve a szerzői jogok közös kezelését végző olyan szervezet, amely jogosult saját nevében fellépni a jogsértéssel szemben. Azaz a jogosultság igazolása megalapozza az ideiglenes intézkedés elrendelését is.

A BH 2005. 143. szerint a tulajdonosnak a hasznosítással, a hasznok szedésével kapcsolatos jogát sérti az a magatartás, ha a házát lefényképezik, és e fényképet gazdasági reklámtevékenység során felhasználják. Ezért a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint tarthat igényt megtérítésre.

8.4. A büntető eljárás lehetőségei

a) Általános kérdések

A szerzői és kapcsolódó jogok súlyosabb megsértései esetében a büntetőjogi szankciórendszer is rendelkezésre áll, bár nem kizárt az, hogy egy jogsértés miatt párhuzamosan polgári jogi és büntetőjogi eljárás is induljon. Ebben a kötetben nem foglalkozunk a szerzői jogot nem érintő, képzőművészeti vagy fotóművészeti alkotásokra elkövetett más bűncselekményekkel (pl. lopás, rablás).

A szerzői jogi jogsértésekhez kapcsolódó bűncselekmények jellemzően ún. keret-tényállások, ami célszerű szabályozási technika amiatt, hogy olyan fogalmak esetében, amelyeket a szerzői jog maga is használ, ne legyen mód a polgári jogi és büntetőjogi területen az egymástól eltérő értelmezésre, vagyis ahol a büntetőnorma nem ad a szerzői jogtól eltérő fogalmat, ott az általános szerzői jogi szabályok értelmében kell használni az adott kifejezést. A szerzői jogot érintő bűncselekmények elkövetői ellen fő szabály szerint hivatalból indul eljárás (csak egyes, vámszabályok megsértésével elkövetett cselekmények esetében követeli meg a törvény a magánindítványt), ez természetesen nem zárja ki a jogosulti feljelentést.

A szerzői jogot érintő bűncselekményekben a nyomozóhatóság a Nemzeti Adó- és Vámhivatal, az első fokon eljáró bíróság pedig az illetékes járásbíróság, kivéve, ha a bűncselekmény legalább különösen jelentős vagyoni hátrányt okozó szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése, mert ebben az esetben az illetékes törvényszék jár el első fokon.

b) Bitorlás

Az egyik legfontosabb bűncselekmény ebben a körben a bitorlás. A bűncselekmény tárgya a sértett szellemi alkotása, illetve a szellemi alkotásokon fennálló kizárólagos (vagyoni és személyhez fűződő) jogok.

Az elkövetési tárgy „a szerzői jogi védelem alá tartozó irodalmi, tudományos vagy művészeti alkotás”. Így ha valaki egy már nem védett alkotást bitorol, az ellen legfeljebb más bűncselekmény elkövetése miatt (pl. fogyasztók megtévesztése) lehet felépni, de az illető bitorlást nem követ el. A Btk. ennél részletesebb definíciót nem ad, vagyis azt, hogy mi minősül például irodalmi, tudományos vagy művészeti alkotásnak, az Szjt. alapján kell megítélni.

A bűncselekmény passzív alanya (sértettje) a szellemi alkotás létrehozója (írója, festője, fotósa, zeneszerzője, tervezője stb.) vagy más jogosultja (pl. a marketingcég).

A bitorlás kétféleképpen valósítható meg. Egyrészt más szellemi alkotásának sajátként való feltűntetésével, ez az eset a klasszikus plágium, amely nemcsak az elkövetési tárgy egészére, hanem egy részére is elkövethető (pl. egy közös műként készült számítógépi program kísérelő dokumentációján az egyik fejlesztő csak a saját nevét tünteti fel, tehát arra a részre vonatkozóan is, amelyet nem ő maga alkotott).

Másrészt úgy is elkövethető a bitorlás, hogy a mű hasznosítását attól teszik függővé, hogy annak díjából, a hasznából vagy nyereségéből az elkövetőt részesítsék,

illetve hogy jogosultként tüntessék fel, méghozzá úgy, hogy az elkövető a gazdálkodó-szervezetnél betöltött munkakörével, tisztségével, tagságával visszaél. A második esetkörben az elkövető lényegében speciális zsarolást valósít meg, hiszen a döntési helyzetét kihasználva kér valamilyen anyagi juttatást, előnyt, vagy kényszeríti egyébként cselekvésre az alkotót. Ennek az elkövetési magatartásnak a törvény meghatározza az elkövetési módját is, ami nem más, mint a munkakörrel, tisztséggel vagy tagsággal való visszaélés, ez viszont nem feltétlenül jelent vezető beosztást.

A bitorlás első elkövetési magatartását bárki megvalósíthatja, viszont a második, zsarolási típusú megvalósulási formájának az elkövetője csak olyan személy lehet, aki-nek bármilyen gazdálkodószervezetnél a munkakörénél fogva kötelezettsége a szellemi alkotásokkal kapcsolatos ügyintézés (pl. a harmadik személyek által történő felhasználás során kötendő szerződések előkészítése).

Bitorlást csak szándékosan lehet elkövetni. A rendbeliség a sértettek számához (és nem az érintett művek számához!) igazodik.

c) Csalás

A képzőművészeti alkotások esetében további jellemző bűncselekmény a csalás. Csalásról akkor beszélhetünk, ha valaki mást jogtalan hasznoszerzés végett tévedésbe ejt, vagy tévedésben tart, és ezzel kárt okoz neki. Ez a büntető tényállás fedi tehát le a köznyelvben ismert műtárgy-, illetve festményhamisítást is.

A képzőművészeti alkotások körében más alkotásokhoz képest jóval gyakrabban történik meg az, hogy egy kevésbé értékes, kevésbé ismert alkotó által létrehozott alkotást úgy tüntetnek fel, mint ha az valaki mástól (jellemzően híres, elismert, nagy érteken forgalmazott alkotótól) származna. Itt a bitorlás fordítottjával állunk szemben: míg a bitorlás akkor valósul meg, ha valaki magáénak tulajdonítja más alkotását, csalás esetében másnak tulajdonítja az illető a saját maga által létrehozott produktumot. Ez az azonos korban, azonos alkotó közösségben alkotó szerzők esetében viszonylag könnyen kivitelezhető. Fontos látni, hogy itt nemcsak a hamis alkotás elkészítője lehet a bűncselekmény elkövetője, hanem az a személy is, aki eredetiként jeleníti meg (pl. átszignózza), vagy forgalomba hozza a hamisítványt. Sőt, előfordulhat az is, hogy aki az alkotást készíti, egyáltalán nem a csalás szándékával teszi ezt. Ha ugyanis például már nem védett alkotás egyszerű másolatát készíti el a festő, de szándéka másolat készítésére irányul, ő maga nem követ el jogsértést. A bűncselekmény elkövetője ilyen esetben az lehet, aki a másolatot eredeti alkotás színében kívánja feltüntetni.

Az elkészítés sem mindig teljes előállítást jelent, ugyanis sokszor a képek átfestése, tartalmukban megváltoztatásra kerülnek, adott esetben néhány elemük eltakarásra kerül, vagy éppen ellenkezőleg: rájuk kerül valamely korábban nem ott szereplő elem. Az ilyen típusú hamisítás egyben a szerzői jog (integritásvédelem, illetve az átdolgozási jog) megsértését is jelentheti. Amennyiben a festmény hátulján szereplő eredeti adatokat hamisítják, vagy eleve hamis adatokkal látják el, az a jogkezelési adat meghamisítása büntető tényállását is kimerítheti. Ennek már csak amiatt is különös jelentősége van, mivel gyakran a forgalomba hozatal az elkészítés időpontjához képest jóval később történik csak meg.

Az elmúlt évek egyik legnagyobb port kavart magyar büntetőügye az ún. kaposvári csalási ügy volt, amelyben a vádlottak Rippl-Rónai József, Mednyánszky Endre és kortársaik stílusában, motívumkincsével készítettek képeket, láttak el hamis szignóval és provenienciákkal.

d) Szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése elleni fellépés

A Btk. szellemi alkotásokra vonatkozó tényállásai közül a szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése az egyetlen, amely kizárólag a szerzői jog és a kapcsolódó jogok védelmét szolgálja, a releváns tényállások közül a legtöbbször megvalósuló alakzat.

E tényállás csak a vagyoni jogok megsértése útján valósítható meg, tehát ide tartoznak a díjigények is, de nem védi a Btk. ezen tényállás keretei között a személyhez fűződő jogokat. Ha tehát valakinek a nevét egy kiállítás alkalmával elhagyják az alkotása mellől, ez ellen nem büntető, hanem polgári úton lehet fellépni.

Bármely szerzői vagyoni jog engedély nélküli gyakorlása lehet jogsértő, ezért a bűncselekmény elkövetési tárgya sem mindig valamilyen dolog, amelyben a teljesítmény megtestesül, hanem lehet akár egy (immateriális) előadás, műsor, világhálón elérhetővé tett védett tartalom is. Ha tehát a képet online oldalon teszik elérhetővé az alkotó engedélye nélkül, az is megvalósíthatja a bűncselekményt.

A bűncselekmény elkövetési magatartása valamely jognak a jogosulttól származó, vagy a törvény alapján biztosított engedély nélküli gyakorlása. A szabad felhasználás megvalósítása nem lehet bűncselekmény, de ha a szabad felhasználás valamely Sztj. szerinti feltétele nem valósul meg, akkor az már tényállásszerű lehet.

A bűncselekmény alapesetében a befejezettséghez szükséges a tényleges vagyoni hátrány okozása, vagyis ez eredmény-bűncselekmény. Kísérletnek minősül és ekként büntetendő, ha ugyan nem következik be a vagyoni hátrány, de az erre irányuló célzat bizonyítható.

A tényállás minősített esetei a vagyoni hátrány nagyságától függenek. Ez a gyakorlatban sokszor problémát jelent, hiszen a nyomozóhatóság egy konkrét összeget kíván hallani a vagyoni hátrány mértékének sávos beosztása miatt és így a minősítés meghatározása céljából. Ezzel szemben egyes felhasználások esetében meglehetősen nehéz egy konkrét összeget meghatározni, főként arra tekintettel, hogy e felhasználások értékének megállapítására bevett, általános módszerek többségében nem állnak rendelkezésre.

Nem valósítja meg az az alapeset szerinti bűncselekményt, aki másnak vagy másoknak a szerzői jogról szóló törvény alapján fennálló szerzői vagy ahhoz kapcsolódó jogát vagy jogait többszörözéssel vagy lehívásra történő hozzáférhetővé tétellel sérti meg, feltéve, hogy a cselekmény jövedelemszerzés célját közvetve sem szolgálja. A kivétel célja, hogy a torrenthasználók tevékenységét kivegye a büntetőjogilag üldözhető cselekmények köréből. A kivétellel kapcsolatban hangsúlyozni kell, hogy csak alapesetben nyújt mentesülést: a minősített esetekre egyébként sem alkalmazandó. Ha tehát a torrentező nagyobb vagyoni hátrányt okoz a cselekményével (azaz ötszázezer forint és ötmillió forint közé esik az okozott vagyoni hátrány), a büntetőjogi felelősségre vonása lehetségessé válik.

e) Szerzői jogi szabálysértés – a kisebb értékű jogsértések elleni fellépés eszköze

A szerzői jog vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése szabálysértést alapvetően kétféle magatartással lehet megvalósítani: egyrészt azzal, ha valaki másnak vagy másoknak a szerzői jogról szóló törvény alapján fennálló szerzői vagy ahhoz kapcsolódó jogát vagy jogait százezer forintot meg nem haladó vagyoni hátrányt okozva megsérti, másrészt ha a szerzői jogról szóló törvény szerint a magáncélú másolásra tekintettel a szerzőt, illetve a kapcsolódó jogi jogosultat megillető, százezer forintot meg nem haladó üreshordozó-díj, illetve reprográfiai díj megfizetését elmulasztja. Amennyiben tehát a jogsértéssel okozott vagyoni hátrány a százezer forintot nem haladja meg, szabálysértés miatt lehet fellépni az elkövető ellen.

f) Az okozott vagyoni hátrány megállapítása

A vagyoni hátrány lehet az elmaradt haszon/vagyoni előny és a vagyonban okozott tényleges kár is. Ahhoz, hogy bűncselekmény valósuljon meg, legalább százezer forintos vagyoni hátrányt kell okozni (ez alatti összegű vagyoni hátrány esetében szabálysértési eljárás indul).

A vagyoni hátrány pontos mértékét szerzői jogsértések esetében nem egyszerű meghatározni, tekintettel a védett művek sokféleségére és a felhasználások által okozható hátrány mértékének eltéréseire is. Az okozott vagyoni hátrány mértékét jellemzően a jogosult/sértett nyilatkozatának figyelembevételével állapítják meg, hiszen ők tudják leginkább meghatározni az általa elszenvedett vagyoni hátrányt. A vagyoni hátrány mértékének megállapításánál bevált eszköz az ún. licencanalógia alkalmazása, ez abban az esetben segít, ha az adott mű adott felhasználására vonatkozóan a jogosult már adott felhasználási engedélyt, vagy a piacon ismert a hasonló művek felhasználására vonatkozó szokásos díjazás mértéke. Ha ilyen van, akkor ennek megfelelően állapítják meg a vagyoni hátrányt.

Irodalomjegyzék

- ADLER, Amy: *Why does art not need copyright* = *George Washington Law Review*, 2018, 86. sz., 330-337.
- BEASLEY, Matthew: *Who owns your skin: intellectual property law and norms among tattoo artists* = *Southern California Law Review*, 2012, 85. sz., 1147-1148. Elérhető: <https://southerncalifornialawreview.com/2012/05/02/who-owns-your-skin-intellectual-property-law-and-norms-among-tattoo-artists-note-by-matthew-beasley/>
- LIU, Deming: *Regulating the destruction of public sculpture through the moral right of integrity: a balance between the artist, the public, and the owner* = *European Intellectual Property Review*, 2019, 12. sz., 772.
- *Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez*. Szerk. GYERTYÁNFY Péter, Wolters Kluwer, 2020.
- HATIC, Meredith: *Who owns your body art?: The copyright and constitutional implications of tattoos* = *Fordham Intellectual Property, Media and Entertainment Law Journal* Vol. 23. No. 1. 2013, 423-425. Elérhető: <https://ir.lawnet.fordham.edu/jiplj/vol23/iss1/7/>.
- HEKA László - HARKAI István: *A tetoválás tilalma a vallási jogrendszerekben* = *Jogelméleti Szemle* 2019, 4. sz. 24. Elérhető: http://jesz.ajk.elte.hu/2019_4.pdf.
- HOCKNEY, David - GAYFORD, Martin: *A képek története*. Bp., Scolar, 2021.
- KING, Yolanda M.: *Copyright protection of tattoos* = *Non- Conventional Copyright - Do New and Atypical Works Deserve Protection?* Szerk. BONADIO, Enrico - LUCCHI, Nicola, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK - Northampton, MA, USA, 2018, 127.
- JONES, E. Michael: *Art Law, a concise guide for artists, curators and art educators*. Rowman & Littlefield, 2016.
- KISS Zoltán Károly - KISS Dóra Bernadett: *A vizuális művészetek és a jog*. Bp., NMHH, Média tudományi Intézet, 2020, 85. Elérhető: <https://nmhh.hu/dokumentum/208851/MK37web.pdf>
- MALOVIC, Nedim: *Swedish Supreme Court holds that painting based on prior photograph is new and an independent creation* = *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 2018, 8. sz., 604-605.
- *Research Handbook on Art and Law*. Szerk. McCUTCHEON, Jani - MCGAUGHEY, Fiona, Edward Elgar Publishing Ltd., 2020.
- Dr. MESZLÉNY Artur: *Magyar magánjog*, I. Bp., Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1928.
- PAPP Tekla: *Atipikus szerződések*. Bp., HVG-ORAC, 2019.
- SMITH, Cathay Y. N.: *Food Art: protecting „Foof Presentation” under U. S. = Intellectual Property Law*. 14 J. Marshall Rev. Intell. Prop. Law 1 (2014), 12. https://scholarship.law.umt.edu/faculty_lawreviews/107/
- STRIHÓ Krisztina: *A merchandising szerződés*. Szeged, SZTE, 2011.
- STRIHÓ Krisztina: *A merchandising szerződés*. Bp., Wolters Kluwer Hungary Kft., 2020.
- SZINGER András: *Az eredetiség küszöbe* = *Jogtudományi Közlöny*, 2005, 3. sz., 117-125.
- TIMÁR Adrienn: *Filmvászonzhősök a szellemi tulajdon labirintusában: a filmipar XXI. századi jogi kihívásai a „character merchandising”* = *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2015, 2. sz., 87-127.
- TIMÁR Adrienn: *A szerző személyhez fűződő jogai* = *Szerzői jog mindenkinek*. Szerk. LEGEZA Dénes, SZTNH, 2017.
- TIMÁR Adrienn: *Ki meséli a mesét, avagy az önálló életet élő karakterek sajátos világa az USA joggyakorlatában* = *Liber Amicorum Studia G. Faludi Dedicata*. Szerk. GRAD-GYENGE Anikó - KABAI Eszter - MENYHÁRD Attila, Bp., Eötvös, 2018, 410-425.
- VÉKÁS Lajos - GÁRDOS Péter (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez*. Wolters Kluwer, 2021.
- WIPO Scoping Study On Copyright And Related Rights And The Public Domain, 2010 CDIP/4/3/REV./STUDY/INF/1. 40-41.

Műhelytanulmányok

I. évfolyam

1. „Hullatja levelét az idő vén fája...”
Tanulmányok Arany János születésének 200. évfordulójára
Szerkesztő: Balogh Csaba – Windhager Ákos
2. „A teljesség felé...”
Tanulmányok Weöres Sándorról
Szerkesztő: Balogh Csaba – Falusi Márton
3. **Klima Gyula**
A lélek mint a test formája, és a művészet mint a lélek formája
4. Miklós és Petar
Horvát-magyar politikai és kulturális kapcsolatok
Szerkesztő: Balogh Csaba – Windhager Ákos
5. A magyar művészetelmélet hagyományai
Szerkesztő: Balogh Csaba – Falusi Márton
6. Vallás – nép – művészet
Egyházművészeti tanulmányok
Szerkesztő: Fehér Anikó
7. **Grad-Gyenge Anikó – Lehóczki Zsófia**
Szerzői jogi sorvezető komolyzenei szakemberek számára

Műhelytanulmányok

II. évfolyam

1. Auróra
A magyarországi balett születése
Szerkesztő: Bólya Anna Mária
2. Kálnoki-Gyöngyössy Márton
Nemzet és múzeum
A magyar múzeumügy a jogszabályalkotás tükrében (1777–2010)
3. Symphonia Ungarorum
Tanulmányok Nagy Gáspár és Szokolay Sándor életművéről
Szerkesztő: Windhager Ákos
4. „Mozgó dó...”
Gondolatok Kodály Zoltán zenepedagógiai módszeréről
Szerkesztő: Fehér Anikó
5. ifj. Sipka Sándor
„Magam helyett” az „Irgalom”
6. Baksay-Nagy György – Grad-Gyenge Anikó
Design és jog –
Bevezető a design védelmének lehetőségeibe

Műhelytanulmányok

III. évfolyam

1. **Grad-Gyenge Anikó**
Az építészet szerzői jogi kérdései –
Szerzői jogi útmutató az építészeti gyakorlat számára
2. **A művészet közege**
Szerkesztők: Kocsis Miklós – Boros János
3. **Kucsera Tamás Gergely**
Globalizált média, mediatizált kultúra
4. **Orosz István**
Képlakátok
5. **Káel Csaba**
Élmény. Minden tekintetben.
Kulturális FMCG, avagy fast moving cultural goods
6. **Az idő küszöbén – A magyar balett története**
Szerkesztők: Windhager Ákos – Bólya Anna Mária
7. **Tánc és módszer – Táncmódszertani kutatások**
Szerkesztők: Bólya Anna Mária – Windhager Ákos

Műhelytanulmányok

IV. évfolyam

1. A művészet közege II. – Kihívások a XXI. század elején
Szerkesztők: Kocsis Miklós – Boros János
2. Kultúraláncolatok – Tóth Árpád kora és szellemi örökösei
Szerkesztő: Fehér Anikó
3. „Mélyebb barázdát húzni...” – Zene a keresztény egyházban
Szerkesztő: Fehér Anikó
4. **Marczin István**
Művésztelepek a Kárpát-medencében 2020 –
Empirikus kutatás